

Home>Uw rechten>Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu

Als u het slachtoffer bent van een voor het milieu schadelijke activiteit of als u alleen maar een waakzaam burger bent die het milieu wil beschermen, is het nuttig uw rechten te kennen wanneer u een zaak voor de rechter brengt of een klacht indient bij een van de bevoegde nationale instanties, met name wanneer u in het buitenland bent. Bij het uitoefenen van deze rechten kunt u ook nationale autoriteiten en organisaties om hulp vragen om praktische informatie te krijgen. In sommige gevallen kan het moeilijk zijn om te weten wat u moet doen en tot wie u zich moet wenden. Deze informatiebladen zullen u informatie bieden over wat u kunt verwachten in elk land van de Europese Unie.

De informatiebladen betreffende de toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden hebben als doel gemakkelijk toegankelijke regels aan te reiken voor het instellen van een beroepsprocedure bij een onafhankelijke rechter of een bestuursrechtelijke instantie.

Als u bijvoorbeeld te maken krijgt met een voor het milieu schadelijke activiteit of gewoon niet de procedurele garanties krijgt tijdens een besluitvormingsproces (zoals toegang tot milieu-informatie, milieueffectbeoordeling of inspraak), wilt u dit mogelijk voor een rechter of een ander onafhankelijk rechtsorgaan aanvechten. In dergelijke gevallen is het nuttig de specifieke regels in elke lidstaat te kennen over de rechten van burgers en burgergroeperingen in een beroepsprocedure.

Ten eerste is het, om administratieve handelingen, besluiten en nalatigheden te kunnen aanvechten, belangrijk de regels te kennen inzake de toegang tot de rechter, soms ook "de procesbevoegdheid" genoemd.

In de tweede plaats is het, wanneer u met succes een beroep bij een rechter heeft ingediend, ook van belang te weten dat burgers en burgergroeperingen in aanmerking komen voor bepaalde waarborgen die betrekking hebben op de *toegangsvoorwaarden* wanneer er sprake is van een recht om aan te vechten. Dit betekent met name dat de beroepsprocedure zonder onnodige vertragingen binnen een redelijke termijn moet worden afgesloten en dat de partijen bij de procedure niet met onbetaalbaar dure procedures mogen worden geconfronteerd.

Het is ook nuttig te weten dat in de milieusector niet-gouvernementele organisaties die actief zijn op het gebied van milieubescherming, ook een bevoorrechte status in beroepsprocedures hebben, om hun rol als milieucntrole-instanties te kunnen spelen en als zaakwaarnemers van het milieu, dat zichzelf niet kan beschermen aangezien het "geen stem heeft".

Om te bepalen welke de beste aanpak is voor de follow-up van een feitelijk of potentieel milieuonvriendelijke handeling die bijvoorbeeld van invloed is op een beschermd gebied of op de volksgezondheid, is het belangrijk te weten dat in bepaalde gevallen gespecialiseerde instellingen, zoals openbare aanklagers of ombudsmannen, ter beschikking staan van burgers die een klacht kunnen indienen.

De volgende informatiebladen zullen u door de belangrijkste stappen van de milieuprocedures in elke lidstaat leiden, waarbij uw rechten worden uiteengezet samen met de basisregels die u moet volgen om deze uit te oefenen. Deze informatie komt niet in de plaats van juridisch advies en is uitsluitend als leidraad bedoeld.

Klik op een van de vlaggen voor landspecifieke informatie.

Laatste update: 17/11/2021

Deze pagina wordt beheerd door de Europese Commissie. De informatie op deze pagina geeft niet noodzakelijk het officiële standpunt van de Europese Commissie weer. De Commissie aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor informatie of gegevens waarnaar in dit document wordt verwezen. Gelieve de juridische mededeling te raadplegen voor de auteursrechtelijke regeling voor Europese pagina's.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - België

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 28/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

1.1. Rechtsorde – bronnen van het milieurecht

1) Algemene inleiding op het systeem van milieubescherming en procedurele rechten van personen (natuurlijke personen, rechtspersonen, ngo's — niet-gouvernementele organisaties) in de specifieke nationale rechtsorde

1.1.1 Een complexe federale staat

België is een federale staat (artikel 1 van de Grondwet). Deze federale staat heeft een enigszins complex karakter, aangezien hij bestaat uit drie gemeenschappen (de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschap) en drie gewesten (het Vlaamse, Waalse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest), die deels met elkaar overlappen. De bevoegdheden zijn verdeeld tussen de federale staat enerzijds, en de gemeenschappen en gewesten anderzijds. Eén van de basiskenmerken van het Belgische federale systeem is dat bevoegdheden worden *toegewezen* aan de gemeenschappen en gewesten (door de Grondwet en andere institutionele wetgeving), terwijl de federale overheid beschikt over *voorbehouden* bevoegdheden die worden toegekend aan de wetgever door de Grondwet, alsook over *residuaire* bevoegdheden. De bevoegdheden van de gemeenschappen situeren zich in de beleidsdomeinen cultuur, onderwijs, sociale zekerheid en andere zogenaamde "persoonsgebonden aangelegenheden". De gewesten zijn bevoegd voor materies als *ruimtelijke ordening*, *milieubescherming*, woonbeleid, landbouw, economische ontwikkeling, energie, lokaal beleid, tewerkstelling, mobiliteit en infrastructuur. Opgemerkt dient te worden dat de Duitstalige Gemeenschap enkele bevoegdheden van het Waalse Gewest heeft overgenomen voor wat betreft het Duitstalige gedeelte van België, waaronder *ruimtelijke ordening* en *de bescherming van landschappen en monumenten*. Elke aangelegenheid die niet aan de gemeenschappen of gewesten werd toegewezen blijft onder de bevoegdheid van de federale overheid vallen, zelfs indien dit niet expliciet uit de wet blijkt. De federale overheid heeft enkele bevoegdheden op het vlak van milieubescherming en speelt een belangrijke rol in de handhaving van wetgeving door zijn bevoegdheid voor politie en justitie. Een ander belangrijk basiskenmerk van het Belgische constitutionele systeem is dat de gemeenschappen en gewesten in principe *exclusieve bevoegdheden* bezitten die hiërarchisch niet ondergeschikt zijn aan die van de federale wetgever. De federale overheid kan niet

tussenkomen in aangelegenheden die werden toevertrouwd aan de gemeenschappen en de gewesten. De gemeenschappen en gewesten zijn autonoom wat betreft deze materies. Niettemin bestaan bepaalde uitzonderingen op dit principe. Wat milieu-gerelateerde aangelegenheden betreft spelen de gewesten een belangrijke rol. Net als de gemeenschappen hebben zij hun eigen wetgevende en uitvoerende bevoegdheden. De wetgevende bevoegdheid wordt uitgeoefend door respectievelijk het Vlaamse, Brussels Hoofdstedelijk en Waalse Parlement. De leden van deze instellingen worden om de 5 jaar rechtstreeks verkozen, gelijktijdig met de verkiezingen voor het Europees Parlement. De Vlaamse, Waalse en Brussels Hoofdstedelijke Regeringen staan aan het hoofd van de respectievelijke gewestelijke uitvoerende macht. De wetgevende bevoegdheid op het federale niveau wordt uitgeoefend door middel van wetten, terwijl de uitvoerende bevoegdheid uitgeoefend wordt door middel van koninklijke besluiten. De gewestelijke en gemeenschapsbevoegdheden worden uitgeoefend door middel van decreten, behalve in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waar men spreekt van "ordonnanties".

2) Belangrijkste bepalingen inzake milieurecht en toegang tot de rechter in de nationale grondwet (indien van toepassing), met inbegrip van procedurele rechten

1.1.2 De Grondwet

In de Belgische Grondwet wordt verwezen naar de bescherming van het leefmilieu in twee verschillende bepalingen. Artikel 7 bis, de enige bepaling onder Titel Ibis, "Algemene beleidsdoelstellingen van het federale België, de gemeenschappen en de gewesten", ingevoerd door de grondwetswijziging van 25 april 2007, bepaalt: "*Bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden streven de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten de doelstellingen na van een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties*". Dit is de enige grondwetsbepaling die beleidsdoelstellingen bevat die gericht zijn naar alle overheden. Ze roept op tot een integratie van aspecten van duurzame ontwikkeling in het beleid van de verschillende betrokken overheden. De fundamentele rechten en vrijheden van de Belgen liggen vervat in Titel II van de Grondwet. Eén van de bepalingen van deze titel heeft betrekking op de zogenaamde sociale, economische en culturele rechten. Artikel 23 van de Grondwet, ingevoerd door de grondwetswijziging van 31 januari 1994, bepaalt: "*Iedereen heeft het recht een menswaardig leven te leiden. Daartoe waarborgen de wet, het decreet [...], rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen. Die rechten omvatten inzonderheid: [...] 4° het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu; [...]*". De Grondwet erkent ook eenieder recht om elk bestuursdocument te raadplegen en er een afschrift van te krijgen, behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden bepaald door de wet (art. 32).

Artikel 23 van de Grondwet heeft geen directe werking. Het kan niet worden ingeroepen door natuurlijke personen ten aanzien van overheden of derden. Artikel 23 biedt een kader voor wetgevers waarbinnen zij meer specifieke rechten voor individuen kunnen vastleggen. Evenwel bevat artikel 23 van de Grondwet een *standstill*-verplichting, ook gekend als het non-regressie beginsel. Overheden mogen het niveau van milieubescherming zoals gewaarborgd door de toepasselijke milieuwetgeving niet verlagen. De *standstill*-verplichting verhindert niet dat bepaalde milieuwetgeving versoepeld wordt, maar verzet zich wel tegen een belangrijke verlaging van het beschermingsniveau, tenzij deze verlaging gerechtvaardigd kan worden door dwingende redenen van algemeen belang. Bij het interpreteren van normen dienen rechters die interpretatie te kiezen die het meest in overeenstemming is met het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu (cf. de principes van "grondwetsconforme interpretatie" en "*in dubio pro natura*"). Wanneer sprake is van tegengestelde belangen dienen rechters de grondwettelijke status van het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu in acht te nemen. Het Grondwettelijk Hof heeft de bevoegdheid wetten rechtstreeks te controleren op hun verenigbaarheid met artikel 23 van de Grondwet. De Raad van State kan beslissingen van de uitvoerende macht toetsen aan artikel 23 van de Grondwet. Het Verdrag van Aarhus in acht genomen, wordt aangenomen dat artikel 23 van de Grondwet niet enkel materiële rechten omvat, maar ook procedurele rechten, met name het recht op informatie, het recht van het publiek op inspraak bij de besluitvorming, en het recht op toegang tot de rechter in milieuzaken.

3) Wetten, wetboeken, besluiten enz. — belangrijkste bepalingen inzake milieu en toegang tot de rechter, nationale wetboeken en besluiten

1.1.3 Milieuwetgeving

De belangrijkste milieuwetgeving op het **federale niveau** bestaat uit:

Wet van 12 januari 1993 *betreffende een vorderingsrecht inzake de bescherming van het leefmilieu*

Wet van 15 april 1994 *betreffende de bescherming van de bevolking en van het leefmilieu tegen de uit ioniserende stralingen voortspruitende gevaren en betreffende het Federaal Agentschap voor Nucleaire Controle*

Wet van 21 december 1998 *betreffende de productnormen ter bevordering van duurzame productie- en consumptiepatronen en ter bescherming van het leefmilieu, de volksgezondheid en de werknemers*

Wet van 20 januari 1999 *ter bescherming van het mariene milieu en ter organisatie van de mariene ruimtelijke planning in de zeegebieden onder de rechtsbevoegdheid van België*

Wet van 13 februari 2006 *betreffende de beoordeling van de gevolgen voor het milieu van bepaalde plannen en programma's en de inspraak van het publiek bij de uitwerking van de plannen en programma's in verband met het milieu*

Wet van 5 augustus 2006 *betreffende de toegang van het publiek tot milieu-informatie.*

In het **Vlaamse Gewest** bestaat de belangrijkste milieuwetgeving uit:

Bosdecreet van 13 juni 1990

Decreet van 5 april 1995 *houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid* (met bepalingen betreffende doelstellingen en beginselen van het milieubeleid, milieuplanning, milieukwaliteitsnormen, bedrijfsinterne milieuzorg, milieueffecten- en veiligheidsrapportage, exploitatie van inrichtingen en activiteiten en erkende personen, milieubeleidsvereenkomsten, klimaat, agentschappen, adviesraden, milieuschade en handhaving)

Decreet van 21 oktober 1997 *betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu*

Decreet van 18 juli 2003 *betreffende het integraal waterbeleid (gecoördineerd)*

Decreet van 27 oktober 2006 *betreffende de bodemsanering en de bodembescherming*

Decreet van 22 december 2006 *houdende de bescherming van water tegen de verontreiniging door nitraten uit agrarische bronnen (Mestdecreet)*

Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening van 15 mei 2009

Decreet van 23 december 2011 *betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen*

Decreet van 25 april 2014 *betreffende de omgevingsvergunning*

Decreet van 27 november 2015 *betreffende lage-emissiezones.*

In het **Waalse Gewest** bestaat de belangrijkste milieuwetgeving uit:

Decreet van 27 juni 1996 *betreffende de afvalstoffen*

Decreet van 11 maart 1999 *betreffende de milieuvergunning*

Decreet van 10 november 2004 *tot invoering van een regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten, tot oprichting van een "Fonds wallon Kyoto" (Waal Kyotofonds) en betreffende de flexibiliteitsmechanismen van het Protocol van Kyoto*

Decreet van 27 mei 2004 *betreffende Boek I van het Milieuwetboek*

Decreet van 3 maart 2005 *betreffende Boek II van het Milieuwetboek*

Decreet van 15 juli 2008 *betreffende het Boswetboek*

Klimaatdecreet van 20 februari 2014

Decreet van 1 maart 2018 *betreffende bodembeheer en bodemsanering*

Waals Wetboek van Ruimtelijke Ordening van 20 juli 2016 en 22 december 2016

Decreet van 17 januari 2019 *betreffende de bestrijding van de luchtverontreiniging gebonden aan het verkeer van de voertuigen.*

In het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest** bestaat de belangrijkste milieuwetgeving uit:

Ordonnantie van 5 juni 1997 *betreffende de milieuvergunningen*

Wetboek van 25 maart 1999 *betreffende inspectie, preventie, vaststelling en bestraffing van milieumisdrijven en milieuaansprakelijkheid*

Ordonnantie van 17 juli 1997 *betreffende de strijd tegen geluidshinder in een stedelijke omgeving*

Ordonnantie van 18 maart 2004 *inzake toegang tot milieu-informatie en tot informatie betreffende de ruimtelijke ordening in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*

Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening van 9 april 2004

Ordonnantie van 29 april 2004 *betreffende de milieuovereenkomsten*

Ordonnantie van 20 oktober 2006 *tot opstelling van een kader voor het waterbeleid*

Ordonnantie van 1 maart 2007 *betreffende de bescherming van het leefmilieu tegen de eventuele schadelijke effecten en hinder van niet-ioniserende stralingen*

Ordonnantie van 5 maart 2009 *betreffende het beheer en de sanering van verontreinigde bodems*

Ordonnantie van 1 maart 2012 *betreffende het natuurbehoud*

Ordonnantie van 14 juni 2012 *betreffende afvalstoffen*

Ordonnantie van 2 mei 2013 *houdende het Brussels Wetboek van Lucht, Klimaat en Energiebeheersing*

Gezamenlijk decreet en ordonnantie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Franse Gemeenschapscommissie *betreffende de openbaarheid van bestuur bij de Brusselse instellingen*

Deze federale wetten en gewestelijke decreten en ordonnanties werden verder uitgewerkt door middel van een groot aantal koninklijke besluiten en uitvoeringsbesluiten van de gewestelijke regeringen.

Sommige aangelegenheden worden op uniforme wijze geregeld voor het hele grondgebied, door middel van samenwerkingsakkoorden:

Samenwerkingsakkoord van 25 april 1997 tussen de Federale Staat en de Gewesten *betreffende de administratieve en wetenschappelijke coördinatie inzake bioveiligheid*

Samenwerkingsakkoord van 14 november 2002 tussen de Federale Staat en de Gewesten *betreffende het opstellen, uitvoeren en opvolgen van een Nationaal Klimaatplan, alsook het rapporteren, in het kader van het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering en het Protocol van Kyoto*

Samenwerkingsakkoord van 4 november 2008 *betreffende de preventie en het beheer van verpakkingsafval*

Samenwerkingsakkoord van 16 februari 2016 tussen de Federale Staat en de Gewesten *betreffende de beheersing van de gevaren van zware ongevallen waarbij gevaarlijke stoffen zijn betrokken*

Samenwerkingsakkoord van 12 februari 2018 tussen de Federale Staat en de Gewesten *betreffende de verdeling van de Belgische klimaat- en energiedoelstellingen voor de periode 2013-2020.*

4) Voorbeelden van nationale rechtspraak en de rol van de hoogste rechterlijke instantie in milieuzaken

1.1.4 Rechtspraak

Over het algemeen kan men stellen dat het aanpassen van bestaande wetgeving (art. 17 Gerechtelijk Wetboek gewijzigd bij Wet van 21 December 2018), het introduceren van nieuwe wetgeving en het evolueren van de rechtspraak, ertoe geleid heeft dat het Belgische rechtssysteem op dit moment in overeenstemming is met het Verdrag van Aarhus wat betreft procedurele rechten van natuurlijke en rechtspersonen en niet-gouvernementele organisaties. In dit verband kan bijvoorbeeld verwezen worden naar de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof (GwH 21 januari 2016, nr. 7/2016, *Vogelbescherming Vlaanderen*) en het Hof van Cassatie, de hoogste rechtbank van het land (Cass. 11 juni 2013, nr. P.12.1389.N, *PP & PSLV t. Gewestelijk Stedenbouwkundig Inspecteur en vzw Milieusteunpunt Huldenberg*) met betrekking tot het recht van milieuorganisaties om een morele schadevergoeding te vorderen voor schade aan het leefmilieu en zich burgerlijke partij te stellen in een strafprocedure. Ook kan verwezen worden naar de rechtspraak van de Raad van State, de hoogste administratieve rechtbank, betreffende de toegang tot de rechter en voorlopige maatregelen (bv. RvS 28 mei 2009, nr. 193.593, *VZW Milieufrent Omer Wattez*; RvS 18 december 2012, nr. 221.784, *BVBA Immo Dominique*).

5) Kunnen de partijen bij de bestuursrechtelijke procedure zich rechtstreeks beroepen op internationale milieukoorden, of kan alleen naar de nationale en omgezette EU-wetgeving worden verwezen?

1.1.5 Internationaal recht voor de rechtbanken

Bepalingen van internationaal recht kunnen ingeroepen worden voor een nationale rechtbank indien zij directe werking hebben, i.e. wanneer zij geratificeerd zijn door België en een voldoende duidelijk en onvoorwaardelijk karakter bezitten. Voor het Grondwettelijk Hof is het evenwel niet vereist dat de bepalingen van internationaal recht directe werking hebben, aangezien partijen zich op dergelijke bepalingen kunnen beroepen *in samenhang* met grondwettelijke bepalingen en andere bestuurlijke wetgeving. In de praktijk beroepen partijen zich bijvoorbeeld vaak op het Verdrag van Aarhus, en dan meer specifiek op die bepalingen ervan die niet zijn omgezet in Europees of nationaal recht.

1.2. Bevoegdheid van het gerecht

1) Aantal niveaus in het rechtssysteem

Grondwettelijk Hof

Het **Grondwettelijk Hof** heeft de exclusieve bevoegdheid om wetten, decreten en ordonnanties te controleren op hun overeenstemming met regels die de bevoegdheden van de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten bepalen. Deze bevoegdheidsverdelende regels zijn vastgelegd in de Grondwet alsook in andere wetten (meestal aangenomen bij bijzondere meerderheid) die werden uitgevaardigd met het oog op een staatshervorming van het federale België. Het Grondwettelijk Hof is tevens bevoegd elke strijdigheid vast te stellen van een wet, decreet of ordonnantie met de fundamentele rechten en vrijheden zoals gegarandeerd door Titel II van de Grondwet (artikelen 8 tot 32), artikel 170 (legaliteitsprincipe in fiscale zaken), artikel 172 (gelijkheid in fiscale zaken), artikel 191 (de bescherming van vreemdelingen) en artikel 143, §1 (principe van "federale loyaleit"). Het Grondwettelijk Hof combineert een toetsing aan de Grondwet met een toetsing aan het internationaal en Europees recht, inclusief het milieurecht. Het Hof kan wetten, decreten en ordonnanties (deels of volledig) nietig verklaren of schorsen. Indien lagere rechters twijfels hebben over de conformiteit van wetten, decreten of ordonnanties met de bovenvermelde artikelen van de Grondwet, moeten zij de zaak verwijzen naar het Hof voor een prejudiciële beoordeling. Zeven tot negen procent van de zaken heeft betrekking op het milieurecht in de ruime zin van het woord.

Gewone rechtbanken

De **rechterlijke macht** is in België georganiseerd op basis van een territoriale onderverdeling in vier niveaus. Aan de top staat het *Hof van Cassatie*, dat bevoegd is voor het volledige Belgische grondgebied. Daarnaast zijn er 5 gerechtelijke gebieden, die onder de jurisdictie van een hof van beroep en een arbeidshof vallen (Antwerpen, Brussel, Gent, Luik en Bergen), 12 gerechtelijke arrondissementen (die grotendeels overeenstemmen met de provinciegrenzen) en 162 kantons (met in elk kanton een vrederechter). Er bestaan 9 arbeidsrechtbanken en 9 ondernemingsrechtbanken, elk met lokale afdelingen. Er zijn 13 rechtbanken van eerste aanleg, elk met lokale afdelingen, en 15 politierechtbanken.

Het *Hof van Cassatie*, de hoogste rechtsinstantie, zorgt ervoor dat de wetten op een correcte manier worden toegepast door de hoven en rechtbanken. Het Hof van Cassatie behandelt geen feitenkwesies, maar gaat enkel na of een rechterlijke uitspraak in overeenstemming is met het geldende recht. Beroep bij het Hof van Cassatie kan dan ook niet gekwalificeerd worden als een derde aanleg. Een zaak kan enkel voor het Hof van Cassatie gebracht worden indien zij reeds behandeld werd in eerste aanleg en in beroep. Indien het Hof van Cassatie tot het besluit zou komen dat een rechter de wet heeft miskend, zal het de uitspraak vernietigen en de zaak verwijzen naar een rechtbank van dezelfde aanleg als deze die de onwettige uitspraak gevelde heeft. Deze rechtbank zal de zaak in zijn geheel opnieuw behandelen.

De vijf Belgische *hoven van beroep* en *arbeidshoven* zijn de beroepsinstanties ten opzichte van de rechtbanken die binnen hun jurisdictie vallen. Een hof van beroep heeft drie afdelingen. Zo zijn er de afdelingen voor burgerlijke zaken, die beroepen behandelen die gericht zijn tegen uitspraken in eerste aanleg van de burgerlijke afdelingen van de rechtbanken van eerste aanleg en de ondernemingsrechtbanken. Verder zijn er de strafrechtelijke afdelingen, die in beroep oordelen over strafzaken waarin uitspraak gedaan werd door de rechtbanken van eerste aanleg. Ten slotte zijn er de afdelingen voor familie- en jeugdrecht, die beroepen behandelen die gericht zijn tegen uitspraken van de familie- en jeugdrechtbanken bij de rechtbanken van eerste aanleg. De hoven van beroep van Antwerpen en Gent hebben kamers en een advocaat-generaal die gespecialiseerd zijn in milieurecht en ruimtelijke ordening. De arbeidshoven zijn bevoegd om te oordelen in zaken betreffende sociaal recht en arbeidsrecht.

2) Bevoegdheidsregels — hoe wordt bepaald welk gerecht bevoegd is in geval van conflicten tussen verschillende nationale rechtbanken (in verschillende lidstaten)?

Een *rechtbank van eerste aanleg* heeft drie afdelingen. De burgerlijke afdelingen hebben de bevoegdheid om te oordelen in alle zaken die niet expliciet werden toevertrouwd aan andere rechtbanken. Deze afdelingen fungeren tevens als beroepsinstantie tegen beslissingen van de vrederechter en politierechtbank in burgerlijke zaken. Strafrechtelijke afdelingen (ook strafrechtbanken of *correctionele rechtbanken* genoemd) oordelen over misdrijven die niet tot de bevoegdheid van de politierechtbank of het hof van assisen behoren. Zij fungeren tevens als beroepsinstantie tegen beslissingen van de politierechtbank in strafzaken. De jeugdafdelingen (of jeugdrechtbanken) doen uitspraak over beschermingsmaatregelen ten aanzien van minderjarigen, of nemen repressieve maatregelen ten aanzien van jeugddelinquenten. De rechtbank van eerste aanleg heeft een algemene en volledige bevoegdheid. Dit betekent dat zij de bevoegdheid heeft om te oordelen over elke aangelegenheid die niet werd voorbehouden aan een andere rechtbank. Dit betekent ook dat de rechtbank van eerste aanleg de meeste milieugerelateerde zaken behandelt, zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken. Evenwel is het niet verplicht speciale milieukamers te organiseren, zoals dat het geval is in jeugdzaken of fiscale zaken. Enkel de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen (afdeling Antwerpen), West-Vlaanderen (afdeling Kortrijk), Luik (afdeling Hoei), Luxemburg (afdeling Aarlen) en Namen (afdeling Namen) hebben officieel een afdeling georganiseerd die gespecialiseerd is in milieuzaken. De voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg heeft specifieke bevoegdheden wat betreft spoedeisende zaken. Meer bepaald kan de voorzitter in dergelijke zaken een beslissing in kortgeding vellen. Tegen uitspraken van een rechtbank van eerste aanleg kan beroep worden aangetekend bij een hof van beroep (behalve indien de uitspraak van de rechtbank van eerste aanleg kadert binnen een beroep tegen een uitspraak van de vrederechter of politierechtbank). De arbeidsrechtbanken zijn bevoegd voor zaken betreffende sociaal en arbeidsrecht, de ondernemingsrechtbanken voor geschillen tussen ondernemingen onderling.

In elk kanton zetelt een *vrederechter* (in totaal zijn er 162 kantons). Deze rechter staat het dichtst bij de burgers. De vrederechter neemt kennis van alle zaken waarvan de waarde 5.000 euro niet overschrijdt. Sommige zaken van burenhinder kunnen beschouwd worden als milieuzaken, wanneer sprake is van problemen zoals geluidshinder, geurhinder of de afstand van beplantingen. Daarnaast heeft de vrederechter uitgebreide bevoegdheden inzake huurgeschillen, onteigeningen, erfdiensbaarheden, landbouwzaken en geesteszieken. Afhankelijk van het soort zaak staat beroep open tegen uitspraken van de vrederechter bij de rechtbank van eerste aanleg of de ondernemingsrechtbank. *Politierechtbanken* oordelen over vorderingen tot schadevergoeding voor schade geleden ten gevolge van verkeersongevallen. De politierechtbank ziet tevens toe op de bestraffing van verkeersovertredingen en sommige overtredingen van het Boswetboek, het Veldwetboek, de Wet op de riviervisserij en de Wet op de politie van de spoorwegen. Beslissingen van de politierechter kunnen worden aangevochten voor de rechtbank van eerste aanleg.

Administratieve rechtbanken

De **Raad van State** is de hoogste administratieve rechtbank in België. De Raad van State maakt geen deel uit van de gewone rechterlijke macht. Hij bestaat uit twee afdelingen: enerzijds is er de afdeling wetgeving, die advies verleent aan de wetgever over nieuwe wetgeving; anderzijds is er afdeling bestuursrechtspraak, die fungeert als administratieve rechtbank. De afdeling bestuursrechtspraak beschermt de rechtszoekende tegen onwettige administratieve rechtshandelingen (individuele rechtshandelingen en regelgeving). Elke natuurlijke of rechtspersoon die van een belang doet blijken kan een verzoek tot nietigverklaring indienen bij de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State met het oog op het vernietigen van onwettige administratieve rechtshandelingen die hem nadeel berokkenen. Als hoogste administratieve rechtbank fungeert de Raad van State tevens als cassatierechter voor uitspraken van lagere administratieve rechtbanken. Tegen beslissingen van de Raad van State staat geen rechtsmiddel open. Rechtszoekenden hebben de mogelijkheid om samen met hun verzoek tot nietigverklaring een verzoek tot schorsing in te dienen. De Raad van State kan de aangevochten handeling schorsen indien de zaak spoedeisend is en indien er minstens één ernstig middel wordt aangevoerd dat de nietigverklaring van de akte of het reglement *prima facie* kan verantwoorden. Binnen de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State zijn er twee Nederlandstalige kamers en twee Franstalige kamers die gespecialiseerd zijn in zaken omtrent milieurecht en ruimtelijke ordening. Het aandeel van dergelijke zaken bedraagt rond de 25%.

3) Bijzonderheden betreffende rechterlijke regels in de milieusector (bijzondere milieurechtbanken), bijdragen van leken, deskundige rechters enz

Administratieve rechtbanken gespecialiseerd in omgevingsrecht in het Vlaams Gewest

In het Vlaamse Gewest zijn er twee administratieve rechtbanken gespecialiseerd in omgevingsrecht: de **Raad voor Vergunningsbetwistingen** en het **Handhavingscollege**. De Raad voor Vergunningsbetwistingen werd opgericht in 2009 als administratieve rechtbank voor vergunningen betreffende ruimtelijke ordening, en sinds kort ook de “geïntegreerde omgevingsvergunning” (i.e. de integratie van de vroegere milieuvergunning en stedenbouwkundige vergunning) en andere daarmee verband houdende aangelegenheden. De Raad voor Vergunningsbetwistingen heeft de bevoegdheden van de Raad van State met betrekking tot vergunningen in het Vlaamse Gewest overgenomen. De Raad van State functioneert nu als cassatierechter voor uitspraken van de Raad voor Vergunningsbetwistingen. De Raad voor Vergunningsbetwistingen heeft de bevoegdheid om vergunningen te vernietigen en te schorsen. Het ‘betrokken publiek’ kan een verzoek tot nietigverklaring van onwettige vergunningen richten tot de Raad. Sommige overheden kunnen ook optreden voor de Raad. Een verzoek tot schorsing kan samen met een verzoek tot nietigverklaring worden ingediend. De Raad kan de betwiste vergunningsbeslissing schorsen indien de zaak hoogdringend is en indien minstens één ernstig middel wordt aangevoerd dat de vernietiging van de bestreden beslissing op het eerste gezicht verantwoordt. De Raad voor Vergunningsbeslissingen heeft de bevoegdheid om te beslissen over schorsing en nietigverklaring van vergunningen. De Raad heeft ook de bevoegdheid een bevel uit te vaardigen ten aanzien van administratieve overheden. In uitzonderlijke gevallen en enkel

indien de administratieve overheid gebonden bevoegdheden heeft, kan de Raad een beslissing nemen in de plaats van de administratieve overheid. De Raad kan ook beslissen over een eventuele bemiddeling op vraag van de partijen.

4) Mate van zeggenschap van rechters in geval van bestuursrechtelijk beroep, ambtshalve handelingen enz. Waar liggen daar de grenzen? Regels die gelden voor rechters die ambtshalve optreden

Het Milieuhandhavingcollege werd opgericht in 2009, en werd herdoopt tot *Handhavingscollege* na de inwerkingtreding van de geïntegreerde omgevingsvergunning. Overtredingen van het omgevingsrecht worden vaak bestraft door middel van administratieve boetes. Deze administratieve boetes kunnen worden aangevochten voor het Handhavingscollege. Het beroep heeft een schorsende werking. Het Handhavingscollege kan een beslissing van een overheidsinstantie nietig verklaren en een beslissing in haar plaats nemen. Tegen beslissingen van het Handhavingscollege kan cassatie beroep worden ingesteld bij de Raad van State.

1.3. Organisatie van de rechtspraak op bestuursrechtelijk en gerechtelijk niveau

1) Stelsel van de bestuursrechtelijke procedure (ministeries en/of specifieke overheidsinstanties)

1.3.1 Bestuurlijke besluitvorming

Vergunningen zijn een zeer belangrijk instrument met het oog op het voeren van milieubeleid. In België wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen een stedenbouwkundige vergunning en een milieuvergunning. De stedenbouwkundige vergunning is o.a. nodig voor de realisatie van bouwprojecten, inclusief infrastructuurprojecten en industriële inrichtingen. De milieuvergunning heeft betrekking op de exploitatie van inrichtingen die schade aan het milieu kunnen veroorzaken. In het Waalse Gewest werd een "*permis unique*" (geïntegreerde vergunning) geïntroduceerd. Indien een project beide soorten vergunningen behoeft, worden deze geïntegreerd en afgeleverd door middel van een eengemaakte procedure, resulterend in een stedenbouwkundige vergunning van onbepaalde duur en een milieuvergunning met een (hernieuwbare) maximumduur van 20 jaar, uitgereikt door één overheid. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werden ook maatregelen genomen om een integratie van de stedenbouwkundige en milieuvergunning te bewerkstelligen, doch dit gebeurde op iets minder verregaande wijze dan in het Waalse Gewest. Indien er sprake is van een "gemengd project", i.e. wanneer het project een milieuvergunning klasse 1A of 1B en een stedenbouwkundige vergunning behoeft, dienen beide vergunningsaanvragen tegelijkertijd te worden ingediend. Deze aanvragen zullen op hetzelfde moment worden onderworpen aan het advies van de bevoegde autoriteiten, evenals aan het openbaar onderzoek. Uiteindelijk worden twee beslissingen door de overheden genomen op hetzelfde moment, resulterend in een stedenbouwkundige vergunning van onbepaalde duur en een milieuvergunning met een (hernieuwbare) maximumduur van 15 jaar. In het Vlaamse Gewest werd een nieuw vergunningensysteem ingevoerd, waarbij de stedenbouwkundige vergunning en de milieuvergunning werden samengebracht in een geïntegreerde vergunning, genaamd de "Omgevingsvergunning" of "Geïntegreerde Vergunning".

Milieuvergunningen, stedenbouwkundige vergunningen of geïntegreerde vergunningen worden in eerste aanleg afgeleverd door politieke of administratieve overheden op het lokale, provinciale, of, uitzonderlijk, op het gewestelijke niveau, afhankelijk van de grootte van het project en de aard van de exploitant. De vergunningverlening gebeurt in principe na consultatie van het publiek en advies van experts of relevante gespecialiseerde agentschappen. Een vergunningsbeslissing dient steeds formeel gemotiveerd te zijn. Over het algemeen is een administratief beroep mogelijk bij een hogere politieke overheid (op het provinciale of gewestelijke niveau). In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is er een bijzondere regeling: beroepen tegen beslissingen van Leefmilieu Brussel (i.e. de overheidsdienst voor milieu van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) of van steden of gemeenten dienen te worden ingesteld bij een specifiek orgaan, zijnde het "*Milieucollege – Collège d'environnement*". Dit is een soort gespecialiseerd administratief milieuoorgaan dat wordt voorgezeten door een rechter, en verder is samengesteld uit 9 onafhankelijke experts (zoals advocaten milieurecht en wetenschappers) die worden voorgedragen door het Brussels Hoofdstedelijk Parlement en benoemd door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering. Zij kunnen een beslissing van Leefmilieu Brussel of een stad/gemeente in al haar aspecten beoordelen en aldus een vergunning verlenen wanneer deze werd geweigerd in eerste aanleg, een vergunning weigeren wanneer zij in eerste aanleg werd toegekend, de vergunningsvoorwaarden wijzigen, etc. Het Milieucollege behandelt tevens beroepen tegen beslissingen om een vergunning te wijzigen, in te trekken, te schorsen of te verlengen. Het kan ook beslissingen nemen in beroep betreffende administratieve sancties /boetes, certificeringen en politieke maatregelen gerelateerd aan het beheer en de sanering van verontreinigde bodems. Tegen beslissingen van het Milieucollege kan beroep worden ingesteld bij de Brusselse Regering, die op haar beurt de beroepsbeslissing in al haar aspecten kan beoordelen.

2) Hoe kan een bestuursrechtelijk milieubesluit bij de rechter worden aangevochten? Wanneer kan de definitieve uitspraak worden verwacht?

1.3.2 Administratief beroep

Bij een administratief beroep worden alle aspecten van de vergunningsbeslissing beoordeeld, waarbij zowel het juridische aspect als de opportuniteit overwogen wordt. De beslissing in beroep vervangt de beslissing genomen in eerste aanleg, nadat een volledige beoordeling van de zaak gebeurd is. Dit wordt ook een "beroep tot herziening" (*recours en réformation*) genoemd. De beroepsinstantie beschikt over een discretionaire beoordelingsbevoegdheid; zij is niet gebonden door de argumenten die werden opgeworpen in beroep. In principe kan administratief beroep worden ingesteld door de natuurlijke of rechtspersoon die een vergunningsaanvraag heeft ingediend, door leden van het "betrokken publiek" in de zin van art. 2(5) en 6 van het Verdrag van Aarhus, inclusief ngo's en door sommige vertegenwoordigers van de bevoegde overheden en adviserende agentschappen. In het Waalse Gewest kunnen administratieve beroepen worden ingediend door elke natuurlijke of rechtspersoon die doet blijken van een belang, evenals door technische ambtenaren en het college van burgemeester en schepenen van de gemeente waar de vestiging gelokaliseerd is. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kan beroep bij het Milieucollege en de Brusselse Regering worden ingesteld door de aanvrager en elk lid van het betrokken publiek, incl. milieuoorganisaties en andere publieke instellingen zoals de gemeente, Leefmilieu Brussel en de gemachtigde ambtenaar ruimtelijke ordening (*fonctionnaire délégué de l'urbanisme*).

Aangezien vergunningen voor de exploitatie van nucleaire inrichtingen door de Koning (i.e. de federale regering) worden afgeleverd, is hier geen beroep mogelijk. Hetzelfde geldt voor vergunningen afgeleverd door de federale Minister van de Noordzee met betrekking tot activiteiten in de Belgische mariene gebieden.

3) Bestaan van bijzondere milieurechtbanken, hoofdtaak en bevoegdheid

4) Beroepen tegen bestuursrechtelijke milieubesluiten van bevoegde instanties en beroepen tegen gerechtelijke bevelen en beslissingen (niveaus)

5) Buitengewone rechtsmiddelen. Regels op milieugebied. Regels betreffende prejudiciële verwijzingen

1.3.3 Beroep bij een administratieve rechtbank

Vergunningsbeslissingen en andere administratieve beslissingen (veiligheidsmaatregelen, sommige administratieve sancties, andere vormen van erkenning of goedkeuring...) die definitief zijn omdat ze niet verder in de administratieve keten kunnen worden aangevochten, kunnen worden aangevochten voor een rechtbank. Na uitputting van de administratieve rechtsmiddelen kan men beroep instellen tegen vergunningsbeslissingen genomen in laatste administratieve aanleg bij de Raad van State (binnen 60 dagen na betekening of kennisname van de betwiste administratieve beslissing), die de wettigheid van de beslissing kan beoordelen, zowel vanuit procedureel als materieel standpunt. Enkel de definitieve beslissing kan worden aangevochten voor de Raad van State (indien bijvoorbeeld nog een beroep bij de Brusselse Regering kan worden ingesteld tegen een beslissing van het Milieucollege, kan enkel de beslissing van de Brusselse Regering worden aangevochten voor de Raad van State). Indien er geen andere rechtbanken bevoegd zijn, kunnen alle natuurlijke en

rechtspersonen een verzoek tot nietigverklaring en schorsing indienen bij de Raad van State tegen onwettige administratieve rechtshandelingen die hen nadeel hebben berokkend. In het verleden waren er geen administratieve rechtbanken die gespecialiseerd waren in milieuzaken, zodat dergelijke zaken meteen bij de Raad van State terecht kwamen.

Deze situatie is, wat het Vlaamse Gewest betreft, deels veranderd. Sinds 1 september 2009 is de Raad voor Vergunningsbetwistingen in plaats van de Raad van State bevoegd voor de behandeling van geschillen betreffende stedenbouwkundige vergunningen, en intussen ook voor geïntegreerde vergunningen, in het Vlaamse Gewest. De Raad voor Vergunningsbetwistingen is bevoegd om beroepen te behandelen die betrekking hebben op expliciete of impliciete administratieve beslissingen die definitief geworden zijn (i.e. beslissingen die in administratief beroep genomen zijn of waartegen geen administratief beroep mogelijk is), en die betrekking hebben op het toekennen of weigeren van een geïntegreerde vergunning. Het beroep moet ingediend worden binnen 45 dagen na betekening of kennisname van de betwiste administratieve beslissing. Het Handhavingscollege neemt kennis van beroepen tegen administratieve boetes opgelegd voor inbreuken op bepalingen van milieurecht en ruimtelijke ordening in het Vlaams Gewest. Het beroep kan binnen 30 dagen worden ingesteld door personen die werden beboet. Uitspraken van beide rechtbanken zijn vatbaar voor cassatieberoep bij de Raad van State.

In de andere gewesten dient men rechtstreeks beroep bij de Raad van State in te stellen tegen administratieve beslissingen zoals vergunningsbeslissingen. Hetzelfde geldt voor administratieve beslissingen genomen op grond van federale wetgeving. Administratieve boetes voor inbreuken op de Waalse milieuwetgeving kunnen binnen 30 dagen worden aangevochten bij de politierechtbank of de correctionele rechtbank, afhankelijk van de categorie waaronder de opgelegde sancties vallen.

6) Zijn er buitengerechtelijke instrumenten voor het oplossen van conflicten op milieugebied (bemiddeling enz.)?

1.3.4 Bemiddeling

Bemiddeling in milieuzaken is slechts in beperkte mate ontwikkeld. De Raad voor Vergunningsbetwistingen heeft de mogelijkheid een bemiddeling op te starten, die dan de procedure schorst of stopzet, doch in de praktijk is het aantal bemiddelingen zeer laag, en het slaagpercentage nog lager.

7) Hoe kunnen andere actoren helpen (ombudspersoon (indien van toepassing), openbaar aanklager)?

Er zijn verschillende Ombudsmannen actief op de verschillende bestuursniveaus in België (NL; FR). Er zijn gewestelijke, federale en lokale Ombudsmannen werkzaam in hun respectievelijke domeinen, waaronder milieu (NL; FR).

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* voorziet het gezamenlijk decreet en ordonnantie van 16 mei 2019 betreffende de openbaarheid van bestuur bij de Brusselse instellingen in de inrichting van een ombudsman voor klachten betreffende eenzijdige administratieve rechtshandelingen met een individuele reikwijdte.

In principe zal de Ombudsman geen klachten behandelen indien met betrekking tot hetzelfde onderwerp reeds een administratief beroep werd ingesteld of een rechtszaak werd opgestart. De termijn voor het instellen van een verzoek tot nietigverklaring voor de Raad van State zal evenwel geschorst worden indien een klacht werd ingediend bij een Ombudsman en dit gedurende de tijd dat de klacht wordt behandeld, waarbij evenwel een maximumtermijn van 4 maand geldt.

1.4. Hoe kan een zaak voor de rechter worden gebracht?

1) Wie kan een bestuursrechtelijk milieubesluit aanvechten (relevantie van het begrip betrokken publiek en ngo's)?

2) Zijn er verschillende regels van toepassing krachtens sectorale wetgeving (natuurbehoud, waterbeheer, afval, MEB (milieueffectbeoordeling), IPPC/IED (richtlijn industriële emissies) enz.)?

1.4.1 Wie kan administratieve beslissingen aanvechten?

De procedure voor rechterlijke controle van administratieve beslissingen door de Raad van State is neergelegd in de gecoördineerde wetten op de Raad van State (*lois coordonnées sur le Conseil d'Etat*) en in aanvullende regelgeving. Deze procedure kan worden aangewend om elke *eenzijdige, definitieve, juridisch bindende handeling van een Belgische administratieve overheid, of deze nu van individuele of reglementaire aard is* (i.e. zowel individuele administratieve besluiten als uitvoeringsbesluiten en administratieve regelingen die algemeen geldende regels bevatten), aan te vechten. Een verzoek tot nietigverklaring van een administratieve rechtshandeling kan worden ingediend door elke partij (elke natuurlijke of rechtspersoon) die nadeel ondervindt of een belang heeft. Het voldoen aan dit criterium levert voor individuele verzoekers (natuurlijke of rechtspersonen) meestal geen problemen op in milieuzaken, en de ontvankelijkheidsvereisten verschillen niet naargelang de betrokken milieuwetgeving. Bewijs van werkelijk geleden schade is niet vereist; een wettig belang bij de bestreden rechtshandeling volstaat. Dit belang hoeft niet noodzakelijk gebaseerd te zijn op een wettelijk erkend subjectief recht. Of een natuurlijke persoon een belang bezit is in essentie een feitenkwestie die zal worden beoordeeld door de Raad van State, rekening houdend met de specifieke omstandigheden van de zaak. Hoewel het begrip "betrokken publiek" in de zin van het Verdrag van Aarhus niet letterlijk wordt gebruikt, sluit de rechtspraak met betrekking tot de ontvankelijkheidscriteria voor individuele leden van het publiek nauw aan bij de definitie van dit begrip in het Verdrag. De Raad zal beoordelen of de verzoeker wordt of zal worden beïnvloed door de milieueffecten die gerelateerd zijn aan de uitvoering van een bepaalde beslissing. De aard en ernst van die effecten zal hierbij in rekening worden gebracht. In het geval van onzekerheden zal de ontvankelijkheidsbeslissing genomen worden in het voordeel van de verzoeker. De afstand tussen de woning van de verzoeker en de activiteit die het voorwerp uitmaakt van de bestreden beslissing is een belangrijke factor, maar hoeft niet noodzakelijk doorslaggevend te zijn. In zaken van ruimtelijke ordening is het bijvoorbeeld vaste rechtspraak dat elke buurtbewoner een wettig belang heeft bij een beoordeling van beslissingen inzake ruimtelijke ordening die het uitzicht en de ontwikkeling van de buurt beïnvloeden. Er is ook rechtspraak van de Raad van State waarin geoordeeld werd dat een persoon die een bosgebied gebruikt voor recreatieve doeleinden zoals wandelen, de wettigheid van een administratieve rechtshandeling kan aanvechten wanneer die rechtshandeling kan leiden tot een aantasting van het gebied.

3) Vaste regels voor ngo's en individuele personen (in bestuursrechtelijke procedures en op gerechtelijk niveau, voor organisaties met rechtspersoonlijkheid, ad-hocgroepen van vertegenwoordigers van het publiek, vertegenwoordiging van buitenlandse ngo's enz.)

1.4.2 Niet-gouvernementele organisaties

Wat ngo's betreft werd de oude strikte rechtspraak van de Raad van State meer dan een decennium geleden versoepeld onder invloed van rechtspraak van het Grondwettelijk Hof, het Hof van Justitie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en in overeenstemming gebracht met het Verdrag van Aarhus. Sinds een arrest van 2008 (RvS 17 november 2008, nr. 187.998, *Coomans*) gebruikt de Raad van State de formulering die gehanteerd wordt door het Grondwettelijk Hof wat betreft ontvankelijkheidsvereisten voor ngo's. Dit houdt in dat een vereniging zonder winstoogmerk (*association sans but lucratif*) een belang heeft wanneer haar statutair doel een specifieke aard heeft en aldus verschilt van het algemeen belang, een collectief belang wordt nagestreefd, het statutaire doel kan worden beïnvloed door de bestreden rechtshandeling, en het duidelijk is dat het statutaire doel op een actieve wijze wordt nagestreefd. Er zijn geen recente zaken bekend waarin de eis van een ngo onontvankelijk werd verklaard. In principe dienen buitenlandse ngo's op gelijke voet met nationale ngo's behandeld te worden, net zoals buitenlandse administratieve overheden (RvS 5 oktober 2017, nr. 239/291, *Provincie Noord-Brabant*). De Raad voor Vergunningsbetwistingen volgt dezelfde aanpak (RvVb 5 september 2017, RvVb/A/1718/002, *vzw Natuurpunt*).

Organisaties zonder rechtspersoonlijkheid kunnen geen eis instellen, doch verschillende personen kunnen een collectieve eis tot nietigverklaring en schorsing instellen, waarbij elke persoon een som dient te betalen aan de rechtbank. De arresten van de Raad van State en de Raad voor Vergunningsbetwistingen hebben een “*erga omnes*”-werking, zodat elke persoon die nadeel zou hebben ondervonden door de vernietigde rechtshandeling of regulering het voordeel van de vernietiging kan genieten, ook wanneer hij geen partij was in de procedure.

4) Wat zijn de regels voor vertaling en vertolking als er buitenlandse partijen bij betrokken zijn?

1.4.3 Het gebruik der talen

Procedures voor de Raad van State en de Raad voor Vergunningsbetwistingen kunnen enkel gevoerd worden in de officiële landstalen, zijnde Nederlands, Frans en Duits. Buitenlandse partijen zullen in de praktijk een beroep moeten doen op advocaten of vertegenwoordigers die één van de officiële landstalen machtig zijn. Wanneer een zaak door de Raad van State behandeld wordt in een andere taal dan de taal van één van de partijen, kan verzocht worden om een tolk of vertaling. De staat draagt dan de kosten.

1.5. Bewijsstukken en inzet van deskundigen in procedures

Een overzicht van specifieke regels op het gebied van bestuursrechtelijke milieuaangelegenheden, zeggenschap van de rechter, het oproepen van een deskundige in de procedure enz

1) Beoordeling van bewijsstukken — zijn er grenzen aan het verkrijgen of beoordelen van bewijsstukken, kan de rechter ambtshalve om bewijs verzoeken?

2) Kunnen nieuwe bewijsstukken worden ingediend?

3) Hoe kan deskundigenadvies in een procedure worden ingewonnen? Openbaar beschikbare lijsten en registers van deskundigen

3.1) Is het deskundigenadvies bindend voor rechters, is er een beoordelingsmarge?

3.2) Regels voor deskundigen die door de rechtbank worden opgeroepen

3.3) Regels voor deskundigen die door de partijen worden opgeroepen

3.4) Wat zijn de te betalen proceskosten, ook met betrekking tot adviezen van deskundigen en verklaringen van getuigen-deskundigen?

De Raad van State, de Raad voor Vergunningsbetwistingen en het Handhavingscollege kunnen, op eigen initiatief of op verzoek van een partij, externe deskundigen aanstellen om de rechtbank te adviseren in technische aangelegenheden. In de praktijk wordt van deze mogelijkheid evenwel nooit gebruik gemaakt. Indien een rechtbank van oordeel is dat een bepaald relevant element niet voldoende onderzocht werd door de publieke overheid, zal de administratieve beslissing gewoonlijk vernietigd worden, waarna de publieke overheid dit element op adequate wijze zal moeten onderzoeken om tot een nieuwe beslissing te komen. De rechtbank kan dergelijk onderzoek als maatregel opleggen (bv. het verlenen van een vergunning in de omgeving van een speciale beschermingszone zonder adequaat onderzoek: maatregel om een nieuwe beslissing te nemen gebaseerd op de resultaten van een passende beoordeling die de verzoeker dient voor te bereiden).

De rechtbank kan ook de beslissing vernietigen en de vergunningsaanvraag weigeren wegens onvolledigheid (bij afwezigheid van het vereiste onderzoek), zodat de aanvraag opnieuw moet ingediend worden (met de vereiste documenten, zoals een passende beoordeling, een milieueffectrapport (“MER”), een onderzoek naar de luchtkwaliteit, etc.).

De belangrijkste bron van “deskundig advies” in de dossiers van de rechtbanken kan men vinden in het administratief dossier. Het administratief dossier bevat het project-MER (indien vereist), andere documenten die bij de vergunningsaanvraag moeten worden gevoegd (bv. een mobiliteitsrapport; een memorandum betreffende milieueffecten, opgesteld door erkende deskundigen) en het verplichte advies van bepaalde gespecialiseerde agentschappen. De adviezen van deze agentschappen worden verondersteld te zijn voorbereid door technische deskundigen in verschillende domeinen (natuur, erfgoed, water, etc.).

De wetgeving laat een aanzienlijke appreciatiemarge aan de overheid die administratieve beslissingen neemt in milieuzaken. De rechtbanken controleren enkel of de beslissing van de overheidsinstantie in dit verband niet manifest onredelijk is. Indien een partij zich beroept op deskundigenadvies dat afwijkt van het advies waarop de overheid zich steunde om haar besluit te nemen, zal de rechtbank dienen na te gaan of de overheidsinstantie haar beslissing zorgvuldig genomen heeft en of de beslissing niet manifest onredelijk is.

1.6. Juridische beroepen en mogelijke actoren, procesdeelnemers

1) De (verplichte) rol van advocaten. Hoe kan contact met hen worden opgenomen (openbaar toegankelijke internetlink naar het register of de website van de orde van advocaten)? Advocaten gespecialiseerd in milieurecht

1.6.1 Advocaten

Zaken voor de Raad van State, de Raad voor Vergunningsbetwistingen en het Handhavingscollege kunnen persoonlijk worden ingeleid of door een advocaat (inclusief advocaat-stagiairs). Gespecialiseerde advocaten kan men vinden op de website van de balie ([NL](#) - [FR](#)).

1.1. Bestaat de mogelijkheid van pro-Deobijstand?

1.2 Indien pro-Deobijstand mogelijk is, wat zijn dan de belangrijkste elementen van de procedure die moet worden gevolgd om hiervoor in aanmerking te komen?

1.3 Bij wie of waar moet de pro-Deobijstand worden aangevraagd?

1.6.2 Rechtsbijstand

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen eerste- en tweedelijnsbijstand. Eerstelijnsbijstand bestaat uit het verstrekken van praktische informatie, doorverwijzing naar een specialist en eenvoudige juridische adviezen door een advocaat of medewerker van een OCMW of Sociaal huis. Dergelijke consultatie is gratis. Eerstelijnsbijstand wordt georganiseerd door de commissies voor rechtsbijstand in elk gerechtelijk arrondissement. Deze bestaan uit advocaten en vertegenwoordigers van de sociale sector.

Tweedelijnsbijstand bestaat uit grondig juridisch advies of bijstand / vertegenwoordiging in een procedure voor de rechtbanken. Deze bijstand wordt enkel verleend door advocaten ([NL](#) - [FR](#)).

Het systeem van tweedelijnsbijstand wordt gefinancierd door de federale overheid. In elk gerechtelijk arrondissement is er een bureau voor rechtsbijstand dat beheerd wordt door de lokale balie en dat juridische tweedelijnsbijstand aanbiedt. De advocaten die bijstand verstrekken worden jaarlijks door de balie geregistreerd op een lijst. Het bureau voor rechtsbijstand stelt advocaten aan op basis van deze lijst. Het bureau voor rechtsbijstand kan volledige of deels kosteloze rechtsbijstand toekennen, afhankelijk van de inkomenssituatie van de cliënt. In dat geval zal de advocaat (pro deo advocaat) betaald worden door de overheid, na eventuele terugvordering van schadevergoeding of rechtsplegingsvergoeding (*infra*). Personen met ontoereikende bestaansmiddelen kunnen ook een kosteloze procedure genieten op basis van een beslissing van de betrokken rechtbank (art. 664-699 *ter* Gerechtelijk Wetboek). Deze rechtsbijstand houdt in dat personen met ontoereikende middelen de gerechtskosten (niet de erelonen van advocaten) geheel of gedeeltelijk niet moeten betalen. Deze gerechtskosten worden dan betaald door de staat.

De artikelen 508/13/1 tot 508/13/4 van het Gerechtelijk Wetboek bepalen wie kan genieten van volledig of gedeeltelijk kosteloze rechtsbijstand en procedurevoering. De Raad van State en de Raad voor Vergunningsbetwistingen kunnen onder dezelfde voorwaarden gerechtskosten en andere kosten kwijtschelden.

Er bestaan geen specifieke bepalingen met betrekking tot juridische bijstand voor rechtspersonen of voor ngo's. Rechtsbijstand kan verleend worden aan rechtspersonen (art. 666 Gerechtelijk Wetboek).

2) Deskundigenregisters of openbaar beschikbare websites van orden van advocaten of registers met de contactgegevens van deskundigen

3) Lijst van ngo's die actief zijn op dit gebied, links naar sites met contactgegevens van deze ngo's

4) Lijst van internationale ngo's die actief zijn in de lidstaat

1.6.3 Milieuorganisaties

Sommige milieuorganisaties nemen deel aan rechtszaken en ondersteunen burgers die naar de rechtbank trekken. Voorbeelden daarvan zijn:

[ClientEarth](#)

Greenpeace ([FR](#) - [NL](#))

WWF ([FR](#) - [NL](#))

Friends of the Earth <https://www.foeeurope.org/belgium-flanders-brussels> - <https://www.foeeurope.org/belgium-wallonia-brussels>

[Bond Beter Leefmilieu](#) en haar [leden](#)

[Inter-Environnement Wallonie](#) en haar [leden](#)

[Inter-Environnement Bruxelles](#) en haar [leden](#)

[BRAL/ Stadsbeweging voor Brussel](#) en haar [leden](#).

1.7. Waarborgen voor doeltreffende procedures

1.7.1. Procestermijnen

1) Termijn voor het aanvechten van een bestuursrechtelijk milieubesluit (niet gerechtelijk) door een bestuursorgaan (hoger of op hetzelfde niveau).

2) Termijn voor het nemen van een besluit door een bestuursorgaan

3) Is het mogelijk om het bestuursrechtelijke besluit in eerste aanleg rechtstreeks voor de rechter aan te vechten?

4) Is er een termijn waarbinnen de nationale rechter uitspraak moet doen?

5) In de loop van de procedure geldende termijnen (voor partijen, het indienen van bewijsstukken, andere mogelijke termijnen enz.)

Administratieve beroepen in vergunningsprocedures

De procedurele tijdslijmieten met betrekking tot administratieve beroepen verschillen naargelang van de toepasselijke wetgeving, waardoor verwezen dient te worden naar elke afzonderlijke wetgeving voor details. Om een idee te geven van dergelijke termijnen zal de meest relevante wetgeving hier besproken worden, namelijk de gewestelijke vergunningswetgeving.

In het *Vlaams Gewest* voorziet de wetgeving betreffende de omgevingsvergunning in een gewone en een vereenvoudigde procedure. Beslissingen in eerste aanleg kunnen in beginsel worden aangevochten bij een hogere instantie; beslissingen van het college van burgemeester en schepenen kunnen worden aangevochten bij de deputatie van de provincieraad, en beslissingen in eerste aanleg genomen door de provincieraad kunnen worden aangevochten bij de minister van Omgeving. Tegen beslissingen genomen in eerste aanleg door de minister of de gewestelijke omgevingsambtenaar staat evenwel geen administratief beroep open. Deze beslissingen kunnen enkel worden aangevochten voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen. Het beroep moet ingesteld worden binnen 30 dagen na betekening of bekendmaking van de beslissing. Het beroepsschrift dient de bezwaren te bevatten, en alle informatie die omschreven is in de wetgeving, evenals de onderliggende stukken. Ten slotte dient ook een recht betaald te worden van 100 euro. Het beroep kan aangetekend worden door middel van een aangetekende brief of door middel van het digitale platform [Omgevingsloket](#). Indien de persoon die beroep heeft aangetekend wenst gehoord te worden, dient hij dit aan te geven in zijn verzoekschrift. In principe schorst het beroep de vergunningsbeslissing genomen in eerste aanleg. De hogere instantie dient een beslissing te nemen binnen een termijn van 120 dagen of 60 dagen indien de vereenvoudigde procedure van toepassing is. Deze termijn kan met 60 dagen verlengd worden indien een nieuw openbaar onderzoek nodig is (indien de aanvraag werd aangepast), indien gebruik gemaakt wordt van de administratieve lus (om een procedurefout recht te zetten), of indien tussenkomst van de gemeenteraad vereist is (indien de zaak betrekking heeft op de openbare weg). De overheid dient de zaak in haar volledigheid te beoordelen en is niet gebonden door de opgeworpen argumenten of de specifieke bepalingen die worden aangevochten. Indien de overheid geen beslissing neemt binnen de wettelijke termijn, wordt het beroep geacht te zijn afgewezen. Deze impliciete beslissing kan worden aangevochten voor een rechtbank.

In het *Waalse Gewest* kan elke belanghebbende natuurlijke en rechtspersoon, evenals de omgevingsambtenaar bij het *Département des Permis et Autorisations du Service public de Wallonie*, administratief beroep instellen tegen beslissingen met betrekking tot milieuvergunningen (*permis d'environnement*) en geïntegreerde vergunningen (*permis unique*), genomen door de bevoegde lokale overheden in eerste aanleg (*collège communal*). Het gemeentelijk college van de plaats waar de vestiging gesitueerd is of zal gesitueerd worden kan beroep instellen indien de beslissing in eerste aanleg genomen werd door de gewestelijke omgevingsambtenaar. Het beroep dient ingesteld te worden door middel van een aangetekende brief, binnen 20 dagen na betekening of bekendmaking van de bestreden beslissing, en na betaling van een som van 25 euro. Het beroep heeft geen schorsende werking, behalve indien het werd ingesteld door de omgevingsambtenaar. De beroepsinstantie dient een beslissing te nemen binnen 70 dagen (ingeval sprake is van een klasse 2 inrichting) of 100 dagen (klasse 1 inrichting). Deze termijnen kunnen verlengd worden indien een nieuw openbaar onderzoek georganiseerd wordt. Indien geen beslissing genomen werd binnen de wettelijke termijn, wordt het beroep geacht te zijn afgewezen. Een ander principe geldt indien de beslissing in eerste aanleg niet tijdig werd genomen en beroep werd ingesteld tegen deze impliciete beslissing tot weigering van de vergunning.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* is het *Milieucollege – Collège d'environnement* bevoegd voor de behandeling van administratieve beroepen tegen beslissingen in eerste aanleg betreffende milieuvergunningen, administratieve boetes, handhavingsmaatregelen inzake het beheer en de sanering van verontreinigde bodems, certificeringsmaatregelen en Natura 2000- beslissingen. Het beroep dient ingesteld te worden door middel van een aangetekende brief, binnen 30 dagen na betekening of bekendmaking van de vergunningsbeslissing. Partijen kunnen ook vragen om gehoord te worden. Het Milieucollege dient een beslissing te nemen binnen 60 dagen. In geval van meerdere beroepen kan deze periode verlengd worden met maximum 25 dagen; indien een hoorzitting georganiseerd wordt, wordt de termijn met 15 dagen verlengd. In de zomerperiode (beroepen ingesteld tussen 15 juni en 15 augustus) geldt een bijkomende termijn van 45 dagen. Het instellen van beroep heeft geen schorsende werking ten aanzien van de bestreden beslissing, behalve in sommige gevallen, wanneer het beroep werd ingesteld door publieke overheden en voldoende gemotiveerd wordt dat er kans is op ernstig gevaar of onherroepelijke schade. Wanneer geen beslissing genomen wordt binnen de wettelijke termijn, wordt het beroep geacht te zijn afgewezen en de bestreden beslissing te zijn bevestigd. Een hoger administratief beroep tegen een expliciete of impliciete beslissing van het Milieucollege is mogelijk bij de Brusselse Hoofdstedelijke Regering binnen 30 dagen, behalve voor beslissingen betreffende certificeringen en administratieve boetes (dergelijke beslissingen van het Milieucollege kunnen worden aangevochten voor de Raad van State). De partijen kunnen vragen om gehoord te worden. De Regering beslist binnen 60 dagen, eventueel verlengd met 15 dagen in geval van een hoorzitting. Indien de beslissing niet binnen deze termijn werd bekendgemaakt, kan de verzoeker een aanmaningsbrief sturen. Indien hierna geen beslissing werd bekendgemaakt binnen 30 dagen, wordt de bestreden beslissing bevestigd. In dat geval kan de beslissing van het Milieucollege worden aangevochten voor de Raad van State.

De procedure staat duidelijk beschreven op de website van Leefmilieu Brussel ([FR](#) of [NL](#)).

Wat publicatie van de beroepsbeslissing betreft, zal de beslissing van het Milieucollege betekend eerst worden aan de verzoeker en de bevoegde overheid. De beslissing van de Regering wordt betekend aan de partijen. De geadresseerde van de beslissingen is verplicht een bekendmaking aan te plakken, op een plaats die zichtbaar is vanaf de openbare weg. De aanplakking moet in een perfecte staat van zichtbaarheid en leesbaarheid gehouden worden voor een periode van 15 dagen.

Leefmilieu Brussel houdt een register bij van alle beslissingen. Ook de gemeentes doen dit voor beslissingen die betrekking hebben op inrichtingen die op hun grondgebied gelokaliseerd zijn. Het register moet ook de beslissingen van het Milieucollege en de Regering bevatten. De registers moeten minstens de identiteit van de vergunninghouders, de sector, de datum en de aard van de beslissing en de vervaldatum vermelden. Het register van Leefmilieu Brussel wordt voor het publiek ter beschikking gesteld via elektronische weg. De website van [Leefmilieu Brussel](#) verschaft informatie over de omgevingsvergunningen die onderzocht worden, geldig zijn, of ongeldig (geweigerd of nietig verklaard binnen de laatste 3 maanden).

Uitputting van administratieve rechtsmiddelen als voorwaarde voor beroep bij een rechtbank

Indien een administratief rechtsmiddel beschikbaar is, dient men hiervan eerst gebruik te maken. Enkel na uitputting van dergelijk administratief beroep kan beroep worden ingesteld bij een administratieve rechtbank.

1.7.2. Tussentijdse en conservatoire maatregelen, uitvoering van rechterlijke beslissingen

1) Wanneer heeft het beroep tegen een bestuursrechtelijk besluit een schorsende werking?

Gevolgen van het instellen van een administratief beroep voor de bestreden beslissing

Er bestaat geen uniforme regel met betrekking tot de gevolgen van het instellen van hoger beroep voor de bestreden beslissing. In het *Vlaams Gewest* hebben administratieve beroepen schorsende werking ten aanzien van beslissingen in eerste aanleg betreffende de omgevingsvergunning. Bijgevolg kan de bestreden beslissing niet uitgevoerd worden zolang er geen beslissing in beroep genomen werd. In het *Waalse Gewest* heeft een administratief beroep geen schorsende werking ten aanzien van beslissingen betreffende milieuvergunningen en geïntegreerde vergunningen, behalve wanneer het beroep werd ingesteld door de omgevingsambtenaar. In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* hebben administratieve beroepen bij het Milieucollege ten aanzien van beslissingen in eerste aanleg betreffende milieuvergunningen geen schorsende werking. Echter, indien het beroep werd ingesteld door de lokale overheid, Leefmilieu Brussel of de gemachtigde ambtenaar ruimtelijke ordening, en indien er voldoende gemotiveerd werd dat een ernstig gevaar of een onherroepelijk nadeel dreigt, zal de voorzitter van het Milieucollege of een door hem aangewezen lid de beslissing gedurende 5 werkdagen schorsen, nadat de partijen gehoord werden. Beroep bij de Regering heeft geen schorsende werking.

Gevolgen van het instellen van een beroep bij de rechtbank

Het instellen van een beroep bij de rechtbank tegen een definitieve administratieve beslissing heeft op zich geen schorsende werking. Zowel de Raad van State als de Raad voor Vergunningsbetwistingen kunnen evenwel beslissen de bestreden beslissing te schorsen tot de uitspraak ten gronde, indien de schorsing gevraagd werd.

2) Bestaat de mogelijkheid van een dwangmiddel tot rechtsherstel tijdens het bestuursrechtelijke beroep door de autoriteit of de hogere instantie?

3) Is het mogelijk om tijdens de procedure een verzoek om een dwangmiddel tot rechtsherstel in te dienen en zo ja, onder welke voorwaarden? Is er een termijn om dit verzoek in te dienen?

Voorlopige maatregelen

De Raad van State heeft de bevoegdheid om de tenuitvoerlegging van een bestreden administratieve beslissing of reglement te *schorsen* en *voorlopige maatregelen* op te leggen. Een vordering tot schorsing kan worden ingesteld samen met de vordering tot nietigverklaring of later, tot zolang de auditeur zijn schriftelijk verslag niet heeft neergelegd (in dat geval kan de partij evenwel vragen aan de voorzitter binnen een korte termijn een hoorzitting te organiseren). Er is geen financiële waarborgsom vereist, doch er moeten rolrechten van 200 euro per verzoekende partij betaald worden. Het arrest over de vordering tot schorsing moet in principe binnen 45 dagen na indiening van het verzoek gewezen worden, doch deze termijn is niet voorgeschreven op straffe van nietigheid en wordt in de praktijk vaak niet nageleefd. De Raad van State kan de bestreden beslissing schorsen indien ernstige middelen worden aangevoerd die de nietigverklaring *prima facie* kunnen verantwoorden en indien de zaak spoedeisend geacht wordt omdat ernstig nadeel niet vermeden kan worden wanneer de zaak op reguliere wijze zou worden afgehandeld. Zelfs indien aan de voorwaarden voor schorsing voldaan is, is de Raad niet verplicht de uitvoering van de bestreden beslissing te schorsen, rekening houdend met de verschillende betrokken belangen, waaronder deze van de instantie die de bestreden beslissing genomen heeft en deze van de partij die de begunstigde is van de beslissing (bv. de vergunninghouder). Volgens de wet zal de Raad van State het verzoek tot schorsing verwerpen "indien de negatieve gevolgen ervan op een manifest disproportionele wijze de positieve gevolgen ervan tenietdoen". In geval van "uiterst dringende noodzakelijkheid" kan een kortgedingprocedure gevolgd worden. Indien een voorlopige schorsing werd uitgesproken zonder hoorzitting, zal een hoorzitting georganiseerd worden met het oog op de bevestiging of herroeping van de schorsing. In het geval een schorsing werd bevolen dient een definitieve beslissing genomen te worden binnen 6 maand, doch ook deze termijn wordt in de praktijk vaak met de voeten getreden. Uit de rechtspraak blijkt dat milieuschade die een bepaalde ernst bereikt, aanvaard wordt als reden om een zaak als spoedeisend te beschouwen en voorlopige maatregelen te bevelen (bv. [RvS 30 maart 2017, nr. 237.852](#), *vzw Unizo Vlaams-Brabant & Brussel*; [RvS 20 juni 2017, nr. 238.574](#), *Dieltjens*; [RvS 7 februari 2019, nr. 243.627](#), *De Jaeghere*). Tussenvonnissen kunnen niet aangevochten worden.

In het *Vlaams Gewest* heeft de Raad voor Vergunningsbetwistingen dezelfde bevoegdheden. De rolrechten bedragen 100 euro per verzoekende partij. De procedure is zeer gelijkaardig aan de procedure voor de Raad van State. Ook de rechtspraak toont vele gelijkenissen met deze van de Raad van State (bv. [RvVb 14 januari 2020, RvVb-S-1920-0438](#), *Machiels*; [RvVb 28 januari 2020, RvVb-S-1920-0492](#), *Van Den Broeck*; [RvVb 4 februari 2020, RvVb-S-1920-0514](#), *Bahri*; [RvVb 11 februari 2020, RvVb-S-1920-0543](#), *Gommers*; [RvVb 11 februari 2020, RvVb-S-1920-0539](#), *Belder*).

Op grond van artikel 584 van het Gerechtelijk Wetboek kan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg voorlopige maatregelen opleggen in een kortgedingprocedure indien deze onder zijn bevoegdheden valt. In spoedeisende zaken kan de voorzitter aldus voorlopige maatregelen bevelen met het oog op het vermijden van ernstig nadeel, zonder afbreuk te doen aan de definitieve uitspraak in de zaak. Deze procedure kan gevolgd worden in het geval een administratieve vordering tot schorsing voor de Raad van State of de Raad voor Vergunningsbetwistingen niet mogelijk is, bijvoorbeeld wanneer sprake is van vermeende schending van subjectieve rechten.

De vergunninghouder wordt geïnformeerd dat er een zaak aanhangig is gemaakt en kan voorafgaand aan de uitspraak in kort geding zijn belang verdedigen in de procedure voor de Raad van State, de Raad voor Vergunningsbetwistingen of de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg. Tegen de beslissing van laatstgenoemde kan beroep worden aangetekend, ook door de vergunninghouder.

4) Is er sprake van onmiddellijke uitvoering van een bestuursrechtelijk besluit ongeacht het ingestelde beroep? Onder welke voorwaarden?

5) Wordt het bestuursrechtelijke besluit opgeschort indien dit in de gerechtelijke fase voor de rechter wordt aangevochten?

6) Bestaat er een mogelijkheid voor de nationale rechtbanken om in een dwangmiddel tot rechtsherstel te voorzien (afhankelijk van een financiële zekerheid)? Is het mogelijk afzonderlijk beroep in te stellen tegen dit bevel inzake het dwangmiddel tot rechtsherstel of de financiële zekerheid?

Vorderingsrecht met betrekking tot het milieu

De *voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg* heeft tevens bijzondere bevoegdheden met betrekking tot de bescherming van het leefmilieu op grond van de Wet van 12 januari 1993 betreffende een vorderingsrecht inzake bescherming van het leefmilieu. Met een versnelde procedure kunnen het openbaar

ministerie, een administratieve overheid of een milieuorganisatie met rechtspersoonlijkheid de voorzitter vragen om handelingen te vernietigen die een flagrante inbreuk vormen of dreigen te vormen op het milieurecht. In een arrest van 8 november 1996 (Cass. 8 november 1996, nr. C.95.0206.N, *Eurantex nv /Boterstraatcomité* vzw) oordeelde het Hof van Cassatie dat het doel van de wet niet enkel het vermijden van milieuschade is, maar ook het waarborgen van een leefbaar milieu voor de bevolking, zodat de bescherming van het leefmilieu zich ook uitstrekt tot de bescherming van de ruimtelijke ordening. Volgens het Hof biedt de wet niet enkel de mogelijkheid om de stopzetting te bevelen van illegale werken die schade aan het leefmilieu veroorzaken, maar ook om reeds voltooide werken ongedaan te maken, indien dergelijke maatregel vereist is om verdere schade aan het leefmilieu te voorkomen.

De stakingsvordering van de Wet van 12 januari 1993 staat in principe enkel ter beschikking van het openbaar ministerie, de administratieve overheden (inclusief de gemeentes), of milieuorganisaties met rechtspersoonlijkheid die aan de volgende voorwaarden voldoen, namelijk: als statutair doel de bescherming van het leefmilieu hebben, in de statuten de territoriale reikwijdte van haar activiteiten hebben afgebakend, en voldoen aan de voorwaarden van artikel 17 van het Gerechtelijk Wetboek. Deze voorwaarden zijn:

het maatschappelijk doel van de rechtspersoon is van bijzondere aard, onderscheiden van het nastreven van het algemeen belang;

de rechtspersoon streeft op duurzame en effectieve wijze dit maatschappelijk doel na;

de rechtspersoon treedt op in rechte in het kader van dat maatschappelijk doel, met het oog op de verdediging van een belang dat verband houdt met dat doel;

de rechtspersoon streeft met zijn rechtsvordering louter een collectief belang na.

Artikel 271 van de Gemeentewet en haar gewestelijke tegenhangers, zoals artikel 194 van het Vlaamse Gemeentedecreet – een decreet dat artikel 271 van de Gemeentewet had afgeschaft, werd vernietigd door het Grondwettelijk Hof wegens schending van de *standstill*-verplichting van artikel 23 van de Grondwet (GwH 10 oktober 2019, nr. 129/2019) – voorzien in de mogelijkheid voor *één of meerdere inwoners van een gemeente* om in rechte op te treden namens de gemeente indien het college van burgemeester en schepenen dit niet doet. Deze bepaling kan gelezen worden in samenhang met de Wet van 12 januari 1993, zodat individuele burgers die in de betrokken gemeente wonen de mogelijkheid hebben om zelf dergelijke vordering in te stellen namens de gemeente die in gebreke blijft. Uit de gezamenlijke lezing van beide wetten volgt dat indien het college van burgemeester en schepenen niet in rechte optreedt, één of meerdere inwoners juridische actie kunnen ondernemen in naam van de gemeente met het oog op de bescherming van het leefmilieu. Er dient geen specifiek belang aangetoond te worden, aangezien de gemeente verondersteld wordt een belang te hebben. Het feit dat burgers een stakingsvordering kunnen instellen namens de gemeente geeft evenwel aanleiding tot een ander probleem. Wat indien de gemeente zelf medeverantwoordelijk is voor de schending van het milieurecht, door een illegale vergunning af te leveren? Deze kwestie werd beslecht door het Grondwettelijk Hof, dat oordeelde dat het afwijzen van de vordering in dit geval een schending van het gelijkheids- en non-discriminatiebeginsel zou inhouden (GwH 26 april 2007, nr. 70/2007, *M. Lenaerts e.a./nv 's Heerenbosch*).

1.7.3. Kosten — rechtsbijstand — pro-Deobijstand, overige financiële bijstandsmechanismen

1) Hoe kan iemand die een procedure wil inleiden de kosten berekenen die daarmee gemoeid zijn — administratieve kosten, proceskosten, griffierechten, honoraria van deskundigen, advocaatkosten, kosten van beroep enz.?

2) Kosten van dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen — moet er een zekerheid worden gesteld?

Rolrechten

In zaken voor de Raad van State dienen *rolrechten* van 200 euro per verzoeker en per verzoek (verzoek tot schorsing en verzoek tot nietigverklaring) betaald te worden. Hetzelfde geldt voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen, zij het dat de rolrechten hier 100 euro per verzoeker bedragen voor een vordering tot schorsing. De rolrechten voor een bemiddeling voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen bedragen 700 euro en worden verdeeld onder de partijen ingeval van een bemiddelingsakkoord. Verder is er een *verplichte bijdrage* van 20 euro per verzoek aan het Fonds voor Rechtsbijstand.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* dient een verzoeker 125 euro te betalen om administratief beroep in te kunnen stellen bij het Milieucollege of de Regering betreffende milieuvergunningen of maatregelen betreffende het beheer en de sanering van verontreinigde bodem. Er zijn geen kosten verbonden aan het beroep bij het Milieucollege indien het gaat om de betwisting van een administratieve boete.

Rechtsplegingsvergoeding

De verliezende partij dient een *rechtsplegingsvergoeding (indemnité de procédure)* te betalen aan de in het gelijk gestelde partij. Deze rechtsplegingsvergoeding wordt forfaitair bepaald voor de kosten en erelonen van de advocaat van de in het gelijk gestelde partij. Het basisbedrag werd vastgelegd op 700 euro, hetgeen binnen bepaalde limieten kan worden verhoogd of verlaagd rekening houdend met de omstandigheden van de zaak (minimum 140 euro; maximum 1400 euro). Dit bedrag kan met 20 % verhoogd worden indien ook voorlopige maatregelen werden gevraagd. De Raad dient de volgende overwegingen in acht te nemen bij het bepalen van de rechtsplegingsvergoeding in een specifieke zaak: 1° de financiële draagkracht van de verliezende partij, om het bedrag van de vergoeding te reduceren; 2° de complexiteit van de zaak; 3° de manifest onredelijke aard van de situatie. Indien de verliezende partij beroep kan doen op juridische tweedelijnsbijstand wordt de rechtsplegingsvergoeding op het minimumbedrag vastgelegd, tenzij er sprake is van een manifest onredelijke situatie. Indien meerdere partijen een rechtsplegingsvergoeding ontvangen ten koste van een of meerdere verliezende partijen, kan het bedrag daarvan ten hoogste het dubbele bedragen van het maximumbedrag dat de begunstigde die de hoogste vergoeding kan vorderen, kan vorderen. Deze vergoeding wordt verdeeld tussen de partijen. De rechtsplegingsvergoeding kan ook niet worden opgelegd of toegekend aan een tussenkommende partij. De bedragen worden op geregelde tijdstippen aangepast aan de evolutie van de kosten voor levensonderhoud (indexatie). In de meeste gevallen wordt het basisbedrag van 700 euro toegekend.

Verdrag van Aarhus

Het Grondwettelijk Hof oordeelde, met verwijzing onder meer naar de rechtspraak van het Hof van Justitie over het Verdrag van Aarhus en Richtlijn 2011/92/EU, dat het bovenvermelde systeem van rolrechten en rechtsplegingsvergoeding niet in strijd is met de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet (GwH 12 februari 2015, nr. 17/2015, *Neyrinck c.s.*; GwH 30 april 2015, nr. 48/2015, *Meurant*; GwH 16 juli 2015, nr. 103/2015, *GERFA c.s.*; GwH 29 oktober 2015, nr. 152/2015, vzw *Ademloos c.s.*; GwH 5 juli 2018, nr. 87/2018, vzw *Aktiekomitee Red de Voorkempen*).

Andere vergoedingen

Indien men getuigen oproept, deskundigen aanstelt of bijkomende onderzoeksdaten stelt – hetgeen zeer uitzonderlijk is – zullen de vergoedingen en kosten van de deskundigen, het getuigengeld en de kosten van de onderzoeksdaten ten laste zijn van de verliezende partij.

Advocatenkosten

De voorbereiding van een zaak, de verdere ontwikkeling van stukken en het pleiten zijn tijdsintensieve aangelegenheden. Met een uurtarief tussen de 125 en 200 euro of meer (exclusief BTW) kunnen de advocatenkosten oplopen tot 4.000-10 000 euro, en 5.000-12 000 euro indien er ook een vordering tot schorsing werd ingediend. Indien verder beroep vereist is (bij de Raad van State tegen een uitspraak van de Raad voor Vergunningsbetwistingen) zal een bijkomende 4.000 tot 8.000 euro nodig zijn. Milieuorganisaties maken gewag van een gemiddelde kost van 5.000 euro voor een zaak voor de Raad van State en 2.000 euro voor een zaak voor de gewone rechtbanken. Vaak tracht men zelf zo veel mogelijk van het voorbereidende werk te verrichten zodat men

de advocatenkosten kan drukken. In sommige gevallen gaan advocaten akkoord met een preferentieel tarief voor ngo's (bv. een uurtarief van 75 euro). Een zaak voor minder dan 2000 euro kan evenwel niet als realistisch beschouwd worden. In complexe zaken en in zaken waar beroep moet worden aangetekend, kunnen de kosten snel oplopen.

Deze kosten zijn verder gestegen sinds België de BTW-vrijstelling voor advocaten in 2014 heeft afgeschaft. Advocaten dienen thans 21% aan te rekenen op hun erelonen en kosten. Het Grondwettelijk Hof oordeelde dat deze verhoging niet strijdig is met de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet (GwH 23 februari 2017, nr. 27/2017, *Ordre des barreaux francophones et germanophone c.s.*), nadat het een vraag stelde aan het Hof van Justitie omtrent de verenigbaarheid van de Europese BTW-Richtlijn met artikel 47 van het Handvest van de Fundamentele Rechten en het Verdrag van Aarhus (HvJ 28 juli 2016, nr. C-543/14, *Ordre des barreaux francophones et germanophone e.a.*).

Totale kosten

Een belangrijk obstakel voor natuurlijke personen en ngo's om zich tot de rechter te wenden zijn de gerechtskosten, en het risico een rechtsplegingsvergoeding te moeten betalen aan de in het gelijk gestelde partij indien men de zaak verliest. Indien deze kosten niet door een verzekering gedekt worden (dit kan het geval zijn indien een private persoon schade ondervindt die als milieuschade gekwalificeerd kan worden), zal men mogelijks twee keer nadenken alvorens een procedure op te starten. Hoewel men niet kan spreken van onbetaalbare procedures in België, hebben advocatenkosten en het nieuwe systeem van rolrechten, rechtsplegingsvergoedingen en BTW duidelijk een ontradend effect. Het valt aan te raden zich te informeren over de te verwachten kosten van een procedure wanneer men voor het eerst contact zoekt met een advocaat.

3) Is er rechtsbijstand beschikbaar voor natuurlijke personen?

4) Is er rechtsbijstand beschikbaar voor verenigingen, rechtspersonen, ngo's met of zonder rechtspersoonlijkheid? Zo ja, hoe kan rechtsbijstand worden aangevraagd? Is er sprake van pro-Deobijstand?

5) Zijn er andere financiële mechanismen om financiële bijstand te verlenen?

6) Is het beginsel "de verliezer betaalt" van toepassing? Hoe wordt dit toegepast door rechtbanken; zijn er uitzonderingen?

7) Kan de rechtbank voorzien in een vrijstelling van proceskosten, heffingen, griffierechten, begroting van kosten enz.? Zijn er andere nationale kenmerken in verband met dit onderwerp?

Rechtsbijstand

Er bestaan geen specifieke bepalingen betreffende rechtsbijstand en vrijstelling van rolrechten voor rechtspersonen, noch voor ngo's. Er is slechts één zaak bekend waarin rechtsbijstand werd toegekend aan een milieuorganisatie. Het Grondwettelijk Hof oordeelde dat de artikelen 508/1 en 508/13 van het Gerechtelijk Wetboek de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, gelezen in samenhang met artikel 6.3 (c) van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, schenden, doordat niet voorzien wordt in rechtsbijstand voor rechtspersonen die vervolgd worden en die onvoldoende inkomsten hebben (GwH 17 november 2016, nr. 143/2016, *M.S.*). Evenwel werden de betrokken bepalingen nog niet aangepast. Er bestaat geen specifieke overheidssteun voor procesvoering voor milieuorganisaties. Niettemin verschaffen federale en gewestelijke overheden (alsook lokale overheden), naast projectsubsidies, in bepaalde gevallen ook algemene subsidies aan sommige milieuorganisaties. Dergelijke onbestemde subsidies kunnen natuurlijk dienen om procesvoering tot een bepaalde hoogte te financieren, maar zij kunnen niet beschouwd worden als een zeer betrouwbare bron van procesfinanciering. Er bestaat geen traditie van georganiseerde pro deo bijstand, behalve de bijstand die wordt verschaft in het kader van rechtsbijstand (zie *supra* 1.6) door "pro deo" advocaten (advocaat-stagiairs zijn verplicht deel te nemen aan dit systeem, senior advocaten kunnen dit vrijwillig doen). Het systeem van 'public interest litigation' is niet gangbaar in België. Echter zijn er binnen de groep gespecialiseerde milieuadvocaten enkele advocaten die exclusief werken voor milieuorganisaties of burgers die het leefmilieu willen beschermen. Zogenaamde "law school clinics" die zich bezighouden met milieurecht zijn onbestaand.

Waarborgen

De verzoeker in een milieuzaak dient in principe geen waarborgsom te betalen. Echter, wanneer een individuele burger of een groep burgers optreedt in naam van de gemeente op basis van artikel 271 van de Gemeentewet (en haar gewestelijke tegenhangers), bestaat er een verplichting om de waarborg te bieden dat men de kosten van de procedure en schadevergoedingen zal betalen indien men verliest. In principe volstaat een verklaring dat men de kosten zal dragen en dat men de rolrechten betaald heeft. Zogenaamde 'protective costs orders' (i.e. het op voorhand limiteren van de kosten waartoe de verliezende partij veroordeeld kan worden) zijn niet bekend in het Belgische rechtssysteem. De nood aan dergelijke orders is misschien minder aanwezig dan in andere rechtssystemen, omdat de meeste kosten bepaald kunnen worden in een vroeg stadium van de procedure of vastgelegd zijn door de wet, met uitzondering van de kosten van deskundigen.

1.7.4. Toegang tot informatie in het kader van de toegang tot de rechter — bepalingen met betrekking tot Richtlijn 2003/4/EG

1) Waar zijn de nationale regels inzake toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden te vinden? Zijn er andere vormen van gestructureerde verspreiding?

Op het *federale niveau* kan informatie omtrent toegang tot informatie, inclusief toepasselijke regelgeving, gevonden worden op deze websites ([NL](#)/[FR](#)/[DU](#)/[EN](#)).

Informatie over de Federale Beroepscommissie voor de toegang tot milieu-informatie is beschikbaar via onderstaande websites ([NL](#)/[FR](#)/[DU](#)).

Wat het *Vlaamse Gewest* betreft kan verwezen worden naar [deze website](#).

Voor het [Waalse Gewest](#).

Wat het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* betreft, wordt informatie verschaft via volgende websites (NL/FR):

<https://leefmilieu.brussels/leefmilieu-brussel/toegang-tot-informatie/toegang-tot-milieu-informatie>

<https://environnement.brussels/bruxelles-environnement/acces-linformation-environnementale/acceder-linformation-environnementale>

https://be.brussels/over-het-gewest/commissie-voor-toegang-tot-bestuursdocumenten-ctb/ctb?set_language=nl

<https://be.brussels/a-propos-de-la-region/commission-dacces-aux-documents-administratifs/cada>

https://be.brussels/about-the-region/commission-dacces-aux-documents-administratifs?set_language=en

<https://leefmilieu.brussels/wie-zijn-wij/toegang-tot-informatie/toegang-tot-rechtspraak-milieuzaken>

<https://environnement.brussels/qui-sommes-nous/acces-linformation-environnementale/acceder-la-justice-en-matiere-denvironnement>

2) Hoe wordt deze informatie tijdens verschillende milieuprocedures verstrekt? Bij wie of waar moet de aanvrager om informatie vragen?

Vergunningsprocedures

Tijdens de meeste vergunningsprocedures is er een openbaar onderzoek, waarbij informatie betreffende de vergunningsaanvraag ter beschikking van het publiek wordt gesteld. Wat toegang tot informatie betreft is er geen verschil tussen de regelgeving van toepassing op IPPC/IED-inrichtingen en deze van toepassing op andere inrichtingen, zij het dat de vergunningsaanvraag over het algemeen meer informatie zal bevatten in vergelijking met kleinere inrichtingen, dit op grond van Richtlijn 2010/75/EU.

In het *Vlaamse Gewest* voorziet de wetgeving betreffende de omgevingsvergunning in een openbaar onderzoek van 30 dagen (behalve wanneer de vereenvoudigde procedure van toepassing is). Tijdens die 30 dagen kan de aanvraag worden geconsulteerd bij de lokale overheid van de plaats waar het project zal plaatsvinden. Het onderzoek wordt aangekondigd via een aanplakking op de betreffende plaats, een bericht op de website van de lokale overheid,

en voor grotere projecten via een bekendmaking in een dagelijkse of wekelijkse krant en door middel van enkele individuele kennisgevingen. Indien de aanvraag een milieueffectrapport of veiligheidsrapport bevat waarin de lokalisatie alternatieven onderzocht worden, zullen de lokale overheden van de besproken alternatieve plaatsen ook een kennisgeving publiceren op hun website. De aanvraag en de documentatie betreffende de MER en veiligheidsrapportage kunnen op papier geconsulteerd worden bij de lokale overheid, of digitaal via het [Omgevingsloket](#) en, wat MER betreft, via de [MER-dossierdatabank](#) (op aanvraag). Andere documentatie die aan openbaar onderzoek wordt onderworpen is, indien toepasselijk, de MER-screeningnota, de scopingbeslissing betreffende de MER, de goed- of afkeuring van het milieueffectrapport, de adviezen van de gespecialiseerde agentschappen (op aanvraag), het milieueffectrapport en het veiligheidsrapport. Indien het project grensoverschrijdende (zowel gewestelijk of nationaal) gevolgen heeft, zal de aanvraag worden verstuurd naar de bevoegde overheden van de betreffende gewesten of landen met het oog op het bekomen van advies. Het betrokken publiek van deze gewesten of landen kan deelnemen aan het openbaar onderzoek dat georganiseerd wordt door de lokale overheid in het Vlaamse Gewest of het openbaar onderzoek georganiseerd door de bevoegde overheid van de andere gewesten of landen.

In het *Waalse Gewest* worden aanvragen voor milieuvergunningen en geïntegreerde vergunningen in principe onderworpen aan een openbaar onderzoek van 30 dagen (indien een MER vereist is) of 15 dagen (in andere gevallen), dat georganiseerd wordt door de betrokken lokale overheid of overheden. Het openbaar onderzoek wordt aangekondigd door middel van aanplakking ter plekke en op de officiële lokale aankondigingsborden. Enkele individuele kennisgevingen (op papier of elektronisch) zijn noodzakelijk. Wanneer een MER vereist is, dient een bijkomende bekendmaking te gebeuren in twee kranten (waarvan minstens één lokale), in het lokale informatiebulletin of gelijkaardige krant en op de website van de lokale overheid. Gedurende het openbaar onderzoek kan het publiek het dossier consulteren. Het dossier bevat de aanvraag en in voorkomend geval het milieueffectrapport (met samenvatting en technische bijlagen), de opmerkingen en aanbevelingen die werden geuit tijdens de initiële consultatie met betrekking tot de MER, en de adviezen van de bevoegde organen zodra deze beschikbaar zijn [hier](#).

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* zijn de zogenaamde speciale regelen van openbaarmaking bijna altijd van toepassing op vergunningsprocedures. Dit betekent dat de lokale overheden van de plaats waar de gevolgen van het geplande project zich zullen voordoen, een openbaar onderzoek zullen organiseren. Aan het publiek wordt een redelijke termijn verschaft om deel te nemen aan het openbaar onderzoek (niet minder dan 15 dagen maar over het algemeen 30 dagen (indien een MER vereist is)). Het openbaar onderzoek wordt aangekondigd via verschillende aanplakkingen ter plaatse en in de buurt. Het begrip "publiek" wordt ruim geïnterpreteerd als "één of meer natuurlijke of rechtspersonen, verenigingen, organisaties of groepen" (het Wetboek Ruimtelijke Ordening spreekt zelfs over "eenieder"). Ook zal de lokale overlegcommissie gevraagd worden een advies te geven. Gedurende de periode van het openbaar onderzoek kan het aanvraagdossier geconsulteerd worden bij de lokale overheid, ten minste één avond per week en kan men vragen gehoord te worden door de overlegcommissie.

De website <https://openpermits.brussels/> informeert over alle lopende openbare onderzoeken betreffende stedenbouwkundige- en milieuvergunningen in het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Door middel van een interactieve kaart kan men het dossier van de vergunningsaanvraag selecteren op de website. Een andere website van [Leefmilieu Brussel](#) informeert over de milieuvergunningen die ofwel onderzocht worden (vanaf het moment dat het dossier volledig is), ofwel geldig of ongeldig bevonden werden (geweigerd of nietig verklaard binnen de laatste 3 maanden). Om participatie verder te faciliteren, zullen openbare onderzoeken binnenkort gecentraliseerd worden op één webpagina op de website van Leefmilieu Brussel. Deze webpagina zal zowel lopende als afgelopen openbare onderzoeken toelichten.

3) Wat zijn de sectorale voorschriften (milieueffectbeoordeling), IPPC/IED (richtlijn industriële emissies) met betrekking tot plannen en programma's enz.? Milieueffectrapportage

In het *Vlaams Gewest* worden het milieueffectrapport en alle gerelateerde documenten (screening-, scoping- en kwaliteitscontrolebeslissingen) samen met de vergunningsaanvraag onderworpen aan het openbaar onderzoek in het kader van de geïntegreerde omgevingsvergunningsprocedure (zie hierboven). Alvorens de vergunningsaanvraag in te dienen bij de bevoegde overheid, kan de aanvrager vragen dat bepaalde informatie uit het milieueffectrapport wordt onttrokken aan het openbaar onderzoek, indien die informatie valt onder een van de gronden van weigering van toegang tot milieu-informatie. De aanvrager moet aangeven om welke informatie het gaat en op welke gronden de onttrekking aan het openbaar onderzoek zou moeten plaatsvinden. De overheid zal de verschillende belangen afwegen ten opzichte van het recht op toegang tot milieu-informatie. De overheid kan de informatie volledig of deels aan de openbaarheid onttrekken. Indien men beslist de informatie geheel of gedeeltelijk geheim te maken, dient deze informatie te worden opgenomen in een bijlage. Deze bijlage bij het milieueffectrapport wordt niet ter beschikking van het publiek gesteld tijdens de vergunningsprocedure.

Indien een milieueffectrapport (*étude d'incidence*) vereist is in een procedure in het *Waalse Gewest*, zal een eerste consultatie van het publiek plaatsvinden met betrekking tot een scopingbeslissing. Verder kan in het kader van de vergunningsprocedure een publiek beschikbaar dossier geconsulteerd worden tijdens de kantooruren, op een plaats die wordt aangewezen door de bevoegde overheid. Het dossier omvat de vergunningsaanvraag, een niet-technische samenvatting, de aanmelding van het MER (*notice d'évaluation*) of het milieueffectrapport en de ontvangen adviezen. De bevoegde overheid kan beslissen bepaalde informatie aan het dossier te onttrekken indien deze valt onder één of meerdere van de gronden tot weigering van toegang tot milieu-informatie. Het onderzoek duurt 30 dagen.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* is het milieueffectrapport deel van de vergunningsaanvraag en wordt het onderworpen aan de bijzondere openbaarmakingsmaatregelen zoals hierboven vermeld. Het milieueffectrapport wordt opgesteld door een erkend bureau dat aanbevelingen verschaft en een niet-technische samenvatting opstelt. De verdere opvolging van de studie wordt gewaarborgd door het Begeleidingscomité, waarvan Leefmilieu Brussel, de Stad Brussel en Brussel Mobiliteit lid zijn.

De ordonnantie van 5 juni 1997 voorziet in een *sui generis* beroep bij de Brusselse Regering indien het Begeleidingscomité verzuimt de termijn te respecteren om een beslissing te nemen betreffende de scope van de studie (art. 24) of de volledigheid van het milieueffectrapport, en ook indien het Begeleidingscomité beslist tot onvolledigheid van de studie (art. 28, §4). De Regering neemt de plaats in van het Begeleidingscomité en maakt haar beslissing bekend binnen 60 of 30 dagen na verwijzing.

Strategische Milieubeoordeling

Op het *federale niveau* beslist de bevoegde overheid op een 'case by case'-basis, en op basis van het advies van een Bijzonder Adviescomité, bestaande uit verschillende federale overheden, welke federale plannen en programma's aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben en dus al dan niet onderworpen moeten worden aan een strategische milieubeoordeling ("SMB"). De overheid die de strategische milieubeoordeling opstart, dient een ontwerpregister over te maken aan het Comité, dat een scoping advies zal verlenen. De initiatiefnemende overheid neemt vervolgens een scopingbeslissing, rekening houdend met dit advies. De ontwerper van het plan of programma dient het ontwerp ervan samen met het milieueffectrapport ter beschikking te stellen van het publiek. Niet later dan 15 dagen voor aanvang wordt het openbaar onderzoek aangekondigd door middel van een bericht in het Belgisch Staatsblad, op de federale portaalsite en door middel van minstens één ander communicatiemiddel, gekozen door de initiatiefnemer. Het openbaar onderzoek duurt 60 dagen en wordt geschorst tussen 15 juli en 15 augustus. De publicatie in het Belgisch Staatsblad vermeldt de begin- en einddatum van het openbaar onderzoek en de manier waarop het publiek haar standpunten en adviezen kenbaar kan maken. De opmerkingen en opinies worden binnen de periode van het onderzoek naar de ontwerper van het plan of programma verstuurd, per post of elektronisch. Bijkomende modaliteiten betreffende het openbaar onderzoek zijn mogelijk met het oog op een zo ruim mogelijke openbaarmaking van het ontwerpplan of -programma ([EN](#) [NL](#) [FR](#) [DU](#)).

In het *Vlaamse Gewest* zal het Team MER van het Departement Omgeving op basis van een melding van de betrokken overheid en na consultatie met gespecialiseerde agentschappen, in de screeningsfase beoordelen of een strategische milieubeoordeling nodig is voor een bepaald plan of programma. Indien een strategische milieubeoordeling nodig is, zal een gedetailleerde kennisgeving worden gedaan met het oog op scoping. Deze kennisgeving wordt gepubliceerd op de [website](#) en kan geconsulteerd worden bij de lokale overheden en de overheid die het initiatief neemt voor het plan of programma. Binnen een termijn van 30 dagen kan eenieder zijn opmerkingen en suggesties indienen bij het Team MER of de lokale overheden met het oog op de scopingbeslissing door het Team MER. Eens het milieueffectrapport werd opgesteld zal het samen met het betrokken plan of programma gedurende 60 dagen onderworpen worden aan een openbaar onderzoek in alle betrokken gemeentes. Indien er sprake is van grensoverschrijdende gevolgen zal er een grensoverschrijdend openbaar onderzoek plaatsvinden. Gelijkaardige regels gelden voor strategische milieubeoordelingen met betrekking tot ruimtelijke plannen in het kader van de [Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening \(VCRO\)](#).

In het *Waalse Gewest* bepaalt de Waalse Regering de inhoud van het strategische milieubeoordelingsrapport, na consultatie met de Milieufdeling van de Economische, sociale en milieuraad van Wallonië, de betrokken lokale overheden en de agentschappen en personen die men beslist te consulteren. Indien een strategische milieubeoordeling vereist is, zal het rapport samen met het ontwerpplan of -programma onderworpen worden aan openbaar onderzoek. Het openbaar onderzoek wordt aangekondigd via aanplakking en op websites, en afhankelijk van de categorie door middel van melding in het Belgisch Staatsblad, in kranten, op de radio of in het lokale informatiebulletin. Het openbaar onderzoek duurt 45 of 30 dagen, afhankelijk van de categorie waartoe het betrokken plan of programma behoort. Het onderzoek wordt geschorst tussen 16 juli en 15 augustus en tussen 24 december en 1 januari. Het publiek toegankelijke dossier omvat het ontwerpplan of -programma, de MER-melding of het milieueffectrapport, alle bijkomende documentatie en de ontvangen adviezen.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* begint de strategische milieubeoordelingsprocedure met een ontwerpbestek (*projet de cahier des charges*) dat de initiatiefnemer dient over te dragen aan enkele adviserende instanties. Deze instanties verlenen advies binnen 30 dagen, waarna de overheid die het initiatief neemt betreffende het plan of programma de scope van de strategische milieubeoordeling zal bepalen. Wanneer het rapport klaar is, wordt het samen met het ontwerpplan of -programma onderworpen aan openbaar onderzoek. Het openbaar onderzoek wordt aangekondigd via aanplakking in elke gemeente van het Gewest, door middel van een melding in het Belgisch Staatsblad en in ten minste drie Nederlandstalige en drie Franstalige kranten die worden uitgegeven in het Gewest, alsmede via de radio en televisie. De bekendmaking vermeldt de begin- en einddatum van het openbaar onderzoek. Het openbaar onderzoek wordt ook elektronisch bekendgemaakt op de website van [Leefmilieu Brussel](#). Nadat deze aankondigingen hebben plaatsgevonden, worden het ontwerpplan of -programma en het rapport in het gemeentehuis van elke gemeente in het Gewest ter beschikking gesteld van het publiek gedurende ten minste 60 dagen. De opmerkingen en suggesties, waarvan de auteurs een kopie kunnen sturen naar de burgemeester en schepenen van de betrokken gemeentes, worden toegezonden aan de initiatiefnemende overheid binnen de termijn van het onderzoek, per post of elektronisch. In geval van grensoverschrijdende gevolgen zal een grensoverschrijdend openbaar onderzoek georganiseerd worden.

4) Is het verplicht om in het bestuursrechtelijke besluit en in het vonnis toegang tot gerechtelijke informatie te verschaffen?

Informatie over toegang tot de rechter

Volgens artikel 19 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State dienen individuele administratieve beslissingen informatie te bevatten omtrent de mogelijkheid de beslissing aan te vechten voor de Raad van State. Indien dit niet het geval is, zal de termijn van 60 dagen om beroep tot nietigverklaring in te stellen niet beginnen lopen.

Wat het *Vlaamse Gewest* betreft, moeten beslissingen inzake omgevingsvergunningen openbaar gemaakt worden en worden betekend aan de betrokken partijen, en moeten zij de mogelijkheid van beroep en de modaliteiten ervan vermelden. Dit omvat informatie omtrent de mogelijkheid een vordering tot nietigverklaring en schorsing in te dienen bij de Raad voor Vergunningsbetwistingen in het geval sprake is van een beslissing die niet meer administratief kan worden aangevochten.

Hetzelfde geldt voor administratieve beslissingen in het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest*: burgers dienen geïnformeerd te worden over de beroepsmogelijkheden. Elke eenzijdige administratieve rechtshandeling met een individuele reikwijdte die wordt betekend aan een burger of elke beslissing tot weigering van toegang tot informatie (volledig, gedeeltelijk of in de gevraagde vorm) moet het volgende vermelden:

de mogelijkheid de Brusselse bemiddelaar aan te spreken (inclusief de modaliteiten) en

de beroepsmogelijkheden en termijnen voor administratief beroep en de bevoegde overheden en procedures.

De betrokken partijen kunnen een beroepsprocedure instellen bij:

het Milieucollege tegen beslissingen, handelingen of verzuimen van de bevoegde overheid, en

de Regering tegen beslissingen van het Milieucollege. Verder beroep is mogelijk bij de Raad van State.

5) Wordt er gezorgd voor vertaling en/of vertolking voor buitenlandse deelnemers? Welke regels zijn hier van toepassing?

Vertaling en tolken

Voor de Raad van State kunnen natuurlijke personen en ngo's de taal van hun keuze gebruiken (Nederlands, Frans of Duits), terwijl publieke overheden de taal dienen te gebruiken die wordt opgelegd door de strenge en complexe Belgische administratieve taalwetgeving. In uitzonderlijke omstandigheden zal de zaak behandeld worden door de tweetalige kamer van de Raad. Wanneer de zaak door de Raad van State behandeld wordt in een andere taal dan deze van de private partij – in principe zal de zaak behandeld worden in de taal van de bestreden beslissing – kan die partij om vertaling en een tolk verzoeken.

De kosten zijn ten laste van de Staat. Er zijn geen bepalingen omtrent het gebruik van andere talen. Om zich voor de Raad te laten vertegenwoordigen dienen buitenlanders dus beroep te doen op advocaten die één van de landstalen spreken, waarbij zij zich kunnen laten bijstaan door een tolk.

In de wetgeving betreffende de Raad voor Vergunningsbetwistingen, waar de werktaal Nederlands is, zijn geen regels voorhanden met betrekking tot de vertaling van documenten voor buitenlanders. Tijdens hoorzittingen kan de Raad evenwel ambtshalve of op verzoek van de betrokken partij de bijstand van een tolk verschaffen voor personen die onvoldoende Nederlands spreken of verstaan. De kosten worden gedragen door de Raad. Het lijkt erop dat van deze mogelijkheid tot nu toe nog geen gebruik werd gemaakt.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* kan de verzoeker ervoor kiezen het beroep in het Frans of Nederlands in te stellen. Het Milieucollege zal haar beslissing in beide talen vellen indien één van de partijen de andere taal spreekt. Beslissingen van de Regering zijn tweetalig.

Toegang tot informatie en het recht op administratief beroep

Toegang tot informatie is essentieel met het oog op participatie van het publiek en toegang tot de rechter.

Op federaal niveau wordt de toegang tot milieu-informatie geregeld in de federale wet van 5 augustus 2006 betreffende de toegang van het publiek tot milieu-informatie. Beroep tegen weigeringen en het uitblijven van een beslissing binnen de termijn van 30 dagen kan worden gericht aan de Federale Beroepscommissie voor toegang tot milieu-informatie (*Commission fédérale de recours pour l'accès aux informations environnementales*). Het beroep is kosteloos. Een beroep wordt bij de Commissie ingediend binnen 60 dagen nadat de verzoeker op de hoogte is gebracht van de weigering of, bij gebreke van een dergelijk besluit, na het verstrijken van de termijn waarbinnen de milieu-instantie een besluit moest nemen over het verzoek. De Commissie heeft

onderzoeks- en beslissingsbevoegdheden. Ze neemt haar beslissing binnen 30 dagen na het indienen van het beroep. De Commissie publiceert haar besluiten zo spoedig mogelijk nadat de aanvrager het besluit heeft ontvangen. De Commissie heeft ook een adviesfunctie voor federale milieu instanties. Alle beslissingen en adviezen zijn terug te vinden op haar [website](#). Tegen de beslissingen van de Commissie is beroep mogelijk bij de Raad van State. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft recentelijk haar regelgeving betreffende toegang tot informatie, inclusief milieu informatie, gestroomlijnd tot een enkelvoudige en uitgebreide tekst. De nieuwe Brusselse wetgeving betreffende openbaarheid van bestuur voorziet tevens in specifieke regionale beroepsinstanties: een bemiddelaar (nog niet in werking) en een Gewestelijke Commissie voor Toegang tot Bestuursdocumenten (CTB) (*la Commission d'accès aux documents administratifs* (CADA)). Deze Commissie behandelt beroepen betreffende het delen van informatie, de weigering van toegang tot informatie en de weigering onjuiste of onvolledige informatie betreffende een persoon te corrigeren. Het beroep is kosteloos. Het beroep dient ingesteld te worden bij de Commissie binnen 30 dagen (5 werkdagen in geval van hoogdringendheid) na kennisname van de weigeringsbeslissing of, bij ontstentenis van dergelijke beslissing, na afloop van de termijn waarbinnen de administratieve overheid een beslissing had moeten nemen.

Deze Commissie heeft onderzoeks- en dwingende bevoegdheden. Ze heeft ook de bevoegdheid toegang te verlenen tot informatie of de rechtzetting ervan te bevelen. De Commissie publiceert haar beslissingen, adviezen en voorstellen op haar website binnen 20 dagen. Tevens wordt een [jaarlijks rapport](#) gepubliceerd. De beslissing van de Commissie kan worden aangevochten voor de Raad van State.

In het Vlaamse Gewest wordt het recht op toegang tot milieu informatie (en andere informatie) geregeld door het Bestuursdecreet. Tegen elke beslissing van een overheidsinstantie met betrekking tot de toegang tot informatie kan beroep worden aangetekend, hetzij tegen het uitblijven van een beslissing nadat de termijn waarbinnen de beslissing moest worden genomen, verstreken is, hetzij tegen een onwillige uitvoering van een beslissing tot openbaarmaking, aanvulling of verbetering.

Dit beroep moet worden ingediend bij een Beroepsinstantie openbaarheid van bestuur samengesteld uit ambtenaren aangesteld door de Vlaamse Regering. Dit beroep is kosteloos en moet schriftelijk, per webformulier of per e-mail worden ingediend binnen dertig kalenderdagen na verzending van de beslissing of na het verstrijken van de uitvoeringstermijn. De beslissingen van de beroepsinstantie zijn openbaar en worden gepubliceerd op internet ([Publicaties | Vlaanderen.be](#)). De overheidsinstantie moet de beslissing van het beroepsorgaan zo snel mogelijk uitvoeren en uiterlijk binnen vijftien kalenderdagen na ontvangst van de beslissing. Indien de overheidsinstantie de beslissing van de beroepsinstantie niet tijdig heeft uitgevoerd, zal de beroepsinstantie de beslissing zo spoedig mogelijk zelf uitvoeren. Tegen de beslissing van de beroepsinstantie kan binnen zestig dagen beroep tot vernietiging worden ingesteld bij de Raad van State.

1.8. Bijzondere procedurele voorschriften

1.8.1. Milieueffectbeoordeling (MEB) — bepalingen met betrekking tot Richtlijn 2003/35/EG

Landspecifieke regels voor milieueffectbeoordeling (MEB) met betrekking tot de toegang tot de rechter

- 1) Regels inzake procesbevoegdheid en toegang tot de rechter met betrekking tot onderzoek (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)
- 2) Regels inzake procesbevoegdheid met betrekking tot afbakening (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)
- 3) In welke fase(n) kan het publiek de bestuursrechtelijke besluiten inzake milieuprojecten aanvechten? Is er een termijn voor het aanvechten van besluiten?
- 4) Kan de definitieve vergunning worden aangevochten? Onder welke voorwaarden, als het gaat om een individuele persoon, een ngo of een buitenlandse ngo?
- 5) Reikwijdte van beroep bij een rechterlijke instantie — controle van de materiële/procedurele rechtmatigheid. Kan de rechter ambtshalve optreden?
- 6) In welke fase zijn besluiten, handelingen of nalatigheden vatbaar voor beroep?
- 7) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?
- 8) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz., anders dan de eis zoals gesteld in punt 12?
- 9) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?
- 10) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?
- 11) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er bijzondere regels voor deze sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Screening- en scopingbeslissingen

In België kunnen screening- en scopingbeslissingen, net zoals beslissingen betreffende de goedkeuring van milieueffectrapporten of SMB-rapporten, niet afzonderlijk worden aangevochten voor de rechter. Zij worden beschouwd als "voorbereidende beslissingen" die enkel kunnen worden aangevochten samen met de administratieve rechtshandelingen die onderworpen zijn aan de MER of SMB, namelijk de betrokken plannen, programma's en vergunningen. De ontvankelijkheidsregels en regels inzake toegang tot de rechter zijn derhalve deze die van toepassing zijn met betrekking tot plannen, programma's en vergunningen. Het is vaste rechtspraak van de Raad van State dat de Raad niet bevoegd is om haar beoordeling van de MER-screening, -scoping of - kwaliteitscontrole in de plaats te stellen van de bevoegde overheid. Bij de beoordeling van de wettigheid kan de Raad enkel nagaan of de bevoegde overheid in alle redelijkheid heeft geoordeeld op basis van correcte feitelijke informatie dat het plan, programma of project geen aanleiding geeft tot aanzienlijke milieueffecten, dat het opmaken van een MER of SMB niet vereist was, dat de scope van de MER of SMB acceptabel was of dat de kwaliteit van het rapport volstond. Hoewel de Raad zichzelf beperkt tot een marginale toetsing van de wettigheid van screening-, scoping- en kwaliteitsbeslissingen, zien we dat de Raad deze beslissingen gaandeweg strenger is gaan beoordelen. De wettigheidstoetsing omvat zowel de materiële als procedurele wettigheid. De Raad kan een pleidooi houden op eigen initiatief. Indien voorzien werd in de mogelijkheid tot het instellen van administratief beroep, dient dit eerst te zijn uitgeput vooraleer de beslissing in administratief beroep kan worden aangevochten voor de Raad van State, doch het is niet noodzakelijk dat men deelgenomen heeft aan het openbaar onderzoek. Er kan gesteld worden dat de procedure die wordt toegepast door de Raad eerlijk en rechtvaardig is, maar ze is nog steeds tijdrovend (zie *supra*), hoewel er tekenen van beterschap zijn. Voorlopige maatregelen zijn beschikbaar onder de algemene voorwaarden die eerder besproken werden.

Hetzelfde kan gezegd worden voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen in het *Vlaamse Gewest*, met dat verschil dat het sinds het nieuwe systeem van omgevingsvergunningen en het bijhorende Decreet van 8 december 2017 niet meer mogelijk was om als lid van het betrokken publiek administratief beroep en beroep bij de Raad voor Vergunningsbetwistingen in te stellen indien men niet had deelgenomen aan het openbaar onderzoek door het kenbaar maken van een gemotiveerd standpunt, opmerkingen of bezwaren. Deze beperkingen werden evenwel opgeheven door het Grondwettelijk Hof, wegens schending van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet (GwH 14 maart 2019, nr. 46/2019, *vzw Aktiekomitee Red de Voorkampen e.a.*).

1.8.2. Geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging (IPPC)/richtlijn industriële emissies — bepalingen in verband met Richtlijn 2003/35/EG

Landspecifieke regels inzake de richtlijn industriële emissies met betrekking tot de toegang tot de rechter

- 1) Regels inzake procesbevoegdheid, in welke fasen kan een besluit worden aangevochten (als het om een ngo, een buitenlandse ngo of een burger gaat)? Kan het definitieve besluit worden aangevochten?
- 2) Regels inzake procesbevoegdheid en toegang tot de rechter met betrekking tot onderzoek (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)
- 3) Regels inzake procesbevoegdheid met betrekking tot afbakening (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)

- 4) In welke fase(n) kan het publiek de bestuursrechtelijke besluiten inzake milieuprojecten aanvechten? Is er een termijn voor het aanvechten van besluiten?
- 5) Kan het publiek de definitieve vergunning aanvechten?
- 6) Reikwijdte van beroep bij een rechterlijke instantie — controle van de materiële/procedurele rechtmatigheid. Kan de rechter ambtshalve optreden? Is het mogelijk om besluiten, handelingen of nalatigheden aan te vechten?
- 7) In welke fase kunnen deze worden aangevochten?
- 8) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?
- 9) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?
- 10) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?
- 11) Hoe is het begrip “snel” in de nationale wetgeving omgezet?
- 12) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er bijzondere regels voor deze sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?
- 13) Wordt informatie over de toegang tot de rechter op gestructureerde en toegankelijke wijze aan het publiek verstrekt?

IPPC-inrichtingen zijn onderworpen aan de algemene regels van de verschillende vergunningsprocedures. Er kan verwezen worden naar wat werd uiteengezet in 1.7.1-1.7.4.

1.8.3. Milieuaansprakelijkheid^[1]

Landspecifieke rechtsregels inzake de toepassing van Richtlijn 2004/35/EG betreffende milieuaansprakelijkheid, artikelen 12 en 13

- 1) Aan welke eisen moeten natuurlijke of rechtspersonen (met inbegrip van milieu-ngo's) voldoen om het besluit inzake milieuhervest van de bevoegde instantie te laten toetsen door een rechtbank of een ander onafhankelijk en onpartijdig orgaan, overeenkomstig artikel 13, lid 1, van de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn?
- 2) Wat is de termijn voor het instellen van beroep?
- 3) Zijn er vereisten voor opmerkingen bij het verzoek om maatregelen overeenkomstig artikel 12, lid 2, van de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn, en zo ja, welke?
- 4) Zijn er specifieke eisen met betrekking tot de “aannemelijkheid” om aan te tonen dat er zich milieuschade heeft voorgedaan, en zo ja, welke?
- 5) Is een bepaalde vorm en/of termijn vereist voor de kennisgeving van het besluit door de bevoegde instantie aan de gerechtigde natuurlijke of rechtspersonen (met inbegrip van de gerechtigde milieu-ngo's)? Zo ja, welke?
- 6) Past de lidstaat in geval van onmiddellijke dreiging van schade aan het milieu een uitbreiding toe van het recht om een bevoegde instantie te verzoeken maatregelen te nemen tegen milieuschade?
- 7) Welke bevoegde autoriteiten zijn aangewezen door de lidstaat?
- 8) Verlangt de lidstaat dat de bestuursrechtelijke toetsingsprocedure doorlopen moet zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

In het *Vlaamse Gewest* kunnen de volgende personen die milieuschade gewaar worden opmerkingen indienen bij de Afdeling Handhaving van het Departement Omgeving, en vragen dat actie ondernomen wordt: 1° natuurlijke en rechtspersonen die getroffen worden of dreigen getroffen te worden door milieuschade; 2° natuurlijke en rechtspersonen die belang hebben bij de besluitvorming betreffende de schade; 3° rechtspersonen zoals bedoeld in artikel 2 van de Wet van 12 januari 1993 betreffende een vorderingsrecht inzake bescherming van het leefmilieu (zie 1.7.2). Een verzoek tot maatregelen moet de volgende elementen bevatten: naam, hoedanigheid en adres van de verzoeker; de wijze waarop men schade lijdt of dreigt te lijden; omschrijving van de aard, grootte, locatie en datum van beoordeling van de schade; aanwijzing dat het gaat om een verzoek tot maatregelen zoals bedoeld in Titel XV, hoofdstuk VI van het Decreet van 5 april 1995; datum en handtekening van de verzoeker. Indien mogelijk dient het verzoek tot maatregelen het volgende te bevatten: 1° een beschrijving van de mogelijke oorzaak van de milieuschade; 2° aanwijzing van de exploitant die vermoed wordt de milieuschade te veroorzaken; 3° een inventaris van de bijgevoegde documenten. De bevoegde overheid moet binnen 30 dagen beslissen over het verzoek. Beroep kan binnen 30 dagen na betekening ingediend worden bij de Vlaamse Regering door middel van een aangetekende brief. De Vlaamse Regering dient een beslissing te nemen binnen 105 dagen. Het beroep heeft geen schorsende werking. De [beslissing in beroep](#) kan vervolgens nog aangevochten worden voor de Raad van State.

In het *Waalse Gewest* kunnen natuurlijke of rechtspersonen die (a) getroffen worden of dreigen getroffen te worden door milieuschade of (b) een voldoende belang hebben bij de besluitvorming betreffende de milieuschade, bij de *Direction de la Politique Environnementale du SPW Agriculture, Ressources Naturelles et Environnement* hun opmerkingen indienen betreffende het voorkomen van enige milieuschade waarvan zij kennis nemen, en vragen dat actie ondernomen wordt. Milieuorganisaties worden geacht een voldoende belang te hebben, op voorwaarde dat ze rechtspersoonlijkheid hebben en milieubescherming als hun statutair doel hebben. Deze organisaties dienen dan ook te bewijzen, door middel van een activiteitenverslag of andere documenten, dat ze werkelijk activiteiten uitoefenen die in overeenstemming zijn met hun statutair doel. Het verzoek tot maatregelen dient gepaard te gaan met relevante informatie en gegevens die de opmerkingen betreffende de milieuschade ondersteunen. Indien een verzoek tot maatregelen te vaag of algemeen geformuleerd is, zal de bevoegde overheid de verzoeker zo snel mogelijk uitnodigen om meer duiding te geven, en hierbij adequate hulp verschaffen. Indien sprake is van bodemschade kan het verzoek tot maatregelen enkel betrekking hebben op vervuiling die een risico inhoudt op ernstige negatieve gevolgen voor de menselijke gezondheid. Indien het verzoek tot maatregelen en de opmerkingen die ermee gepaard gaan het bestaan van milieuschade voldoende aannemelijk maken, zal de bevoegde overheid deze opmerkingen en het verzoek tot maatregelen onderzoeken. In dit geval zal de bevoegde overheid de exploitant de mogelijkheid bieden zijn standpunt kenbaar te maken omtrent het verzoek tot maatregelen en de bijhorende opmerkingen. De bevoegde overheid bevestigt de ontvangst van het verzoek binnen 10 werkdagen na ontvangst. Ze informeert de personen die opmerkingen hebben ingediend over haar beslissing al dan niet op te treden, en geeft de redenen: (1) zo snel mogelijk en ten laatste één maand na ontvangst van het verzoek; (2) of binnen twee maanden na ontvangst van het verzoek, wanneer de omvang of de complexiteit van de situatie ertoe leidt dat de termijn van één maand niet gerespecteerd kan worden. De betekening van de gemotiveerde beslissing vermeldt het beroep dat kan worden aangetekend alsook de procedure die gevolgd moet worden. Indien de bevoegde overheid haar beslissing omtrent het verzoek niet binnen de wettelijke termijn betekent, wordt het verzoek geacht te zijn afgewezen. Elke verzoeker die meent dat zijn verzoek geheel of gedeeltelijk ten onrechte werd verworpen of niet behandeld, of dat het onvoldoende onderzocht werd of niet behandeld werd in overeenstemming met het Milieuwetboek, kan beroep aantekenen bij de Waalse Regering. Op straffe van onontvankelijkheid dient het beroep ingesteld te worden binnen 10 dagen na betekening van de beslissing van de bevoegde overheid of, bij ontstentenis van een beslissing, binnen 10 dagen na het verstrijken van de toepasselijke termijnen. De Waalse Regering doet uitspraak in beroep na ontvangst van de adviezen van de milieuadministratie en van elke persoon of instelling waarvan men het nuttig acht ze te consulteren. De Regering oordeelt zo snel mogelijk en ten laatste 90 dagen na ontvangst van het beroep. De beslissing van de Waalse Regering wordt betekend aan de verzoeker, waarbij de mogelijkheid en termijn van beroep wordt vermeld. De [beslissing kan aangevochten worden](#) voor de Raad van State.

In het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* kan elke natuurlijke of rechtspersoon die getroffen wordt of dreigt getroffen te worden door milieuschade bij de leidend ambtenaar Leefmilieu Brussel (*fonctionnaire dirigeant de Bruxelles Environnement*) elke opmerking indienen die gerelateerd is aan het zich voordoen of dreigen voor te doen van milieuschade. Men kan ook verzoeken dat de bevoegde overheid maatregelen neemt in overeenstemming met het Wetboek van 25 maart 1999 betreffende inspectie, preventie, vaststelling en bestraffing van milieumisdrijven en milieuaansprakelijkheid. Elke organisatie die de bescherming van het leefmilieu in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot doel heeft wordt geacht een belang te hebben, op voorwaarde dat:

de vereniging geen winstoogmerk heeft (*vzw/asbl*);

de vereniging reeds bestond op het ogenblik dat de milieuschade of dreiging ervan zich voordeed;

het statutair doel de bescherming van het leefmilieu is;

het belang dat blijkt uit de opmerkingen en/of het verzoek tot maatregelen valt binnen het statutaire doel van de vereniging zoals dit bestaat op het ogenblik dat de milieuschade of dreiging ervan zich voordoet.

Deze bepaling geldt, onverminderd het vorderingsrecht van de Wet van 12 januari 1993 (zie 1.7.2). Het verzoek wordt vergezeld van relevante informatie en gegevens die de opmerkingen omtrent de milieuschade ondersteunen. Wanneer het verzoek en de bijhorende opmerkingen het bestaan van milieuschade aannemelijk maken, zal de overheid de opmerkingen en het verzoek onderzoeken. Aan de exploitant wordt de mogelijkheid geboden zijn standpunten kenbaar te maken volgens de vormen en termijnen zoals vastgelegd door de Regering. De overheid informeert de personen die opmerkingen hebben ingediend zo snel mogelijk en ten laatste één maand na ontvangst van het verzoek over haar beslissing al dan niet te handelen, alsook de redenen daarvoor. Bij de betekening van de gemotiveerde beslissing worden de beroepsmiddelen en -termijnen aangegeven, evenals de te volgen procedures. De hierboven vermelde personen kunnen beroep instellen bij:

het Milieucollege tegen beslissingen, handelingen of verzuimen van de bevoegde overheid en

de Regering tegen beslissingen van het Milieucollege.

Verder beroep bij de Raad van State is mogelijk.

1.8.4. Grensoverschrijdende procedurele voorschriften in milieuzaken

1) Zijn er voorschriften met betrekking tot de betrokkenheid van andere landen? In welke fase van de procedure kunnen milieubesluiten worden aangevochten?

2) Het begrip "betrokken publiek"?

3) Hebben ngo's van het betrokken land procesbevoegdheid? Wanneer en bij welk gerecht moeten zij beroep instellen? Voor welke procedurele bijstand komen zij in aanmerking (rechtsbijstand, verzoek om dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen, pro-Deo)?

4) Hebben personen uit het betrokken land procesbevoegdheid? Voor welke procedurele bijstand komen zij in aanmerking (rechtsbijstand, verzoek om dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen, pro-Deo)?

5) In welke fase wordt de informatie aan het betrokken publiek (inclusief de bovengenoemde partijen) verstrekt?

6) Wat zijn de termijnen voor betrokkenheid van het publiek, met inbegrip van de toegang tot de rechter?

7) Hoe wordt informatie over de toegang tot de rechter aan de partijen verstrekt?

8) Wordt er gezorgd voor vertaling en/of vertolking voor buitenlandse deelnemers? Welke regels zijn hier van toepassing?

9) Zijn er andere relevante regels?

Federale plannen en programma's

Strategische milieubeoordelingen voor *federale plannen en programma's* die een aanzienlijk effect op het milieu van een andere EU-lidstaat of partij bij het Espoo-Verdrag hebben, geven aanleiding tot communicatie van de volgende gegevens aan de bevoegde autoriteiten van die staten: 1° het ontwerpplan of ontwerpprogramma, samen met het milieueffectrapport en elke informatie omtrent grensoverschrijdende gevolgen; 2° een beschrijving van de voorbereidings- en beoordelingsprocedure die van toepassing is op het betrokken plan of programma. De bevoegde autoriteiten worden ervan op de hoogte gesteld dat ze binnen 45 dagen kunnen aangeven of ze van plan zijn samen te werken in de beoordelingsprocedure van het plan of programma. De betrokken staat brengt de ontwerper van het plan of programma er binnen 45 dagen van op de hoogte of men al dan niet een grensoverschrijdend overleg zal organiseren betreffende het plan of programma. De ontwerper van het plan of programma en de betrokken staat bepalen in onderling overleg een redelijke termijn waarbinnen het grensoverschrijdend overleg georganiseerd zal worden. De betrokken staat die de organisatie van een grensoverschrijdend overleg heeft bekendgemaakt zal haar opmerkingen binnen die periode toezenden aan de ontwerper van het plan of programma.

Nucleaire installaties

Exploitatievergunningen voor nucleaire installaties zijn een federale bevoegdheid. Ten gevolge van het arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie van 29 juli 2019, C-411/17, *vzw Inter-Environnement Wallonie & vzw Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen*, heeft het Grondwettelijk Hof (GwH 5 maart 2020, nr. 34/2020, *vzw Inter-Environnement Wallonie & vzw Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen*) geoordeeld dat de verlenging van de levensduur van kerncentrales een 'project' uitmaakt in de zin van Richtlijn 2011/92/EU, zodat in principe een milieueffectbeoordeling dient uitgevoerd te worden met betrekking tot dat project vooraleer een beslissing genomen kan worden. Dergelijk project dient een beoordelingsprocedure betreffende haar grensoverschrijdende gevolgen te ondergaan in overeenstemming met artikel 7 van de Richtlijn project-MER.

Gewestelijke plannen en programma's

In het *Vlaamse Gewest* gebeuren grensoverschrijdend overleg en openbaar onderzoek in de eerste plaats in het kader van de strategische milieubeoordeling. Indien het plan of programma aanzienlijke gevolgen kan hebben ten aanzien van mensen of het leefmilieu in andere EU-lidstaten en/of partijen bij het Verdrag van Aarhus en/of andere gewesten, of indien de bevoegde autoriteiten van deze lidstaten/partijen/ gewesten dit verzoeken, zal het Team MER een kopie van de volledige aanmelding sturen naar de bevoegde autoriteiten van de lidstaten, partijen of gewesten. Bij het versturen van de kopie wordt duidelijk aangegeven dat men opmerkingen omtrent de strategische milieubeoordeling met oog op scoping kan overmaken aan de overheid binnen een termijn van 60 dagen vanaf de ontvangst van de kopie. Een gelijkaardige aanmelding is nodig wanneer het ontwerpplan of -programma en de SMB-documentatie onderworpen worden aan openbaar onderzoek. In onderling akkoord worden praktische regelingen getroffen betreffende de wijze waarop de burgers van de betrokken landen en gewesten hun opmerkingen kunnen indienen. Gelijkaardige bepalingen gelden in het geval van de milieueffectrapportage, zij het dat grensoverschrijdend overleg betreffende het milieueffectrapport gecombineerd wordt met het overleg betreffende de toepassing van een omgevingsvergunning. Indien de bevoegde overheid van oordeel is dat het onderwerp van de vergunningsaanvraag aanzienlijke gevolgen kan hebben op mensen en het leefmilieu in een ander gewest, een andere EU-lidstaat of een partij bij het Espoo-Verdrag, of indien de bevoegde overheid van dat gewest, die EU-lidstaat of partij bij het Espoo-Verdrag daarom verzoekt, stelt de bevoegde overheid de aanvraag ter beschikking van de betrokken staat met oog op advies. Verder zal worden uitgemaakt of de aanvraag onderworpen dient te worden aan een MER of grensoverschrijdend overleg tussen de gewesten, EU-lidstaten of andere verdragspartijen. Deze informatie dient als basis voor het nodige overleg volgens het principe van wederkerigheid en gelijke behandeling. Zo snel mogelijk en niet later dan de dag voor de start van het openbaar onderzoek zal de overheid bij wie het dossier ter inzage ligt de bevoegde overheid informeren. De belanghebbende inwoners van het betrokken gewest, de EU-lidstaat of partij bij het Espoo-Verdrag kunnen deelnemen aan: 1° het openbaar onderzoek georganiseerd door het Vlaamse Gewest; 2° het openbaar onderzoek dat de bevoegde

overheid kan organiseren op haar eigen grondgebied op basis van het aanvraagdossier dat men ontvangen heeft. De bevoegde overheid zal haar eventuele opmerkingen samen met de resultaten van het eventuele openbaar onderzoek dat men georganiseerd heeft, communiceren aan de bevoegde vergunningsinstantie en de MER-instantie binnen een termijn van 50 dagen vanaf de datum van ontvangst van het dossier. Indien de aanvraag betrekking heeft op een MER-plichtige inrichting, wordt overleg gepleegd met het betrokken gewest of de EU-lidstaat over onder andere de potentieel grensoverschrijdende gevolgen van de inrichting en de maatregelen die beoogd worden om die gevolgen binnen een overeengekomen redelijke termijn te beperken of elimineren. Gelijkwaardige regels gelden wanneer de bevoegde overheid oordeelt dat het voorwerp van de aanvraag de exploitatie van een zogenaamde Seveso-inrichting uitmaakt met een aanzienlijk risico op grensoverschrijdende ongevallen.

Wanneer een plan, programma of project in het *Waalse Gewest* voorwerp is van een SMB of MER, en de Regering of bevoegde autoriteit oordeelt dat het waarschijnlijk aanzienlijke gevolgen zal hebben voor het milieu in een ander gewest, EU-lidstaat of partij bij het Espoo-Verdrag, of indien het gewest, de EU-lidstaat of partij bij het Espoo-Verdrag hierom verzoekt, zal het ontwerpplan, -programma of de vergunningsaanvraag, samen met de SMB of het MER en informatie betreffende de grensoverschrijdende gevolgen van de zaak, worden overgemaakt aan de bevoegde autoriteiten van dat gewest, die EU-lidstaat of partij, op hetzelfde ogenblik als dat waarop deze documenten onderworpen worden aan het openbaar onderzoek in het Waalse Gewest. Bijkomend wordt ook de volgende informatie overgemaakt:

de contactinformatie van de autoriteiten die bevoegd zijn om de beslissing te nemen, van deze bij wie relevante informatie kan worden bekomen, en van

deze aan wie opmerkingen of vragen kunnen worden overgemaakt, alsook de termijnen om dergelijke opmerkingen of vragen in te dienen;

de aard van de mogelijke beslissingen of, indien van toepassing, de ontwerpbeslissing;

indien van toepassing, details betreffende een voorstel om een vergunning of de modaliteiten ervan aan te passen;

een indicatie van de datum en plaats waar de relevante informatie aan het publiek kenbaar gemaakt zal worden en de manier waarop dit zal gebeuren;

de precieze modaliteiten van het openbaar onderzoek;

de voornaamste verslagen en adviezen die gericht werden tot de bevoegde overheid of overheden op het moment waarop het publiek geïnformeerd werd.

De consultatieprocedure kan worden uitgevoerd door middel van een gemeenschappelijk orgaan.

Wanneer de uitvoering van een plan of programma in het *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* waarschijnlijk aanzienlijke gevolgen heeft voor het milieu in het

Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest of een EU-lidstaat, of wanneer het Vlaamse of Waalse Gewest of een EU-lidstaat die waarschijnlijk getroffen zal

worden, hierom verzoekt, stuurt de Regering een kopie van het ontwerpplan of -programma, alsook een kopie van de SMB, naar het Gewest of de EU-

lidstaat vooraleer het plan of programma wordt aangenomen of wordt onderworpen aan de wetgevingsprocedure. Wanneer het Vlaamse Gewest, het

Waalse Gewest of een EU-lidstaat een kopie van het ontwerpplan of -programma en de SMB ontvangt, informeert men de Regering indien men

grensoverschrijdend overleg wenst op te starten voor het plan of programma wordt aangenomen of wordt onderworpen aan de wetgevingsprocedure en,

indien deze situatie zich voordoet, zullen de Regering en het Gewest of de EU-lidstaat overleg plegen omtrent de mogelijke grensoverschrijdende gevolgen

van de uitvoering van het plan of programma en de beoogde maatregelen om deze gevolgen te beperken of elimineren. Wanneer dergelijk overleg

plaatsvindt, zullen de Regering en het Gewest of de EU-lidstaat een regeling afspreken om ervoor te zorgen dat de bevoegde autoriteiten en het publiek in

het Gewest of de lidstaat wiens grondgebied waarschijnlijk aanzienlijk zal getroffen worden, geïnformeerd zullen worden en hun opmerkingen binnen een

redelijke termijn kenbaar kunnen maken. Wanneer de Gewesten of lidstaten overleg dienen te plegen zullen zij in het begin een redelijke termijn afspreken

waarbinnen het overleg zal plaatsvinden. Wanneer de bevoegde overheid, wat betreft MER en milieuvergunningen, oordeelt dat een project een aanzienlijke

impact kan hebben op het milieu van een ander Gewest, een andere lidstaat of een andere partij bij het Espoo-Verdrag, of wanneer het Gewest, de lidstaat

of partij hierom verzoekt, zal de bevoegde overheid alle beschikbare informatie over het project en haar mogelijke grensoverschrijdende gevolgen, alsook de

aard van de beslissing die genomen kan worden, overmaken aan de bevoegde overheid. De bevoegde overheid verleent de geadresseerde van deze

informatie een redelijke termijn om aan te geven of men wenst deel te nemen aan de besluitvormingsprocedure. Bij een positief antwoord overhandigt de

bevoegde overheid zo snel mogelijk de volgende zaken met het oog op de organisatie van het openbaar onderzoek:

de relevante inhoud van het aanvraagdossier van het project;

de gegevens van de overheid waarbij men relevante informatie kan bekomen en waarbij men opmerkingen kan indienen;

de modaliteiten aangaande het openbaar onderzoek;

de termijn waarbinnen de beslissing genomen dient te worden.

De bevoegde autoriteit neemt de opmerkingen die tijdens de procedure geuit werden in overweging en communiceert haar beslissing aan het orgaan dat

heeft deelgenomen aan de besluitvormingsprocedure.

Buitenlandse individuen en ngo's

In België zijn er geen bijzondere ontvankelijkheidsregels voor particulieren of ngo's van een betrokken land. Derhalve zijn de algemene regels betreffende

ontvankelijkheid, termijnen en het gebruik der talen, zoals uiteengezet in 1.4, 1.6 en 1.7 van toepassing. Vreemdelingen of personen die in het buitenland

wonen kunnen onder dezelfde voorwaarden als Belgen een verzoek tot nietigverklaring en voorlopige maatregelen indienen (bv. RvS 17 november 2008, nr.

187.971, *De Cloedt*; RvS 18 januari 2011, nr. 210.478, *De Cloedt*). Hetzelfde geldt voor buitenlandse ngo's (bv. RvS 18 juni 2015, nr. 231.609, *Sucaet*; RvS

14 juni 2018, nr. 241.778, *Sucaet*).

---

[1] Zie ook zaak C-529/15.

Laatste update: 28/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

1.1. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot specifieke activiteiten die onder het toepassingsgebied van de EU-milieuwetgeving vallen, maar buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling) en de richtlijn industriële emissies

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid en de inhoud ervan (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Toegang van particulieren en ngo's

De ontvankelijkheidsregels zijn dezelfde als deze vermeld in paragraaf 1.4. Over het algemeen kan men stellen dat de Belgische wetgeving en rechtspraak geëvolueerd zijn op zo'n manier dat de toegang tot de rechter in milieuzaken nu in overeenstemming is met het Verdrag van Aarhus en de gerelateerde EU-wetgeving (zie paragraaf 1.3).

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Administratief beroep en rechterlijke controle

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.3, worden in administratief beroep alle aspecten van de administratieve beslissing beoordeeld, terwijl rechterlijke controle door administratieve rechtbanken zowel de materiële als procedurele wettigheid omvat. Er zijn geen gronden of argumenten die worden uitgesloten van de fase van rechterlijke controle.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Uitputting van administratief beroep

Wanneer de betrokken wetgeving voorziet in de mogelijkheid van administratief beroep, dient men eerst van die mogelijkheid gebruik te maken vooraleer men zich tot een rechtbank kan wenden (zie paragraaf 1.3).

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Participatie van het publiek

Opdat het beroep bij een administratieve rechtbank ontvankelijk zou zijn, is niet vereist dat men heeft deelgenomen aan het openbaar onderzoek tijdens de administratieve procedure.

5) Zijn er gronden/argumenten die zijn uitgesloten van de fase van beroep bij een rechterlijke instantie?

6) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Eerlijk proces

Het principe van wapengelijkheid maakt deel uit van het begrip eerlijk proces. In België wordt het principe geïnterpreteerd in lijn met de rechtspraak van het EHRM en Hof van Justitie.

7) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?

Tijdigheid

Het grootste pijnpunt van de Belgische situatie inzake toegang tot de rechter is dat de rechtbanken nog steeds te veel tijd nodig hebben om zaken te behandelen, hoewel de laatste jaren enige verbetering merkbaar is.

8) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Voorlopige maatregelen

Voorlopige maatregelen zijn mogelijk onder de voorwaarden die werden uiteengezet in paragraaf 1.7.2.

9) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Kosten

De regels zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.3 zijn van toepassing.

1.2. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot de bestuursrechtelijke procedures die moeten worden gevolgd om te voldoen aan de nationale uitvoeringswetgeving voor Richtlijn 2001/42/EG inzake strategische milieueffectbeoordeling (SMEB)[1]

Toegang van particulieren en ngo's

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

De ontvankelijkheidsregels zijn dezelfde als deze vermeld in paragraaf 1.4. Een belangrijk verschil met MER-vergunningsbeslissingen is dat er in principe geen administratief beroep openstaat tegen SMB-beslissingen voor plannen en programma's, enkel beroep bij de Raad van State is mogelijk. De termijn om het beroep in te stellen bedraagt 60 dagen na de dag van bekendmaking van het plan of programma. Het grote pijnpunt van de Belgische situatie betreffende toegang tot de rechter is dat de Raad van State nog steeds te veel tijd nodig heeft om uitspraken te vellen, hoewel verbetering zichtbaar is de laatste jaren (zie punt 1.8.1).

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Rechterlijke controle

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.3 omvat de rechterlijke controle door de Raad van State zowel de materiële als procedurele wettigheid. Rechterlijke controle van een SMB is enkel mogelijk samen met het betrokken plan of programma (1.8.1). Er zijn geen gronden of argumenten die worden uitgesloten van rechterlijke controle.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Uitputting van administratief beroep

De wetgeving voorziet niet in de mogelijkheid van administratief beroep betreffende plannen en programma's. Het principe dat eerst van die mogelijkheid gebruik moet gemaakt zijn vooraleer men zich tot de rechter kan wenden, is dan ook niet toepasselijk (zie paragraaf 1.3).

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Participatie van het publiek

Met oog op ontvankelijkheid voor de Raad van State is niet vereist dat men heeft deelgenomen aan het openbaar onderzoek in de fase van de administratieve procedure.

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Voorlopige maatregelen

Voorlopige maatregelen zijn mogelijk onder de voorwaarden zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.2.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Kosten

De principes zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.3 zijn van toepassing.

1.3. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot de bestuursrechtelijke procedures die moeten worden gevolgd om te voldoen aan de vereisten inzake inspraak van het publiek van artikel 7 van het Verdrag van Aarhus met betrekking tot plannen en programma's die niet zijn onderworpen aan de procedures van Richtlijn 2001/42/EG inzake strategische milieueffectbeoordeling (SMEB)[2]

Toegang van particulieren en ngo's

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

De ontvankelijkheidsregels zijn dezelfde als deze vermeld in paragraaf 1.4. Voor plannen en programma's is niet voorzien in de mogelijkheid van administratief beroep, enkel beroep bij de Raad van State is mogelijk. De termijn bedraagt 60 dagen vanaf de bekendmaking van het plan of programma. Over het algemeen kan gesteld worden dat de Belgische wetgeving en rechtspraak inzake toegang tot de rechter geëvolueerd zijn in lijn met de vereisten van het Verdrag van Aarhus en de gerelateerde EU-wetgeving (zie paragraaf 1.1).

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Rechterlijke controle

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.3 omvat de rechterlijke controle door de Raad van State zowel de procedurele als materiële wettigheid. Via de beginselen van behoorlijk bestuur strekt het wettigheidstoezicht uit tot de feiten. Er zijn geen gronden of argumenten die worden uitgesloten van de fase van rechterlijke controle.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Uitputting van administratief beroep

De wetgeving voorziet niet in administratief beroep voor plannen en programma's. Het principe dat administratief beroep eerst uitgeput moet zijn vooraleer men zich tot de rechter kan wenden, is dan ook niet toepasselijk (zie paragraaf 1.3).

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Participatie van het publiek

Met oog op ontvankelijkheid voor de Raad van State is niet vereist dat men heeft deelgenomen aan het openbaar onderzoek tijdens de administratieve procedure.

Tijdigheid

Het grootste pijnpunt van de Belgische situatie betreffende toegang tot de rechter is dat de Raad van State nog steeds te veel tijd nodig heeft om tot beslissingen te komen, hoewel de laatste jaren verbetering merkbaar is (zie paragraaf 1.8.1).

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Voorlopige maatregelen

Voorlopige maatregelen zijn mogelijk onder de voorwaarden zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.2.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Kosten

De regels zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.3 zijn van toepassing.

1.4. Besluiten, handelingen of nalatigheden, ook met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving moeten worden voorbereid[3]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de inhoud van een plan (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

2) Maakt de vorm waarin het plan of programma wordt vastgesteld een verschil wat de procesbevoegdheid aangaat (zie ook punt 2.5 hierna)?

Toegang van particulieren en ngo's

De ontvankelijkheidsregels zijn dezelfde als deze uiteengezet in paragraaf 1.4. De vorm waarin het plan of programma wordt aangenomen maakt geen verschil.

3) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Rechterlijke controle

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.3 omvat de rechterlijke controle door de Raad van State zowel de materiële als procedurele wettigheid. Er zijn geen gronden of argumenten die worden uitgesloten van de fase van rechterlijke controle.

4) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Uitputting van administratief beroep

De wetgeving voorziet niet in administratief beroep voor plannen en programma's. Het principe dat administratief beroep eerst dient uitgeput te worden vooraleer men zich tot de rechter kan wenden, is dan ook niet van toepassing (zie paragraaf 1.3).

5) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Participatie van het publiek

Met oog op ontvankelijkheid voor de Raad van State is niet vereist dat men heeft deelgenomen aan het openbaar onderzoek in de fase van de administratieve procedure.

6) Zijn er gronden/argumenten die zijn uitgesloten (niet aanvaardbaar) in de fase van beroep bij een rechterlijke instantie?

7) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Eerlijk proces

Het principe van wapengelijkheid maakt deel uit van het begrip eerlijk proces. In België wordt het principe geïnterpreteerd in lijn met de rechtspraak van het EHRM en het Hof van Justitie.

8) Hoe is het begrip “snel” in de nationale wetgeving omgezet?

Tijdigheid

Het grootste pijnpunt van de Belgische situatie betreffende toegang tot rechter is dat de Raad van State nog steeds te veel tijd nodig heeft om tot beslissingen te komen, hoewel de laatste jaren verbetering merkbaar is (zie paragraaf 1.8.1).

9) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Voorlopige maatregelen

Voorlopige maatregelen zijn beschikbaar onder de voorwaarden zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.2.

10) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Kosten

De regels zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.3 zijn van toepassing.

1.5. Uitvoeringsverordeningen en/of algemeen toepasselijke wettelijke bindende normatieve instrumenten die worden gebruikt om de EU milieuwetgeving en aanverwante regelgevende handelingen van de EU uit te voeren^[4]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedure voor de vaststelling of de inhoud van het besluit, de handeling of de nalatigheid van de nationale regelgevende handeling (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Toegang van individuen en ngo's

Administratieve regelgeving van federale, gewestelijke, gemeenschaps-, provinciale en lokale overheden kan worden aangevochten voor de Raad van State. De ontvankelijkheidsregels zijn dezelfde als deze uiteengezet in paragraaf 1.4. Er is geen mogelijkheid van administratief beroep, enkel rechterlijke controle door de Raad van State is mogelijk. De termijn bedraagt 60 dagen vanaf de bekendmaking van de regelgeving in het Belgisch Staatsblad of, wat provinciale of lokale regelgeving betreft, na hun officiële publicatie. Verder bepaalt artikel 159 van de Grondwet dat de rechtbanken de algemene, provinciale en plaatselijke besluiten en verordeningen enkel toepassen in zoverre zij met de wetten overeenstemmen. Deze “exceptie van onwettigheid” kan worden opgeworpen voor elke rechtbank zonder specifieke termijn.

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Rechterlijke controle

Zoals uiteengezet in paragraaf 1.3 omvat de rechterlijke controle door de Raad van State zowel de materiële als procedurele wettigheid. Er zijn geen gronden of argumenten die worden uitgesloten van de fase van rechterlijke controle.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Uitputting van administratief beroep

De wetgeving voorziet niet in administratief beroep voor plannen en programma's. Het principe dat administratief beroep eerst dient uitgeput te worden vooraleer men zich tot de rechter kan wenden, is dan ook niet van toepassing (zie paragraaf 1.3).

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Participatie van het publiek

In principe bestaat er geen formele fase van openbaar onderzoek met betrekking tot regelgeving. In de meeste gevallen zullen evenwel gespecialiseerde organen, samengesteld uit belanghebbenden, geconsulteerd worden. In het Vlaamse Gewest is de Vlaamse Regering verplicht ontwerpen van regelgeving aangaande algemene en sectorale milieuvoorwaarden te publiceren op de website van het Departement Omgeving gedurende een periode van 30 dagen. Tijdens deze periode is het ontwerp ook beschikbaar voor inzage bij het Departement Omgeving. Tijdens deze periode kan elke persoon zijn opmerkingen indienen bij het Departement.

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Voorlopige maatregelen

Voorlopige maatregelen zijn beschikbaar onder de voorwaarden zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.2.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Kosten

De regels zoals uiteengezet in paragraaf 1.7.3 zijn van toepassing.

7) Is het mogelijk om bij een nationale rechter beroep in te stellen tegen een gerelateerde regelgevende handeling van de EU met het oog op een verwijzing naar de geldigheid in de zin van artikel 267 VWEU, en zo ja, hoe?^[5]

EU-regelgeving

Het is niet mogelijk om rechtstreeks een vordering in te stellen bij de Raad van State aangaande EU-regelgeving, aangezien de Raad enkel bevoegd is om administratieve rechtshandelingen en regelgeving van Belgische administratieve overheden nietig te verklaren of te schorsen. Wanneer een administratieve rechtshandeling van een Belgische administratieve overheid wordt aangevochten wegens schending van een EU-wet, en de geldigheid van deze EU-wet wordt in vraag gesteld, is de Raad van State wel verplicht een prejudiciële vraag te stellen aan het Hof van Justitie op grond van artikel 267 VWEU (cf. HvJ 19 oktober 2017, C-281/16, *Vereniging Hoekscheuwaards Landschap*) vooraleer men een beslissing velt.

[1] De SMEB-richtlijn heeft betrekking op plannen en programma's. Deze vallen ook onder artikel 7 en artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus.

[2] Zie de bevindingen in het kader van [ACCC/C/2010/54 voor een voorbeeld van een plan dat niet onder de SMEB valt, maar onderworpen is aan de inspraakvereisten van artikel 7 van het Verdrag van Aarhus](#).

[3] Deze vallen onder het toepassingsgebied van zowel artikel 7 als artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus. Zie ook de desbetreffende rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie, zoals zaak C-237/97, Janecek, en zaken als Boxus en Solvay, C-128/09-C-131/09 en C-182/10, als bedoeld in mededeling C/2017/2616 van de Commissie betreffende toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden.

[4] Dergelijke handelingen vallen onder het toepassingsgebied van artikel 8 en artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus. Een voorbeeld van een dergelijke handeling betreft het besluit van de nationale overheid in zaak C-281/16, Vereniging Hoekschewaards Landschap, ECLI:EU:C:2017:774.

[5] Zie voor een voorbeeld van een dergelijke prejudiciële verwijzing zaak C-281/16, *Vereniging Hoekschewaards Landschap*, ECLI:EU:C:2017:774.

Laatste update: 28/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Handhaving van beslissingen van administratieve rechtbanken

- Raad van State

Wanneer de Raad van State of de Raad voor Vergunningsbetwistingen een bestreden administratieve beslissing vernietigt heeft die uitspraak retroactieve werking en wordt de administratieve beslissing geacht nooit te hebben bestaan. Op verzoek van een van de partijen verduidelijkt de Raad van State de gronden van haar vernietigingsbeslissing en de maatregelen die genomen worden om de onwettigheid die tot de vernietiging geleid heeft, te verhelpen. Indien het arrest een nieuwe beslissing van de betrokken overheid met zich meebrengt, kan de Raad bevelen dat deze administratieve beslissing binnen een bepaalde termijn moet worden genomen. Dit kan bevolen worden in een later arrest, op voorwaarde dat de partij op wiens verzoek de vernietiging werd uitgesproken de overheid via aangetekende brief in gebreke heeft gesteld om een nieuwe beslissing te nemen, en dat ten minste 3 maand zijn verstreken sinds de datum van betekening van het vernietigingsarrest. Indien de overheid geen discretionaire beoordelingsmarge heeft betreffende de nieuwe beslissing, komt het arrest van de Raad van State in de plaats van die beslissing (substitutie). Wanneer het arrest van de Raad van State impliceert dat de betrokken overheid afziet van het nemen van een bepaalde beslissing, kan de Raad dergelijk verbod om een beslissing te nemen opleggen. Indien de overheid deze verplichting niet nakomt, kan de partij op wiens verzoek de vernietiging werd uitgesproken de Raad van State verzoeken een dwangsom op te leggen. De tenuitvoerlegging van de dwangsom gebeurt op verzoek van de partij op wiens vraag ze werd opgelegd en door tussenkomst van de minister van Justitie. De opbrengst wordt voor de helft toegewezen aan de Schatkist. De andere helft wordt betaald aan de partij op wiens verzoek de dwangsom werd opgelegd. Dergelijke dwangsom kan aanzienlijk zijn: in een zaak betreffende illegale vergunningen voor het kappen van bossen werd een dwangsom van 50.000 euro per site per dag opgelegd door de Raad. In een andere zaak werd de dwangsom vastgelegd op 15.000 euro per inbreuk en per dag. Op verzoek van een verweerder of tussenkomende partij, en indien ze het noodzakelijk acht, wijst de Raad de gevolgen aan van nietig verklaarde administratieve besluiten die definitief of voorlopig worden gehandhaafd gedurende een termijn die ze bepaalt. Dergelijke maatregel kan enkel worden uitgesproken indien er uitzonderlijke redenen zijn die een afwijking van het legaliteitsprincipe rechtvaardigen, de beslissing bijzonder gemotiveerd is en er een tegensprekelijk debat heeft plaatsgevonden. De beslissing kan rekening houden met de belangen van derden.

- Raad voor Vergunningsbetwistingen

De regels die van toepassing zijn voor de Raad voor Vergunningsbetwistingen zijn gelijkaardig. Indien de Raad voor Vergunningsbetwistingen het beroep gegrond acht, zal ze de bestreden vergunningsbeslissing volledig of gedeeltelijk vernietigen. De Raad heeft de bevoegdheid voorlopige maatregelen op te leggen: hij kan de overheid die de vernietigde beslissing genomen heeft bevelen een nieuwe beslissing te nemen binnen een door de Raad bepaalde termijn. De Raad kan tevens bepaalde voorwaarden opleggen. Enkel indien de overheid die de nieuwe beslissing moet nemen geen discretionaire beoordelingsmarge heeft, kan de Raad zijn arrest in de plaats stellen van die beslissing. In alle andere gevallen kan de Raad niet in de plaats treden van de overheid die de bestreden beslissing genomen heeft. Die overheid dient een nieuwe beslissing te nemen in overeenstemming met het arrest van de Raad. Tegen deze nieuwe beslissing kan opnieuw beroep worden aangetekend. De Raad voor Vergunningsbetwistingen kan dwangsommen opleggen onder gelijkaardige voorwaarden als de Raad van State. De Raad kan een "administratieve lus" toepassen. Indien de Raad een onwettigheid ontdekt in een bestreden beslissing, kan hij onder bepaalde voorwaarden de administratieve overheid de mogelijkheid bieden een nieuwe, wettige beslissing te nemen, die opnieuw zal beoordeeld worden door de Raad. De Raad voor Vergunningsbetwistingen kan tevens de rechtsgevolgen van een vernietigde vergunningsbeslissing handhaven onder gelijkaardige voorwaarden als de Raad van State.

Herstelvergoeding

Eenieder die de vernietiging van een beslissing vordert voor de Raad van State, kan verzoeken dat hem schadevergoeding wordt toegekend met oog op het herstel van schade die geleden wordt als gevolg van de onwettigheid. De schadevergoeding kan gevraagd worden in de vordering tot nietigverklaring, tijdens de procedure, of ten laatste 60 dagen na betekening van het arrest dat de onwettigheid heeft vastgesteld. De Raad van State houdt rekening met alle omstandigheden van publiek en privaat belang. Nadat een vordering tot schadevergoeding werd ingediend bij de Raad van State kan de verzoeker geen vordering meer instellen bij de burgerlijke rechtbanken betreffende dezelfde schade. Een persoon die reeds een vordering inzake burgerlijke aansprakelijkheid indiende bij een gewone rechtbank kan geen schadevergoeding meer vorderen voor de Raad van State.

Stilzwijgen van de overheid

Wanneer een administratieve overheid verplicht is een beslissing te nemen, en er na het verstrijken van een termijn van 4 maanden na ingebrekestelling door een belanghebbende partij geen beslissing genomen werd, wordt dit stilzwijgen van de overheid geacht een negatieve beslissing in te houden die kan worden aangevochten voor de Raad van State. Deze bepaling doet niet af aan de bijzondere bepalingen die een andere termijn opleggen of andere gevolgen verbinden aan het stilzwijgen van de overheid, zoals bijvoorbeeld het geval is bij enkele milieuvergunningprocedures (zie paragraaf 1.7.1).

Laatste update: 28/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Bulgarije

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 20/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [bg](#) [de](#)

[Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

Laatste update: 20/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [bg](#) [de](#)

[Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

Laatste update: 20/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [bg](#) [de](#)

[Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 20/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

[Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Tsjechië](#)

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [cs](#) [de](#) [fr](#)

[Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [cs](#) [de](#) [fr](#)

[Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [cs](#) [de](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Denemarken

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [da](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [da](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Duitsland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen

verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Estland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[↗](#) **1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau**

[↗](#) **2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn**

[↗](#) **3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden**

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [et](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [et](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [et](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 08/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Ierland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[↗](#) **1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau**

[↗](#) **2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn**

[↗](#) **3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden**

Laatste update: 09/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 09/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen

verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 09/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 09/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Griekenland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/07/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Spanje

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [es](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [es](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [es](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Frankrijk

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Kroatië

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

 2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

 3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [hr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [hr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [hr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Italië

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

 2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

 3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [it](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [it](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [it](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 11/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Cyprus

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [el](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Letland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [lv](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [lv](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [lv](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Litouwen

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatsniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [it](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatsniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [it](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Luxemburg

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatsniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Hongarije

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 [1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

 [2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

 [3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [hu](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [hu](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [hu](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Malta

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 [1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

 [2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

 [3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [mt](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [mt](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [mt](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Nederland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 [1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

 [2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

 [3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 27/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

1.1. Rechtsorde — bronnen van milieurecht

1) Algemene inleiding op het systeem van milieubescherming en procedurele rechten van personen (natuurlijke personen, rechtspersonen, ngo's — niet-gouvernementele organisaties) in de specifieke nationale rechtsorde

De Nederlandse regelgeving ter bescherming van het milieu heeft zich sinds het begin van de jaren zeventig sterk ontwikkeld. Zij heeft zich ontwikkeld als een sterk versnipperde opeenstapeling van regels ter bescherming van het milieu en de menselijke gezondheid, verdeeld over een groot aantal beleidsterreinen en regelingen. De Nederlandse Grondwet biedt een basis voor de regelgeving die de burgers een woonbaar land moet bieden en de bescherming en verbetering van het leefmilieu mogelijk moet maken. De vele wetten die door het parlement zijn aangenomen hebben tot doel het milieu te beschermen en vormen vaak de rechtsgrondslag voor uitvoeringsbesluiten die meer gedetailleerde voorschriften bevatten en worden vastgesteld door de Nederlandse regering of door een specifieke minister die voor een bepaald beleidsterrein verantwoordelijk is. De bescherming van het milieu is echter ook de verantwoordelijkheid van overheidsinstanties op provinciaal en gemeentelijk niveau. Het toezicht op de naleving en handhaving van de milieuwetgeving is vaak de verantwoordelijkheid van deze lagere bestuursniveaus, aangezien er in Nederland geen nationale milieubeschermingsinstantie is.

De meeste (sectorale) milieuwetten, Algemene Maatregelen van Bestuur en Ministeriële Regelingen zijn in de loop der tijd vaak gewijzigd, vaak als gevolg van de vaststelling en implementatie van EU-milieuwetgeving en van jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie. De Nederlandse wetgever heeft in de loop der jaren gestreefd naar coördinerende maatregelen op procedureel niveau en heeft ook integratieve wetgeving ingevoerd. Zowel de regelgeving voor de vaststelling van beleidsdocumenten als het stelsel van milieuvergunningen zijn sterk beïnvloed door deze procedurele en coördinerende wetgeving. Toch zijn er momenteel nog tal van specifieke (sectorale) wetten ter bescherming van specifieke milieucompartimenten, bv. voor milieu, water, bodem, lucht, afval, natuurbescherming en ruimtelijke ordening. Nederland staat nu (2021) op het punt een geherstructureerd systeem van regelgeving in te voeren dat de milieuregelgeving moet verbeteren met de Omgevingswet die (waarschijnlijk) in 2022 in werking zal treden. Deze wet vervangt en stroomlijnt veel van de bestaande relevante sectorale wetten en geeft de overheid de instrumenten om zowel de kwaliteit van de fysieke leefomgeving in Nederland te beschermen en te verbeteren als menselijke activiteiten te reguleren die daarop invloed hebben.

Hoewel specifieke milieuwetgeving vaak voorziet in aanvullende relevante artikelen betreffende inspraak en toegang tot de rechter, heeft de Nederlandse wetgever getracht een uniform stelsel van algemene regels betreffende inspraak en toegang tot de rechter bij bestuurlijke besluitvorming, met inbegrip van milieubesluiten, in te voeren. In veel gevallen betreffende milieubesluitvorming bepaalt de wet dat een ieder het recht heeft zijn mening te geven over een door het bestuur ter inzage gelegd ontwerpbesluit voordat het definitieve besluit wordt genomen. Alleen degenen die een specifiek belang hebben bij het genomen besluit hebben toegang tot de administratieve rechtbank die rechterlijke toetsing zal verrichten. Dit omvat natuurlijke personen, rechtspersonen en NGO's. Veel zaken die betrekking hebben op milieuwetgeving zullen door de bestuursrechter worden behandeld. Het Nederlandse systeem voorziet niet in milieurechtbanken; ook de civiele rechter met algemene bevoegdheid kan echter een relevante rol vervullen in milieuzaken die buiten de bevoegdheid van de bestuursrechter vallen. De rechten van burgers in alle procedures worden beïnvloed door zowel de EU-verordeningen als het internationaal recht. Hetzelfde geldt voor de regulering van de openbaarheid en transparantie van de overheid. Nederland biedt een adequaat wettelijk kader voor de bevordering van een transparante overheid in Nederland, aangezien het eenieder het recht verleent om toegang te vragen tot informatie in documenten die zich bevinden bij een bestuursorgaan en die betrekking hebben op een bestuurlijke aangelegenheid.

2) Belangrijkste bepalingen inzake milieurecht en toegang tot de rechter in de nationale grondwet (indien van toepassing), met inbegrip van procedurele rechten

Artikel 21 van de [Grondwet](#)^[1] verplicht de overheid haar burgers een woonbaar land te bieden en zorg te dragen voor de bescherming en de verbetering van het leefmilieu. Samen met artikel 11, dat het recht op persoonlijke integriteit waarborgt, en artikel 22, dat een recht op gezondheid toekent, vormen deze bepalingen de belangrijkste (sociale) grondrechten met betrekking tot het milieu die in de Nederlandse Grondwet zijn neergelegd. De toegang tot de rechter wordt gewaarborgd door artikel 17, dat bepaalt dat niemand tegen zijn wil kan worden afgehouden van de bevoegde rechter. Deze artikelen gelasten de wetgever wetten vast te stellen en deze rechten te waarborgen; burgers kunnen zich echter niet voor de rechter beroepen op deze nationale grondwettelijke rechten, aangezien Nederland niet over een constitutioneel hof beschikt. In bestuursrechtelijke procedures tegen bestuurlijke besluiten in individuele gevallen kunnen burgers zich tegenover de overheid echter rechtstreeks beroepen op rechten die door de Grondwet worden verleend, zoals de plicht van de overheid om een woonbaar land tot stand te brengen en zorg te dragen voor de bescherming en de verbetering van het milieu, zolang de rechter de grondwettigheid van de wetgeving zelf niet beoordeelt (artikel 120 Nederlandse Grondwet). In de (nabije) toekomst zal aan deze bepaling in de Grondwet een nieuw lid worden toegevoegd. Het zal iedere burger van Nederland het recht verlenen op een eerlijk proces binnen een redelijke termijn voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter bij de vaststelling van zijn rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde rechtsovereenkomst. Het voorstel voert aldus in hoofdstuk 1 van de Grondwet een nieuw grondrecht voor de burgers in. Hoofdstuk 6 van de Nederlandse Grondwet is ook relevant omdat daarin wordt bepaald dat de wet duidelijk maakt welke rechter bevoegd is (artikel 112 van de Nederlandse Grondwet). Nederland heeft geen constitutioneel hof en vertrouwt daarom op zijn parlementair stelsel en de Raad van State als wetgevingsadviseur om de goede werking van de Nederlandse Grondwet te waarborgen. In de praktijk zijn het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden, het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie en het Verdrag van Aarhus relevanter in juridische procedures dan de Nederlandse grondwet.

3) Wetten, wetboeken, besluiten enz. — belangrijkste bepalingen inzake milieu en toegang tot de rechter, nationale wetboeken en besluiten

Procedures tegen besluiten in milieuzaken worden geregeld door zowel de algemene bepalingen inzake (bestuurs)procesrecht die zijn vastgelegd in de [Algemene wet bestuursrecht](#) (Awb), voornamelijk in de hoofdstukken 6, 7 en 8, als door enkele aanvullende bepalingen in specifieke wetten, waarvan de belangrijkste de [Wet Milieubeheer](#) (Wm), de [Wet algemene bepalingen omgevingsrecht](#) (Wabo), de [Wet ruimtelijke ordening](#) (Wro), de [Waterwet](#) en de [Wet natuurbescherming](#) (Wnb).

Na jaren van voorbereiding heeft de Nederlandse wetgever onlangs een nieuwe Omgevingswet goedgekeurd, die (waarschijnlijk) in 2022 van kracht zal worden. Deze wet zal relevante delen van de Wet Milieubeheer, de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, de Wet ruimtelijke ordening, de Waterwet, de Wet natuurbescherming en vele andere wetten volledig vervangen of vervangen.

4) Voorbeelden van nationale rechtspraak en de rol van de hoogste rechterlijke instantie in milieuzaken

Hoewel het geen typische zaak is, is het bekendste voorbeeld van nationale rechtspraak van de Hoge Raad der Nederlanden waarschijnlijk zijn uitspraak in de Urgenda-zaak ([ECLI:NL:HR:2019:2007](#)).^[2] In 2015 werd de rechtbank Den Haag (sector privaatrecht) de eerste rechter die een Staat opdroeg meer maatregelen te nemen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan. Zij oordeelde dat de Staat meer maatregelen moet nemen om de uitstoot van broeikasgassen in Nederland te verminderen en droeg de Staat op ervoor te zorgen dat de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen in het jaar 2020 ten minste 25 procent lager zou zijn dan het niveau van 1990. Stichting Urgenda had, mede namens 886 Nederlandse bezorgde burgers, de rechter verzocht om een uitspraak te doen op basis van het onrechtmatige daadsrecht. Eind 2018 bevestigde het Gerechtshof Den Haag de uitspraak van de rechtbank, zij het op andere gronden, en vlak voor het einde van 2019 bekrachtigde de Hoge Raad deze uitspraak, waarmee de al uitgebreide en indrukwekkende motivering werd aangevuld. De Hoge Raad heeft in het rechterlijk stelsel van algemene competentie uitsluitend cassatiebevoegdheid en zorgt voor uniformerende rechtspraak met betrekking tot de toepassing van het privaatrecht.

De hoogste rechterlijke instantie in Nederland voor rechterlijke toetsing van besluiten van bestuursorganen die de fysieke leefomgeving betreffen is de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRVs). Deze rechter zorgt voor uniforme jurisprudentie over de toepassing van bestuursrechtelijke en milieuregelgeving. Het is zowel een hogerberoepsinstantie als een rechtbank van eerste aanleg. Recente invloedrijke uitspraken hebben betrekking op de Nederlandse Programmatische Aanpak Stikstof ([ECLI:NL:RVS:2019:1603](#) en [ECLI:NL:RVS:2019:1604](#)). Deze aanpak was gecodificeerd in algemeen verbindende voorschriften (AMvB/gedelegeerde wetgeving) op grond van de Natuurbeschermingswet (oud) en de rechter moest zich uitspreken over de rechtmatigheid daarvan in verschillende zaken die door milieuorganisaties waren aangespannen en betrekking hadden op besluiten over vergunningverlening en handhaving van natuurbeschermingswetgeving. De AMvB bepaalde dat landbouwondernemers (landbouwers) konden uitbreiden door een vergunning aan te vragen of door middel van een ontheffing, hoewel hun activiteiten schadelijk zouden zijn voor Natura 2000-gebieden, die worden beschermd op grond van de Natuurbeschermingswet, die dient als een implementatie van de Habitatrictlijn van de EU. De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State oordeelde dat de Nederlandse Programmatische Aanpak Stikstof niet de rechtsgrondslag kon vormen voor het toestaan van economische activiteiten, omdat de regeling op verschillende punten in strijd was met artikel 6 van de Habitatrictlijn.

Een andere relevante ontwikkeling in het licht van de toegang tot de rechter in milieuzaken is de recente uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State waarin zij opnieuw heeft gedefinieerd welke partijen als belanghebbende kwalificeren en dus op grond van artikel 8:1 jo. artikel 1:2 Algemene wet bestuursrecht (ECLI:NL:RVS:2017:2271) in een procedure bij de bestuursrechter zullen kunnen opkomen. Jarenlang had de rechter geoordeeld dat iedereen die de milieugevolgen van een omgevingsvergunning kon ondervinden op zijn perceel als belanghebbende moet worden aangemerkt. De rechter redeneerde nu dat dit niet in lijn was met de eigen rechtspraak over bestemmingsplannen en vergunningen voor evenementen en besliste dat de vraag naar de ontvankelijkheid van een beroep, waarvoor de vraag naar belanghebbendheid in de zin van artikel 1:2 Awb van groot belang is, in alle gevallen waarin het gaat om besluiten die gevolgen hebben voor de fysieke leefomgeving, consistent zal moeten worden beantwoord. Uitgangspunt is dat iedereen die rechtstreeks en daadwerkelijk gevolgen ondervindt van een bij het besluit toegestane activiteit - zoals een bestemmingsplan of een vergunning - in beginsel belanghebbende is. Het criterium 'gevolgen van enige betekenis' dient echter als mogelijkheid voor een correctie. Gevolgen van enige betekenis ontbreken als de gevolgen voor de belangen van de aanvrager objectief kunnen worden vastgesteld, maar de gevolgen voor de betrokkene zo gering zijn dat een persoonlijk belang bij het besluit ontbreekt. Bij deze beoordeling wordt rekening gehouden met de factoren afstand, zichtbaarheid, ruimtelijke impact en milieugevolgen (bijvoorbeeld geur, geluid, licht, trillingen, emissie, risico) van de activiteit die door het besluit wordt toegestaan. Ook de aard, de intensiteit en de frequentie van de feitelijke gevolgen kunnen van belang zijn. Wettelijke normen bepalen niet of de betrokkene een persoonlijk belang heeft bij het besluit. Indien het besluit en de beroepsgronden daartoe aanleiding geven, zal bij de inhoudelijke beoordeling van de rechterlijke heroverweging worden bezien of aan een dergelijke norm is voldaan. Uiteindelijk is het aan de bestuursrechter om te bepalen wie belanghebbende is. De procespartij in kwestie hoeft dus niet zelf aan te tonen dat hij belanghebbende is bij een besluit.

5) Kunnen de partijen bij de bestuursrechtelijke procedure zich rechtstreeks beroepen op internationale milieuakkoorden, of kan alleen naar de nationale en omgezette EU-wetgeving worden verwezen?

Zodra een internationaal verdrag in werking is getreden, moeten de wetgevende, bestuurlijke en rechterlijke autoriteiten de nieuw ontstane rechtssituatie als wettig aanvaarden en er rekening mee houden bij het nemen van hun beslissingen. Zij moeten al het mogelijke doen om de bepalingen van het verdrag toe te passen, rekening houdend met hun constitutionele positie in de staatsinrichting. Partijen hebben het recht zich in bestuurlijke of gerechtelijke procedures rechtstreeks op bekendgemaakte en in werking getreden internationale verdragen te beroepen, indien de bepalingen in het verdrag als een ieder bindend worden beschouwd (artikel 93 van de Nederlandse Grondwet). Nationale wettelijke regelingen mogen niet worden toegepast indien deze toepassing in strijd is met bepalingen die een ieder verbindend zijn (artikel 94 van de Nederlandse Grondwet). Zij kunnen zich ook beroepen op EU-wetgeving als die rechtstreekse werking heeft. Artikel 21 van de Nederlandse Grondwet zou door partijen kunnen worden ingeroepen in procedures tegen besluiten van bestuurlijke autoriteiten. In de meeste gevallen zal dat echter niet het gewenste effect hebben vanwege de discretionaire bevoegdheid die de regering heeft om de doelstelling(en) van deze bepaling te verwezenlijken. Dit geldt voor verschillende relevante bepalingen van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en het Verdrag van Aarhus, dat zowel door Nederland als door de Europese Unie is aangenomen.

1.2. Bevoegdheid van het gerecht

1) Aantal niveaus in het rechtssysteem

De rechtsbescherming in Nederland wordt in de eerste plaats geboden door de rechtbanken met algemene rechtsmacht die bevoegd zijn om te beslissen in privaatrechtelijke (tussen particulieren) en strafrechtelijke zaken (artikel 112 van de Nederlandse Grondwet en artikel 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie). Dit stelsel kent drie niveaus. Een zaak wordt eerst behandeld door de Rechtbank en als een partij het niet eens is met het vonnis van de rechtbank, kan hij in hoger beroep gaan bij het Gerechtshof. Het Gerechtshof onderzoekt de feiten van de zaak opnieuw en komt tot een eigen conclusie. Daarna is het meestal mogelijk een geschil voor te leggen aan het hoogste rechtscollege, de Hoge Raad der Nederlanden (ECLI:NL:HR:2017:1095). De Hoge Raad toetst alleen of de lagere rechter(s) bij zijn oordeelsvorming een juiste toepassing van het recht in acht heeft (hebben) genomen. De door de lagere rechter (s) vastgestelde feiten van het geding staan in dit stadium niet meer ter discussie.

De rechterlijke toetsing van bestuursrechtelijke besluiten (niet van algemene strekking) die betrekking hebben op het milieu, wordt uitgevoerd door een rechtbank (sector bestuursrecht) als rechter van eerste aanleg. Beroep kan worden ingesteld bij een van de hoogste bestuursrechters in Nederland. Voor milieubesluiten is dat de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. Dit college behandelt ook enkele relevante zaken (bijvoorbeeld bestemmingsplannen) als rechter in eerste en enige aanleg.

2) Bevoegdheidsregels — hoe wordt bepaald welk gerecht bevoegd is in geval van conflicten tussen verschillende nationale rechtbanken (in verschillende lidstaten)?

Nederland is verdeeld in 11 arrondissementen, elk met een eigen rechtbank. De arrondissementsrechtbanken zijn verdeeld in 3 sectoren (afdelingen): een sector civiel recht, een sector strafrecht en een sector bestuursrecht. De 11 arrondissementen zijn verdeeld in 4 rechtsgebieden voor de gerechtshoven voor civiele en strafrechtelijke geschillen en enkele specifieke bestuursrechtelijke geschillen (bijv. belastingrecht). Wat het strafrecht en het burgerlijk recht betreft, behandelen de rechters van het Gerechtshof alleen zaken waarin beroep is aangetekend tegen het vonnis van een rechtbank. Er is geen speciale rechtbank of tribunaal voor milieuzaken. De wet bepaalt welke rechtbank bevoegd is, zodat er geen relevante mogelijkheid tot forum shopping bestaat; een besluit van een lokale overheid (gemeente, provincie of waterschap) wordt aanhangig gemaakt bij de arrondissementsrechtbank van het district waar de overheid is gevestigd en een besluit van een andere overheidsinstantie wordt aanhangig gemaakt bij de arrondissementsrechtbank in het district waar de appelland woont. Op enkele uitzonderingen na worden bestuursrechtelijke geschillen over overheidsbesluiten inzake milieuaangelegenheden door een belanghebbende partij aanhangig gemaakt en eerst door een van de elf districtsrechtbanken behandeld (sector bestuursrecht). Hoewel de arrondissementsrechtbanken bevoegd zijn om uitspraak te doen in elke zaak betreffende een bestuursrechtelijk besluit van een overheidsinstantie, omvat de bevoegdheid niet dat kan worden geoordeeld over besluiten van algemene strekking als algemeen verbindende voorschriften en beleidsregels. Tegen andere besluiten heeft een belanghebbende het recht zich tot de rechtbank te wenden met een beroepschrift teneinde het besluit aan een rechterlijke toetsing te laten onderwerpen (artikel 8:1 en 1:2 Algemene wet bestuursrecht). Tegen de uitspraak van de rechtbank kan een belanghebbende beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, die de hoogste bestuursrechter is voor omgevingsrechtelijke besluiten.

3) Bijzonderheden betreffende rechterlijke regels in de milieusector (bijzondere milieurechtbanken), bijdragen van leken, deskundige rechters enz

De meeste bestuursrechtelijke geschillen worden door de rechtbank behandeld door een enkelvoudige kamer, maar de rechtbank kan besluiten om drie rechters aan te wijzen voor een zaak die ingewikkeld is of waarbij fundamentele rechtsvragen in het geding zijn. In bestuursrechtelijke milieuzaken en op veel andere terreinen is kan het hoger beroep ingediend worden bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, die een zaak in beginsel door drie rechters zal laten behandelen, hoewel een eenvoudige zaak kan worden verwezen naar een enkele rechter. Op andere gebieden voorziet het Nederlandse bestuursrecht in een speciale (hoger) beroepsinstantie, zoals de Centrale Raad van Beroep voor ambtenarenzaken en socialezekerheidskwesties, het Gerechtshof voor hoger beroep in belastingzaken en het College van Beroep voor het bedrijfsleven voor geschillen op het gebied van sociaal-economisch bestuursrecht en voor beroep tegen besluiten op grond van specifieke wetten, zoals de Mededingingswet. De procedure bij al deze rechterlijke instanties is geregeld in de hoofdstukken 6, 7 en 8 van de Algemene wet bestuursrecht. Bij geen van de rechtbanken is het toegestaan leken een bijdrage te laten leveren aan de uitspraken.

In veel bestuursrechtelijke geschillen wordt de behandeling door de sector bestuursrecht van de rechtbank voorafgegaan door een procedure onder auspiciën van het bestuursorgaan, hetzij door (in de meeste gevallen) een ieder in de gelegenheid te stellen zijn zienswijze over een ontwerpbesluit naar voren te brengen (uniforme openbare voorbereidingsprocedure), hetzij door een belanghebbende te verplichten bezwaar te maken tegen een besluit alvorens hij een zaak ter rechterlijke toetsing aan de bestuursrechter kan voorleggen. Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2021:7).

Bij de behandeling van een zaak in een bezwaarprocedure of door de bestuursrechter heeft de verzoeker de mogelijkheid om in een bijzondere rechterlijke procedure de rechter om een voorlopige voorziening te vragen als daar voldoende aanleiding voor is en er sprake is van een voldoende spoedeisend belang (artikelen 8:81-8:86 Algemene wet bestuursrecht). Als de gevraagde voorlopige voorzieningen door de bestuursrechter worden toegewezen, betekent dit in de meeste gevallen dat het bestreden besluit wordt geschorst.

In procedures over bestuursrechtelijke besluiten die gevolgen hebben voor het milieu bestaat de mogelijkheid dat de rechter een specifieke onafhankelijke deskundige benoemt, de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak (StAB). Deze stichting wordt mede gefinancierd door de overheid en heeft een specifieke deskundigheid op het gebied van milieuzaken. De wet bepaalt dat zij op verzoek van een bestuursrechter een rapport opstelt over elke milieuzak. In de bestuursrechtspraak hebben de rechterlijke colleges niet de mogelijkheid om (onder)delen van een besluit te onderzoeken die niet door de appelland zijn aangevochten. Elk rechterlijk college heeft echter de bevoegdheid om de feiten van de zaak te onderzoeken door getuigen te horen, door (schriftelijk) bewijs te vragen of door een deskundige te benoemen, zolang het gaat om het conflict dat door de partijen in de procedure voor de rechter is gebracht. De bestuursrechter zal van deze bevoegdheid gebruik maken in gevallen waarin de appelland voldoende informatie heeft verstrekt om te twifelen aan de feiten waarop het bestuursorgaan zijn besluit heeft gebaseerd. Uit de jurisprudentie blijkt dat partijen in het conflict waarover de rechter beslist, de plicht hebben om uit eigen beweging bewijzen te leveren. Dit geldt ook in milieuzaken voor de bestuursrechter, hoewel het bestuursorgaan natuurlijk altijd de plicht heeft om bij de voorbereiding van een bestuursrechtelijk besluit de nodige zorgvuldigheid in acht te nemen.

4) Mate van zeggenschap van rechters in geval van bestuursrechtelijk beroep, ambtshalve handelingen enz. Waar liggen daar de grenzen? Regels die gelden voor rechters die ambtshalve optreden

In procedures tegen besluiten in de zin van de Algemene wet bestuursrecht zal een bevoegde rechter het besluit vernietigen indien de appelland gronden heeft aangevoerd die aantonen dat het besluit in strijd is met de wet of het (ongeschreven) recht. Er zijn maar weinig elementen die de rechter ambtshalve zal onderzoeken; hij zal het besluit vernietigen als het bestuursorgaan of de persoon die het besluit heeft genomen, daartoe niet bevoegd was. De rechter zal een beroep niet-ontvankelijk verklaren als niet aan een van de vormvereisten is voldaan. Wanneer het beroep gegrond is, zal de uitspraak inherent leiden tot de vernietiging van het besluit. De bestuursrechter heeft wel de bevoegdheid om te bepalen dat zijn uitspraak in de plaats treedt van het vernietigde besluit of het vernietigde gedeelte daarvan (door te bepalen dat de rechtsgevolgen van het vernietigde besluit in stand blijven of dat de uitspraak moet worden beschouwd als een gewijzigd besluit). Uitoefening van die bevoegdheid is gerechtvaardigd in gevallen waarin voldoende duidelijk is welk besluit het bestuursorgaan na de vernietiging zou moeten nemen. De bestuursrechter heeft in de afgelopen jaren steeds meer mogelijkheden gevonden om van deze bevoegdheid gebruik te maken in gevallen waarin het bestuursbesluit is vernietigd. Toch zullen er nog veel gevallen zijn waarin het besluit door de rechter wordt vernietigd en hetzelfde bestuursorgaan een nieuw besluit zal moeten nemen. Rechtbanken kunnen burgers ook schadevergoeding toekennen, te betalen door het bestuursorgaan in die gevallen waarin daar gronden voor zijn (op grond van onrechtmatige daad), er een verzoek is ingediend door die appelland en het aangevallen besluit is vernietigd.

De bepalingen betreffende de procedurele stappen voor de behandeling van de zaak verlenen de rechter in veel gevallen een zekere discretionaire bevoegdheid; dit is in elk geval aan de orde bij de toepassing van de discretionaire bevoegdheden met betrekking tot de vaststelling van de feiten (deskundigenadvies; schriftelijke getuigenissen enz.). In alle gevallen voorziet de procedure in een formele openbare zitting en een termijn van tien dagen vóór de formele zitting voor het indienen van bewijsmateriaal en verklaringen. Na de formele zitting en de afsluiting van de zaak wordt binnen 6 of 12 weken uitspraak gedaan.

1.3. Organisatie van de rechtspraak op bestuursrechtelijk en gerechtelijk niveau

1) Systeem van de bestuursrechtelijke procedure (ministeries en/of specifieke overheidsinstanties)

Besluiten met effecten voor de fysieke leefomgeving worden doorgaans genomen door bestuursorganen van gemeenten, provincies en/of op rijksniveau. In veel gevallen zijn de bestuursorganen van de gemeente bevoegd om een besluit te nemen (vaststellen van een bestemmingsplan; verlenen van een omgevingsvergunning). Voor specifieke besluiten is het provinciale niveau bevoegd. Ook op het niveau van de staat kan bijvoorbeeld een specifieke minister (zie <https://www.government.nl/>) bevoegd zijn.

2) Hoe kan een bestuursrechtelijk milieubesluit bij de rechter worden aangevochten? Wanneer kan de definitieve uitspraak worden verwacht?

De bestuursrechtelijke procedures in milieuzaken worden beheerst door zowel de algemene bepalingen over de procedure van de Algemene wet bestuursrecht als door enkele specifieke bepalingen in de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, de Wet milieubeheer, de Wet ruimtelijke ordening en andere bijzondere wetten.

De artikelen 8:1 en 7:1 Algemene wet bestuursrecht bepalen dat iedere belanghebbende (artikel 1:2 Algemene wet bestuursrecht) tegen een besluit (artikel 1:3 Algemene wet bestuursrecht) van een bestuursorgaan (artikel 1:1 Algemene wet bestuursrecht) in beroep kan gaan bij de bestuursrechter, maar eerst bezwaar moet maken bij het bestuursorgaan dat het besluit heeft genomen. Het resultaat van deze bezwaarprocedure is een (her)nieuw(d)e beschikking van dezelfde overheidsinstantie. Alleen dat besluit kan door de bestuursrechter worden getoetst.

Voor een aantal belangrijke milieuvergunningsbesluiten, zoals het al dan niet verlenen van een omgevingsvergunning voor het oprichten of wijzigen van een inrichting (bijvoorbeeld het vergunningenstelsel dat vereist is op grond van de EU-richtlijn Industriële Emissies) en de vaststelling van gemeentelijke bestemmingsplannen, voorziet de wet in een inspraakprocedure op basis van een ontwerpbesluit van het bestuursorgaan (de uniforme openbare voorbereidingsprocedure). Om beroep in te kunnen stellen tegen het definitieve besluit moet men deelnemen aan deze voorbereidingsprocedure (artikel 6:13 GALA). Dit vereiste is door het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in zijn arrest in zaak C-826/18 gedeeltelijk in strijd met het Verdrag van Aarhus verklaard.^[3] Wanneer de wet bepaalt dat deze procedure van toepassing is, wordt een besluit opgesteld dat ter inzage wordt gelegd. Het ontwerpbesluit en de documenten waarop het is gebaseerd, liggen gedurende zes weken voor eenieder ter inzage. Gedurende deze periode kan eenieder deelnemen aan het besluitvormingsproces door zijn zienswijze kenbaar te maken aan de bevoegde autoriteit. Het bevoegd gezag zal op deze standpunten moeten reageren alvorens het definitieve besluit te nemen en te publiceren. Een dergelijk definitief besluit moet binnen zes maanden na de aanvraag van de milieuvergunning worden genomen. Deze bestuurlijke procedure is vastgelegd in afdeling 3.4 (uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure) van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 3.3 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Deze procedure is van toepassing als dat bij wet is bepaald of als het bestuursorgaan beslist het besluit volgens deze procedure voor te bereiden. Elk besluit dat in deze uitgebreide procedure is voorbereid, kan rechtstreeks door de rechter worden getoetst zonder voorafgaande bezwaarprocedure. De rechterlijke toetsing van een milieuzak kan ongeveer een jaar in beslag nemen.

3) Bestaan van bijzondere milieurechtbanken, hoofdtaak en bevoegdheid

Naast het systeem van rechtsbescherming door de rechtbanken met een algemene bevoegdheid, voorziet het Nederlandse rechtssysteem in speciale rechtbanken voor specifieke geschillen in verband met bestuursrechtelijke besluiten, zoals bestemmingsplannen of omgevingsvergunningen. Er zijn echter geen speciale milieurechtbanken. De bestuursrechter is bevoegd om zaken over besluiten van bestuursorganen te behandelen. Onder besluit wordt verstaan het schriftelijke besluit van een bestuursorgaan dat een publiekrechtelijke rechtshandeling vormt (artikel 1:3 Algemene wet bestuursrecht). De bestuursrechter in Nederland is echter niet bevoegd om rechtstreeks uitspraak te doen in zaken over algemeen verbindende voorschriften, beleidsregels of feitelijke handelingen van overheidsorganen (artikel 8:2, 8:3 Algemene wet bestuursrecht). Die zaken kunnen worden behandeld door (de sectoren privaatrecht van) de kantonrechters op grond van de onrechtmatige daad.

4) Beroepen tegen bestuursrechtelijke milieubesluiten van bevoegde instanties en beroepen tegen gerechtelijke bevelen en beslissingen (niveaus)

De meeste zaken over milieubesluiten genomen door het bevoegde gezag worden aanhangig gemaakt bij de arrondissementsrechtbanken, tenzij een andere procedure is voorgeschreven (b.v. beroep in eerste en enige aanleg bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State). Voor de meeste zaken betreffende omgevingsvergunningen zijn de arrondissementsrechtbank en daarna de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State bevoegd. Zaken over bestemmingsplannen gaan direct naar de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. Bijvoorbeeld: een bestemmingsplan wordt vastgesteld volgens de uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure die door de bevoegde instantie moet worden toegepast bij de voorbereiding van het besluit. Rechterlijke toetsing van een bestemmingsplan is een zaak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State in eerste en laatste aanleg. De inwilliging of afwijzing van een aanvraag om een milieuvergunning die is vereist in het licht van de EU-richtlijn Industriële Emissies (of op andere gronden overeenkomstig artikel 2.1, eerste lid, onder e, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht) wordt eveneens voorbereid met toepassing van de uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht, maar is in eerste instantie onderworpen aan rechterlijke toetsing door de rechtbank (in deze gevallen is niet voorzien in enige vorm van bestuursrechtelijke toetsing van het uiteindelijke besluit). Tegen de uitspraak van de rechtbank kan een belanghebbende beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. In dergelijke zaken over een vergunning zal de rechter het overheidsorgaan een zekere beoordelingsruimte gunnen bij het vaststellen van wat de beste beschikbare technieken zijn voor de specifieke installatie in kwestie. In alle procedures van rechterlijke toetsing kan de verzoeker verzoeken om voorlopige of voorlopige maatregelen overeenkomstig de algemene bepalingen inzake voorlopige voorzieningen in bestuursrechtelijke procedures (artikelen 8:81-8:86 Algemene wet bestuursrecht).

5) Buitengewone rechtsmiddelen. Regels op milieugebied. Regels betreffende prejudiciële verwijzingen

De Nederlandse Algemene wet bestuursrecht (Awb) bevat het procesrecht, zowel voor de rechterlijke toetsing als voor de procedure die moet worden gevolgd voordat men een rechterlijke toetsing kan aanvragen. Ook voorziet de wet in buitengewone beroepsmogelijkheden tegen besluiten die het milieu betreffen (bijv. geen verplichte bezwaarprocedure wanneer het besluit is voorbereid door het volgen van de uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht; geen verplichte bezwaarprocedure wanneer het besluit is aangewezen in een bijlage bij de Awb; rechterlijke toetsing in eerste en enige aanleg bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State wanneer het besluit is aangewezen in een bijlage bij de Awb, etc.). De Algemene wet bestuursrecht voorziet ook in buitengewone procedures. Tijdens de bezwaarprocedure en tijdens alle bestuursrechtelijke procedures voor rechterlijke beoordeling kan de appellant verzoeken om een voorlopige voorziening overeenkomstig de algemene bepalingen inzake voorlopige voorzieningen in bestuursrechtelijke procedures (artikelen 8:81-8:86 Algemene wet bestuursrecht).

Het Nederland recht bevat geen specifieke bepalingen voor het inleiden van de prejudiciële procedure bij het Europese Hof van Justitie. De rechtbanken en de hoogste bestuursrechters maken gebruik van de in artikel 8:80a Algemene wet bestuursrecht geregelde bevoegdheid tot het doen van een tussenuitspraak. De bevoegdheid is echter niet specifiek toegesneden op dit gebruik.

6) Zijn er buitengerechtelijke instrumenten voor het oplossen van conflicten op milieugebied (bemiddeling enz.)?

Sommige bestuursrechtelijke colleges, waaronder de hoogste bestuursrechter in milieuzaken, bieden partijen de mogelijkheid een beroep te doen op een mediator om te proberen het conflict op te lossen door consensus te vinden en zonder dat de rechter een uitspraak doet. Hoewel dit in een klein aantal gevallen zeer efficiënt is gebleken, hebben alle bestuursrechters ook gekozen voor een nieuwe manier van behandeling van zaken die de rechter in staat stelt zich sterk te richten op procedurele rechtvaardigheid en de mogelijkheden te onderzoeken om de zaak op andere manieren af te handelen dan door het bestuursbesluit in zijn uitspraak gewoon te vernietigen.

7) Hoe kunnen andere actoren helpen (ombudspersoon (indien van toepassing), openbaar aanklager)?

Het bestaan van een [Nationale ombudsman](#) wordt gewaarborgd door artikel 78a van de Nederlandse Grondwet. Nederland kent een speciale Wet Nationale ombudsman. Daarnaast vallen de werkzaamheden van het bureau van de Nationale ombudsman onder de Algemene wet bestuursrecht. De Nationale ombudsman onderzoekt klachten die door burgers bij hem worden ingediend. Hij kan ook op eigen initiatief onderzoeken instellen. Er is geen speciale Ombudsman voor milieuzaken. Op klacht van wie dan ook is de Nederlandse Ombudsman bevoegd om het gedrag van de overheid te onderzoeken. De [Ombudsman](#) helpt vooral individuele burgers die problemen ondervinden met de overheid en legt aan bestuursorganen uit hoe ze het beter kunnen doen. Waar nodig reageert de Nationale Ombudsman op problemen of klachten door onderzoeken in te stellen. Volgens de wet moeten alle betrokken partijen hieraan meewerken. De Nationale ombudsman is een 'terugvalvoorziening'. Als je een klacht hebt over de overheid, is de eerste stap een klacht in te dienen bij het bestuursorgaan zelf. De Nationale Ombudsman kan een klacht alleen in behandeling nemen als deze eerst bij het bestuursorgaan zelf is ingediend en de klacht niet voldoende is afgehandeld.

1.4. Hoe kan een zaak voor de rechter worden gebracht?

1) Wie kan een bestuursrechtelijk milieubesluit aanvechten (relevantie van het begrip betrokken publiek en ngo's)?

Bij bestuursrechtelijke procedures geldt als basisregel dat een belanghebbende, een persoon wiens belang rechtstreeks bij een besluit is betrokken (artikel 1:2, eerste lid, Awb), in de gelegenheid wordt gesteld deel te nemen aan de procedure die tot het besluit zal leiden. Dit geldt zowel voor de bestuurlijke procedure die is voorgeschreven voor beschikkingen zoals vergunningen als voor gevallen waarin de uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht van toepassing is (ook in gevallen waarin een ieder zienswijzen naar voren mag brengen, bijvoorbeeld artikel 3.12, lid 5 Wet algemene bepalingen omgevingsrecht).

Artikel 1:2, lid 1 Algemene wet bestuursrecht bepaalt dat een belanghebbende een persoon (of een rechtspersoon) is wiens belang rechtstreeks bij een besluit is betrokken. Artikel 1:2, derde lid, Awb bepaalt dat ten aanzien van rechtspersonen onder hun belang mede wordt verstaan het algemeen (of: openbaar) en/of collectief belang dat zij blijkens hun statuten en hun feitelijke werkzaamheden in het bijzonder behartigen.

De regel die bepaalt dat een belanghebbende het recht heeft om beroep in te stellen tegen een besluit (art. 1:3 Awb) dat door een overheidsorgaan is genomen (art. 8:1 en 1:2 Awb), geldt voor alle procedures bij een bestuursrechter. In 2005 is de actio popularis uit het Nederlandse bestuursprocesrecht geschrapt. De sectorale milieuwetgeving wijkt niet af van deze algemene rechtsregel; zij is ook van toepassing in gevallen waarin het gaat om een besluit waarvoor op grond van het EU-recht een milieueffectrapportage (MER) is vereist en in gevallen waarin het gaat om besluiten over de aanvraag van een vergunning die op grond van de Richtlijn Industriële Emissies (RIE) is vereist voor een installatie als omschreven in die richtlijn. Hoewel in sectorale wetgeving over de fysieke leefomgeving vaak is bepaald dat niet alleen een belanghebbende, maar een ieder het recht heeft om zienswijzen in te dienen tegen een ontwerpbesluit, wordt het recht om bij de bestuursrechter te procederen alleen toegekend aan een belanghebbende (artikel 1:2 Algemene wet

bestuursrecht). Ook bestuursorganen kunnen als belanghebbende worden aangemerkt. Artikel 1:2, eerste en tweede lid, Algemene wet bestuursrecht luidt dat de belangen die door de wetgever aan een overheidsorgaan zijn toevertrouwd, geacht worden hun belangen te zijn. Voor de beoordeling welke belangen aan hen zijn toevertrouwd, zijn de publieke taken die aan hen zijn opgedragen en de bevoegdheden die zij hebben, bepalend. Ingevolge artikel 1:1 Algemene wet bestuursrecht wordt de Nationale ombudsman niet als een dergelijk bestuursorgaan aangemerkt.

2) Zijn er verschillende regels van toepassing krachtens sectorale wetgeving (natuurbehoud, waterbeheer, afval, MEB (milieueffectbeoordeling), IPPC/IED (richtlijn industriële emissies) enz.)?

De Nederlandse wetgever streeft naar uniforme bepalingen inzake toegang tot de rechter. In veel gevallen bieden de relevante bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht (GALA) duidelijkheid over de te volgen procedures en de mogelijkheden van rechterlijke toetsing van een besluit. Hoewel sommige sectorale wetten aanvullende regelgeving bevatten, zijn de regels inzake procesbevoegdheid, beroepsmogelijkheden en griffierechten in de meeste gevallen uniform. In sommige milieuzaken schrijft de wet voor dat de aanvrager een milieueffectrapport (MER-rapport) moet opstellen voordat de overheidsinstantie een besluit kan nemen over een aanvraag (hoofdstuk 7 van de Wet milieubeheer) voor een vergunning of een ander besluit waartegen beroep kan worden aangetekend bij een administratieve rechtbank. Elk besluit van de overheidsinstantie over een MER-screening, een MER-scoping of de aanvaarding van een MER-rapport kan voor de rechtbank worden bestreden door beroep in te stellen tegen het besluit van de overheidsinstantie die de vergunning of het besluit verleent of weigert. Er zijn geen speciale regels inzake procesbevoegdheid, hoorzitting, bewijsvoering of de omvang van de toetsing door de rechter. De MER wordt gezien als een belangrijk instrument ter voorbereiding van bepaalde besluiten die aanzienlijke gevolgen voor het milieu kunnen hebben. Het garandeert de betrokkenen dat de bevoegde instantie zich kan houden aan de plicht om het besluit zorgvuldig voor te bereiden. In de meeste gevallen wordt het ontwerpbesluit samen met het MER-rapport ter inzage gelegd en krijgt een ieder de gelegenheid zienswijzen in te dienen voordat een definitief besluit wordt genomen. De bestuursrechter toetst zowel de procedurele als de inhoudelijke rechtmatigheid van bestuursbesluiten, zolang de belanghebbenden dat specifieke onderdeel van het besluit tot onderdeel van het geschil hebben gemaakt (zie artikel 8:69, eerste lid, Algemene wet bestuursrecht).

3) Vaste regels voor ngo's en individuele personen (in bestuursrechtelijke procedures en op gerechtelijk niveau, voor organisaties met rechtspersoonlijkheid, ad-hocgroepen van vertegenwoordigers van het publiek, vertegenwoordiging van buitenlandse ngo's enz.)

Een belanghebbende is een ieder wiens belang rechtstreeks wordt geraakt door een bestuursrechtelijk besluit van een bestuursorgaan. De jurisprudentie bepaalt dat er sprake moet zijn van een eigen, persoonlijk, objectief bepaalbaar belang dat actueel en voldoende zeker is en dat direct geraakt wordt. Ten aanzien van bestuursorganen worden de aan hen toevertrouwde belangen geacht hun belangen te zijn. Ten aanzien van rechtspersonen (artikel 1:2, derde lid, Algemene wet bestuursrecht) worden hun belangen geacht mede te omvatten de algemene en collectieve belangen die zij in het bijzonder behartigen overeenkomstig hun statuten en zoals blijkt uit hun feitelijke werkzaamheden. Dit geldt ook voor buitenlandse NGO's. Een voorbeeld van een algemeen belang zou de bescherming van het milieu in een bepaald gebied kunnen zijn. Een van de meest relevante criteria voor een rechtspersoon die stelt een algemeen belang te behartigen, is het feit dat zijn feitelijke werkzaamheden aantonen dat het specifieke algemene belang dat in de zaak relevant is, door de rechtspersoon is behartigd, b.v. door het overleggen van bewijzen van activiteiten gericht op de bescherming van het milieu. Of een rechtspersoon (b.v. een NGO) algemene belangen van milieubescherming behartigt, wordt per geval beoordeeld. Het instellen van beroep of het vragen om handhavingsmaatregelen worden niet als dergelijke feitelijke werkzaamheden beschouwd. Deze eis geldt echter niet wanneer een collectief belang wordt behartigd en de leden van de vereniging als belanghebbende partijen kunnen worden beschouwd.

4) Wat zijn de regels voor vertaling en vertolking als er buitenlandse partijen bij betrokken zijn?

Discriminatie op grond van land van herkomst en/of taal is verboden bij de Nederlandse Grondwet (artikel 1). In het algemeen eist het (proces)recht dat alle rechtszaken, hoger beroepen en andere geschriften in de Nederlandse taal bij de rechtbank worden ingediend. Het vonnis en andere geschriften van de rechtbank zullen ook in het Nederlands zijn. Een uitzondering bestaat voor de Nederlandse provincie Friesland; daar mag de Friese taal in de rechtszaal worden gebruikt (Wet gebruik Friese taal). Er zijn wel mogelijkheden om relevante stukken die in een andere taal zijn opgesteld te laten vertalen. Als het bezwaar- of beroepschrift in een vreemde taal is gesteld en een vertaling noodzakelijk is voor een goede behandeling van het bezwaar- of beroepschrift, moet de aanvrager zelf voor een vertaling zorgen en de kosten daarvan betalen. Wanneer iemand deelneemt aan een rechtszitting en hij de Nederlandse taal niet voldoende machtig is, mag hij bovendien zijn eigen taal gebruiken en voor een tolk zorgen en de kosten betalen. Alleen als de rechter voor een tolk zorgt en dat zal - in milieuzaken - in het algemeen niet het geval zijn, komen de kosten voor rekening van de rechter (zie artikel 8:35 en 8:36 Algemene wet bestuursrecht).

1.5. Bewijsstukken en inzet van deskundigen in procedures

Een overzicht van specifieke regels op het gebied van bestuursrechtelijke milieuaangelegenheden, zeggenschap van de rechter, het oproepen van een deskundige in de procedure enz.

1) Beoordeling van bewijsstukken — zijn er grenzen aan het verkrijgen of beoordelen van bewijsstukken, kan de rechter ambtshalve om bewijs verzoeken?

De bestuursrechter toetst zowel de procedurele als de materiële rechtmatigheid van bestuursbesluiten zolang de belanghebbenden dat specifieke onderdeel van het besluit tot onderdeel van het geschil hebben gemaakt (zie artikel 8:69, eerste lid, Algemene wet bestuursrecht). Wanneer aan een overheidsorgaan door de wetgever beslissingsruimte is toegekend bij de afweging van de verschillende belangen die bij het nemen van een bepaald besluit een rol spelen, zal de rechter met deze ruimte rekening houden door een terughoudende toetsing toe te passen en besluiten die hij niet (kennelijk) onredelijk acht, in stand te laten (artikel 3:4, tweede lid, Awb). In het algemeen toetst de rechter het bestuursbesluit en gaat hij na of het bevoegd gezag het besluit in redelijkheid kon baseren op de gebruikte inhoudelijke, technische bevindingen en berekeningen. Er zijn geen schriftelijke bewijsregels opgenomen in de wet, behalve de regels die moeten worden toegepast bij de vaststelling van de feiten in de bestuurlijke procedure die tot het besluit leidt (bijvoorbeeld de beginselen van behoorlijk bestuur). In strafrechtelijke en burgerlijke gerechtelijke procedures zijn er specifieke regels over hoe bewijs moet worden geleverd en wie de bewijslast draagt. In civiele procedures moeten de partijen al het bewijs voor hun stellingen zo snel mogelijk aan de rechtbank voorleggen. De openbare aanklager vervolgt en moet alle bewijzen leveren in strafrechtelijke procedures met betrekking tot milieukwesties. In de regels inzake bestuursrechtelijke gerechtelijke procedures zijn er enkele formele regels inzake bewijsvoering, maar geen enkele gaat over de vraag op wie van de partijen de bewijslast rust. De jurisprudentie voorziet uiteraard in vuistregels betreffende substantiële bewijsregels. Bijvoorbeeld: wanneer de aangevochten beslissing een burger in zijn rechten beperkt of een bestraffend karakter heeft, rust de bewijslast op de overheid. Een andere relevante vuistregel is: wie heeft het initiatief genomen tot de bestuurlijke beslissing? Als de bestuurlijke besluitvorming is begonnen met een aanvraag van de betrokken burger, ligt de bewijslast primair bij de aanvrager. Beleidsregels en algemeen verbindende voorschriften kunnen niet rechtstreeks door de bestuursrechter worden getoetst.

De Algemene wet bestuursrecht geeft wel formele regels voor de vaststelling van de feiten door de bestuursrechter. Zo is de rechter bevoegd om partijen om schriftelijk bewijs te vragen en kan hij ook een onafhankelijke deskundige benoemen, zoals de [Stichting Advisering Bestuursrechtspraak \(StAB\)](#) in milieuen bestemmingsplanzaken.

Ten aanzien van de bewijsgaring zij opgemerkt dat in artikel 6:22 van de Algemene wet bestuursrecht is bepaald dat een gebrek dat de belangen van geen van de belanghebbenden schaadt, door de rechter door de vingers kan worden gezien. Relevant in dit verband is ook artikel 8:69a GALA dat bepaalt dat een bestuursbesluit niet door de rechter wordt vernietigd indien het besluit in strijd is met enig voorschrift dat niet is gesteld ter bescherming van de belangen van de partij die de zaak aanhangig heeft gemaakt. In milieuzaken echter worden de bepalingen ter bescherming van het milieu, de natuur en de gezondheid

geacht te zijn opgesteld ter bescherming van de schone, gezonde en aanvaardbare levensomstandigheden van burgers die in de buurt wonen of eigendom hebben. Derhalve kunnen ook particulieren zich op dergelijke bepalingen beroepen.

2) Kunnen nieuwe bewijsstukken worden ingediend?

Het voor het eerst aanvoeren van nieuw bewijsmateriaal bij de rechter (hetzij in de procedure in eerste aanleg, hetzij in hoger beroep) is toegestaan, tenzij het beginsel van een behoorlijke procesorde wordt geschonden. Hoewel de wetgever ooit heeft verklaard dat bestuursrechters de objectieve waarheid moeten zoeken en de rechtbanken ambtshalve om bewijsmateriaal mogen verzoeken, lijkt de huidige procedure voor de bestuursrechter in veel opzichten op de procedure voor de burgerlijke rechter waar van de partijen wordt verwacht dat zij hun bewijsmateriaal aandragen. Partijen kunnen standpunten van deskundigen naar voren brengen, een deskundige als getuige laten horen en de rechter verzoeken een deskundige te benoemen om een onderzoek in te stellen (zie afd. 8.2.2 Algemene wet bestuursrecht over het vooronderzoek). De rechter beoordeelt al het overgelegde bewijs en concludeert welk bewijs het meest waarschijnlijk in overeenstemming is met de waarheid. Wanneer een deskundigenbericht wordt overgelegd, is dit uiteraard niet bindend voor de bestuursrechter, hoewel rechters het oordeel van de door hen benoemde deskundige waarschijnlijk wel zullen volgen. Het oordeel van een deskundige is ook niet bindend in gevallen waarin de rechter de deskundige niet heeft aangewezen, maar een partij vooraf een rapport heeft ingediend. De rechter kan altijd de kwaliteit en de consistentie van het rapport beoordelen en zal in aanmerking nemen of de deskundige heeft gerapporteerd in overeenstemming met het zorgvuldigheidsbeginsel.

3) Hoe kan deskundigenadvies in een procedure worden ingewonnen? Openbaar beschikbare lijsten en registers van deskundigen

In bestuursrechtelijke procedures heeft de rechter niet de mogelijkheid om onderdelen van een bestuursrechtelijk besluit te onderzoeken die niet door de appellants zijn aangevochten. Elke rechtbank heeft echter de bevoegdheid om de feiten van de zaak te onderzoeken door getuigen te horen, door (schriftelijk) bewijs te vragen of door een deskundige te benoemen, zolang het gaat om geschilpunten die door partijen in de procedure voor de rechter zijn gebracht. De bestuursrechter zal van deze bevoegdheden gebruik maken in gevallen waarin de verzoeker voldoende informatie heeft verstrekt om hem te laten twijfelen aan de feiten waarop het bestuursorgaan zijn besluit heeft gebaseerd. Uit de jurisprudentie blijkt dat de partijen in de zaak die bij de rechter aanhangig is, ambtshalve bewijsmateriaal zullen moeten verstrekken en dat zij dit ook mogen doen. Dit geldt ook in milieuzaken voor de bestuursrechter, hoewel het bestuursorgaan natuurlijk altijd de plicht heeft om zorgvuldig te werk te gaan bij de voorbereiding van een besluit.

In procedures over besluiten in milieuzaken bestaat de mogelijkheid dat als de rechter een onafhankelijke deskundige benoemt, dit de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak (StAB) zal zijn. Deze stichting wordt gefinancierd door de overheid en heeft een specifieke deskundigheid op het gebied van milieuzaken. De wet bepaalt dat zij op verzoek van een bestuursrechter een rapport opstelt over elke milieuzak.

Er is geen openbaar toegankelijke lijst of register van deskundigen in milieuzaken. Rechtbanken kunnen individuele deskundigen uitnodigen die deskundig zijn op het gebied van specifieke aspecten van een zaak die bij hen aanhangig is gemaakt, door hen te selecteren op basis van hun publicaties over dat onderwerp.

3.1) Is het deskundigenadvies bindend voor rechters, is er een beoordelingsmarge?

De rechtbank zal de feiten van de zaak vaststellen, ook wanneer een deskundige door de rechtbank is aangewezen. Een zorgvuldig opgesteld deskundigenadvies dat door een onafhankelijke deskundige aan de rechter wordt verstrekt, zal echter hoogstwaarschijnlijk de basis vormen voor het oordeel van de rechter, aangezien het advies van de deskundige waardevol is voor de rechter.

3.2) Regels voor deskundigen die door de rechtbank worden opgeroepen

De formele eisen aan een door de rechter ingeschakelde deskundige zijn bepaald in artikel 8:47 van de Algemene wet bestuursrecht. Elke bestuursrechter kan een deskundige benoemen om een onderzoek in te stellen. De benoeming vermeldt de opdracht en de te verrichten werkzaamheden en stelt bovendien een termijn waarbinnen de deskundige een schriftelijk verslag van het onderzoek dient uit te brengen. Het voornemen om een deskundige te benoemen wordt ter kennis gebracht van partijen en de rechter kan partijen in de gelegenheid stellen binnen een door hem te bepalen termijn schriftelijk hun wensen met betrekking tot het onderzoek kenbaar te maken. Zowel de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State^[4] als de (gewone) rechterlijke macht^[5] hebben gedragscodes ingevoerd voor deskundigen die door de rechter worden benoemd om een deskundigenbericht uit te brengen.

3.3) Regels voor deskundigen die door de partijen worden opgeroepen

De Algemene wet bestuursrecht (Awb) geeft algemene bepalingen over de deskundigenadviezen die de overheid kan inroepen om tot haar besluit te komen. In de administratieve procedure die leidt tot het besluit gaat artikel 3:3 Awb over de deskundigen die de overheidsinstantie verplicht is in te schakelen en die 'adviseurs' worden genoemd. Het bestuursorgaan waaraan het advies wordt uitgebracht, verstrekt de adviseur, al dan niet op diens verzoek, de nodige inlichtingen om hem in staat te stellen zijn taak naar behoren te vervullen en stelt een termijn vast indien de wet daarin niet reeds voorziet. In het besluit van de overheidsinstantie wordt de naam van de adviseur vermeld. De meest relevante bepaling is artikel 3:9 Awb dat bepaalt dat wanneer een beschikking is gebaseerd op een door een adviseur verricht onderzoek, het bestuursorgaan zich ervan vergewist dat het onderzoek zorgvuldig is verricht. Het bestuursorgaan baseert zijn beschikking niet op de resultaten van het onderzoek van de adviseur indien dit niet het geval is. Dit uitgangspunt geldt voor alle adviezen van deskundigen waarop besluiten worden gebaseerd (vgl. artikel 3:2 Awb).

Tijdens de procedure voor de bestuursrechter kunnen partijen een deskundige inschakelen om over een specifiek aspect van de zaak te rapporteren en het rapport aan de rechter voorleggen om de rechter te overtuigen. Voor de partijen die beogen dat de rechter het besluit vernietigt, geeft de wet geen regels voor de deskundigen die worden ingeschakeld.

3.4) Wat zijn de te betalen proceskosten, ook met betrekking tot adviezen van deskundigen en verklaringen van getuigen-deskundigen?

Wanneer de bestuursrechter de deskundige benoemt, krijgt deze van de rechterlijke instantie een vaste vergoeding voor zijn taak. Partijen dragen deze kosten niet.

Artikel 8:36, tweede lid, van de Algemene wet bestuursrecht bepaalt dat de partij die een getuige of deskundige heeft meegebracht of opgeroepen, de kosten daarvan moet vergoeden. Dit geldt ook voor de partij aan wie een deskundigenbericht is uitgebracht. In verband hiermee is in artikel 1, onder b, van het Besluit proceskosten bestuursrecht bepaald dat de kosten van een partij of belanghebbende meegebrachte of opgeroepen getuige, deskundige of tolk kunnen worden vergoed. Dit geldt ook voor de kosten van een deskundige die aan een partij heeft gerapporteerd. Volgens vaste rechtspraak van de hoogste bestuursrechters komen de kosten van inschakeling van een deskundige voor vergoeding in aanmerking indien die inschakeling redelijk was en de deskundigenkosten zelf redelijk zijn. De vraag is of de partij die de deskundige heeft ingeschakeld, gelet op de feiten en omstandigheden zoals die bestonden ten tijde van de inschakeling van de deskundige, mocht aannemen dat de deskundige een relevante bijdrage zou leveren aan de beantwoording door de rechter van een vraag die van belang kan zijn voor de uitkomst van het geschil.

1.6. Juridische beroepen en mogelijke actoren, procesdeelnemers

1) De (verplichte) rol van advocaten. Hoe kan contact met hen worden opgenomen (openbaar toegankelijke internetlink naar het register of de website van de orde van advocaten)? Advocaten gespecialiseerd in milieurecht

Advocaten (en juristen) spelen een belangrijke rol in gerechtelijke procedures in milieuzaken aangezien het milieurecht steeds complexer wordt. Als een zaak bij de bestuursrechter wordt gewonnen, moet het bestuursorgaan de kosten voor juridische bijstand vergoeden als de rechter dat bepaalt. Het bedrag dat kan worden toegewezen is gemaximeerd en ligt meestal ruim onder de werkelijke kosten (artikel 8:75 Algemene wet bestuursrecht). In

bestuursrechtelijke procedures is een raadsman of advocaat echter niet verplicht. Dit geldt in alle procedures bij de bestuursrechter. Met andere woorden: de Algemene wet bestuursrecht schrijft geen rechtsbijstand voor bij het instellen van beroep, noch voor procesvertegenwoordiging. Bij de civiele rechter is procesvertegenwoordiging in veel gevallen verplicht, hoewel er een belangrijke uitzondering is voor zaken waarin het financiële belang van de zaak niet groter is dan 25.000 euro. Hetzelfde geldt voor strafrechtelijke procedures. Alle advocaten zijn lid van de [Orde van Advocaten](#). Op de website van de Orde van Advocaten kunt u advocaten vinden aan de hand van trefwoorden, zoals milieurecht (milieurecht/omgevingsrecht). Men kan ook de website van de overheid bezoeken op <https://rechtwijzer.nl/> of <https://www.juridischloket.nl/>.

1.1 Bestaat de mogelijkheid van pro-Deobijstand?

Advocatenkantoren zouden kunnen worden overgehaald om pro deo rechtsbijstand te verlenen en sommige van hen zeggen dat zij dat regelmatig doen, maar de meeste grote advocatenkantoren zullen waarschijnlijk geen gratis rechtsbijstand verlenen in betrekkelijk normale geschillen.

1.2 Indien pro-Deobijstand mogelijk is, wat zijn dan de belangrijkste elementen van de procedure die moet worden gevolgd om hiervoor in aanmerking te komen?

Er zijn een paar websites die informatie geven over hoe je in contact kunt komen met advocatenkantoren of advocaten die pro deo rechtshulp kunnen verlenen.

1.3 Bij wie of waar moet de pro-Deobijstand worden aangevraagd?

De eerste lijn van rechtshulp in Nederland is online zelfhulp. Informatie en ondersteuning worden aangeboden op de [website van de Rechtwijzer](#). Deze website biedt juridische informatie die nuttig is bij veel voorkomende juridische procedures. Om pro deo bijstand te krijgen moet men in contact komen met een advocaat die of een advocatenkantoor dat bereid is die bijstand te verlenen.

2) Deskundigenregisters of openbaar beschikbare websites van orden van advocaten of registers met de contactgegevens van deskundigen

Alle advocaten zijn lid van de [Nederlandse Orde van Advocaten](#). Op de website kunnen advocaten worden gevonden aan de hand van enkele trefwoorden, bijvoorbeeld specialisaties zoals milieurecht/omgevingsrecht. Ook de [website van het Juridisch Loket](#) biedt een zoekmachine om advocaten te vinden en soortgelijke informatie is beschikbaar op de website die een [routekaart naar het recht](#) biedt.

Voor wetenschappers en andere niet-juridische deskundigen zijn er geen registers of websites voor het grote publiek.

3) Lijst van ngo's die actief zijn op dit gebied, links naar sites met contactgegevens van deze ngo's

Er zijn veel non-gouvernementele organisaties (NGOs) actief op het terrein van het milieu, maar er is geen volledige geverifieerde lijst beschikbaar van deze Nederlandse NGOs.

4) Lijst van internationale ngo's die actief zijn in de lidstaat

In voorkomende gevallen kunnen milieuorganisaties, zoals [Greenpeace](#), het [Wereld Natuur Fonds](#) of [Milieudefensie](#), het (betrokken) publiek helpen om beroep in te stellen.

1.7. Waarborgen voor doeltreffende procedures

1.7.1. Procestermijnen

1) Termijn voor het aanvechten van een bestuursrechtelijk milieubesluit (niet gerechtelijk) door een bestuursorgaan (hoger of op hetzelfde niveau)

Tegen een bestuursrechtelijk besluit met gevolgen voor de fysieke leefomgeving waartegen beroep bij de bestuursrechter mogelijk is, moet binnen 6 weken nadat het besluit officieel bekend is gemaakt, bezwaar of beroep worden ingesteld (artikel 6:7 Awb); hetzij voor het instellen van de bezwaarschriftprocedure, hetzij voor een beroepsprocedure bij de bestuursrechter. In de meeste gevallen mag men een pro forma bezwaar- en/of beroepschrift indienen, wat betekent dat er daarna nog een termijn wordt gegund om gronden van het geschrift in te dienen.

2) Termijn voor het nemen van een besluit door een bestuursorgaan

Indien bezwaar wordt gemaakt tegen een besluit is de termijn voor de beslissing op de gemaakte bezwaren door het bestuursorgaan bepaald in artikel 7:10 Algemene wet bestuursrecht en bedraagt zes dan wel twaalf weken na het verstrijken van de termijn voor het indienen van een bezwaarschrift. De termijn van twaalf weken geldt alleen wanneer een externe adviescommissie van ten minste drie personen wordt gevraagd advies uit te brengen over het (de) ingediende bezwaarschrift(en).

3) Is het mogelijk om het bestuursrechtelijke besluit in eerste aanleg rechtstreeks voor de rechter aan te vechten?

Indien bij de voorbereiding van het besluit met invloed op de fysieke leefomgeving de uniforme openbare voorbereidingsprocedure, gecodificeerd in afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht (Awb), is gevolgd, dient tegen het besluit beroep te worden ingesteld door rechtstreeks beroep in te stellen bij de Arrondissementsrechtbank of bij het rechterlijke college dat door de wetgever bevoegd is verklaard. Indien deze voorbereidingsprocedure niet is gevolgd, is het volgen van een bezwaarprocedure door het indienen van een bezwaarschrift bij het bestuursorgaan dat het besluit heeft genomen, verplicht voordat beroep kan worden ingesteld (artikel 8:1 en 7:1 Awb).

4) Is er een termijn waarbinnen de nationale rechter uitspraak moet doen?

De Algemene wet bestuursrecht stelt een termijn voor het doen van uitspraak na de zitting bij de bestuursrechter. Deze termijn bedraagt zes weken en kan met nog eens zes weken worden verlengd. Er zijn echter geen sancties tegen rechtbanken die te laat uitspraak doen. Gewoonlijk heeft een administratieve rechtbank 9 tot 12 maanden nodig om uitspraak te doen.

5) In de loop van de procedure geldende termijnen (voor partijen, het indienen van bewijsstukken, andere mogelijke termijnen enz.).

Er is geen termijn waarbinnen de rechtbank een datum voor de zitting moet vaststellen. Als er een datum voor de zitting is vastgesteld, hebben de partijen tot tien dagen voor de zitting de tijd om nieuwe informatie of nieuwe gronden voor hun beroep in te dienen, maar zij moeten zich ervan bewust zijn dat het beginsel van een behoorlijke procesorde de vrijheid om nieuwe informatie of gronden in te dienen kan beperken.

1.7.2. Tussentijdse en conservatoire maatregelen, uitvoering van rechterlijke beslissingen

1) Wanneer heeft het beroep tegen een bestuursrechtelijk besluit een schorsende werking?

In het algemeen heeft een beroep tegen een besluit in Nederland geen schorsende werking (zie artikel 6:16 Algemene wet bestuursrecht). In sectorale of specifieke wetgeving kan echter van deze algemene regel worden afgeweken. Bij de meeste besluiten met invloed op de fysieke leefomgeving is dit niet het geval.

2) Bestaat de mogelijkheid van een dwangmiddel tot rechtsherstel tijdens het bestuursrechtelijke beroep door de autoriteit of de hogere instantie?

Indien bezwaar is gemaakt bij het bestuursorgaan, kan de voorzieningenrechter van de rechterlijke instantie die in de bodemprocedure bevoegd is of kan worden, op verzoek een voorlopige voorziening treffen indien spoed, gelet op de betrokken belangen, geboden is. Dus zodra een bezwaarschrift is ingediend (pro forma), is de voorzieningenrechter bevoegd een voorlopige voorziening te treffen op verzoek van een belanghebbende die het bezwaarschrift heeft ingediend en de dringende noodzaak van een voorlopige voorziening wegens de betrokken belangen heeft aangetoond (zie artikel 8:81 Algemene wet bestuursrecht). De voorlopige voorziening kan bestaan uit elke door de rechter bevolen handeling, maar zal in de praktijk steeds bestaan uit het toekennen van schorsende werking of het opheffen van de schorsende werking van een besluit dat door het bestuursorgaan is genomen. Tegen een voorlopige voorziening door de bestuursrechter staat geen beroep open.

3) Is het mogelijk om tijdens de procedure een verzoek om een dwangmiddel tot rechtsherstel in te dienen en zo ja, onder welke voorwaarden? Is er een termijn om dit verzoek in te dienen?

Schorsende werking kan worden gevraagd onder de hierboven vermelde voorwaarden en kan alleen worden gevraagd tijdens een procedure van rechtsbescherming, zoals een bezwaarprocedure of een gerechtelijke procedure.

4) Is er sprake van onmiddellijke uitvoering van een bestuursrechtelijk besluit ongeacht het ingestelde beroep? Onder welke voorwaarden?

In het algemeen kunnen besluiten van het bevoegd gezag onmiddellijk ten uitvoer worden gelegd, ongeacht een ingesteld bezwaar of een aanhangige gerechtelijke procedure. De uitvoering van een besluit dat later door de rechter wordt vernietigd, kan echter leiden tot aansprakelijkheid. In de praktijk worden besluiten vaak nog niet uitgevoerd en kan op een rechterlijke beslissing worden gewacht.

5) Wordt het bestuursrechtelijke besluit opgeschort indien dit in de gerechtelijke fase voor de rechter wordt aangevochten?

Hoewel er voorbeelden zijn van besluiten die - op grond van sectorale wetgeving - van rechtswege worden geschorst wanneer een besluit wordt aangevochten, is dat meestal niet het geval want de Algemene wet bestuursrecht bepaalt anders (artikel 6:16 GALA) en die bepaling is van toepassing op de meeste besluiten met invloed op de fysieke leefomgeving.

6) Bestaat er een mogelijkheid voor de nationale rechtbanken om in een dwangmiddel tot rechtsherstel te voorzien (afhankelijk van een financiële zekerheid)? Is het mogelijk afzonderlijk beroep in te stellen tegen dit bevel inzake het dwangmiddel tot rechtsherstel of de financiële zekerheid?

Indien tegen een besluit beroep is ingesteld bij de arrondissementsrechtbank, kan de voorzieningenrechter van de arrondissementsrechtbank die bevoegd is in de bodemprocedure, op verzoek een voorlopige voorziening treffen wanneer spoed, gelet op de betrokken belangen, van wezenlijk belang is. Zodra dus (pro forma) beroep is ingesteld, is de voorzieningenrechter bevoegd een voorlopige voorziening te treffen op verzoek van een belanghebbende die beroep heeft ingesteld en de dringende noodzaak van een voorlopige voorziening wegens de betrokken belangen heeft aangetoond (zie artikel 8:81 Algemene wet bestuursrecht). De voorlopige voorziening kan bestaan uit elke door de rechter bevolen handeling, maar zal in vrijwel alle gevallen bestaan uit het toekennen van een schorsende werking of het opheffen van de schorsende werking van een besluit dat door het bestuursorgaan is genomen. Er is geen beroep mogelijk tegen een voorziening van de voorzieningenrechter.

Wanneer door de bestuursrechter een schorsende werking is uitgesproken, mag het besluit niet worden uitgevoerd. Niemand mag gebruik maken van de toestemming die bij zo'n besluit is gegeven. Gebeurt dit toch, dan kan een belanghebbende het bevoegd gezag vragen om handhavend op te treden. Ook kan een ieder die stelt dat de handelingen als een onrechtmatige daad moeten worden aangemerkt, een voorlopige voorziening vragen bij de arrondissementsrechtbank (sector privaatrecht).

1.7.3. Kosten — rechtsbijstand — pro-Deobijstand, overige financiële bijstandsmechanismen

1) Hoe kan iemand die een procedure wil inleiden de kosten berekenen die daarmee gemoeid zijn — administratieve kosten, proceskosten, griffierechten, honoraria van deskundigen, advocaatkosten, kosten van beroep enz.?

Aan bestuurlijke (voor)procedures zoals de voorbereidingsprocedure en de bezwaarschriftprocedure zijn geen kosten verbonden. Voor de behandeling van de zaak door een bestuursrechter is griffierecht verschuldigd. Het tarief voor een gerechtelijke procedure in eerste aanleg is bepaald in artikel 8:41 van de Algemene wet bestuursrecht. In het algemeen wordt het griffierecht niet als zeer hoog beschouwd. Het varieert op basis van het soort persoon dat de procedure instelt en het soort zaak en het materiële recht dat op de zaak van toepassing is. In artikel 8:41, derde lid, Algemene wet bestuursrecht worden de verschillende griffierechten expliciet genoemd. In 2021 bedraagt het tarief 49 euro voor een natuurlijk persoon die beroep instelt of een voorlopige voorziening treft tegen een besluit van een bestuursorgaan dat ziet op sociale zekerheid en aanverwante wetgeving (zie artikel 8:41, derde lid, Algemene wet bestuursrecht). Het bedraagt 181 euro voor een natuurlijk persoon in alle andere gevallen en 360 euro voor een rechtspersoon die beroep instelt of een voorlopige voorziening treft. Het griffierecht voor een procedure in hoger beroep is iets hoger en is bepaald in artikel 8:109 Awb en bedragen respectievelijk 134, 270 en 541 in 2021. Wanneer het beroep succes heeft, zullen deze kosten meestal door het bestuursorgaan moeten worden betaald (art. 8:75 en 8:114 Awb). In zeer zeldzame gevallen van misbruik van het beroepsrecht kan de rechter bepalen dat de appellante de (vaste) kosten van het bestuursorgaan moet dragen, zoals het griffierecht en de forfaitaire kosten voor advocaten. De bestuursrechters maken vrijwel nooit gebruik van deze bevoegdheid.

2) Kosten van dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen — moet er een zekerheid worden gesteld?

De kosten van de procedure in kort geding voor de bestuursrechter zijn gelijk aan de griffierechten voor de rechterlijke toetsing door de rechtbank.

3) Is er rechtsbijstand beschikbaar voor natuurlijke personen?

De rechtbanken kunnen geen vrijstelling van griffierechten verlenen. Het Nederlandse stelsel van rechtsbijstand voorziet in rechtsbijstand voor mensen met beperkte middelen. Wie professionele rechtsbijstand nodig heeft, maar de kosten niet (volledig) kan dragen, kan een beroep doen op de voorzieningen zoals die zijn vastgelegd in de [Wet op de Rechtsbijstand](#). Onder de bevoegdheid van het Ministerie van Justitie en Veiligheid is een onafhankelijk bestuursorgaan, de Raad voor Rechtsbijstand, belast met alle aangelegenheden betreffende het beheer, de controle en de uitbetaling, alsmede met de feitelijke uitvoering van het stelsel van rechtsbijstand. Dit omvat het afstemmen van de beschikbaarheid van juridische deskundigen op de vraag naar rechtsbijstand, alsmede het toezicht op en de kwaliteitscontrole van de feitelijk verleende diensten.

In het algemeen kan het Nederlandse rechtsbijstand systeem worden omschreven als een driedelig model, aangezien het drie lijnen omvat die rechtsbijstand verlenen, bestaande uit een openbare voorvoorziening, openbare eerstelijns hulp en particuliere tweedelijns hulp. Zie de website van de [Raad voor Rechtsbijstand](#) voor meer informatie of de specifieke site voor het [stelsel van rechtsbijstand](#). Men kan ook de [website van de rechterlijke macht](#) bezoeken die informatie verstrekt over het stelsel van rechtsbijstand.

Ten tweede zijn er de [Juridische Loketten](#) die fungeren als wat algemeen bekend staat als het "front office" van de rechtsbijstand. Juridische zaken worden opgehelderd door het verstrekken van informatie en advies, hetzij online, per telefoon of bij een van de 30 Juridische Loketten. Cliënten kunnen worden doorverwezen naar een particuliere advocaat of bemiddelaar, die als secundaire lijn van de rechtsbijstand fungeren. Cliënten kunnen ook rechtstreeks een gesubsidieerde advocaat of bemiddelaar om hulp vragen. Als derde mogelijkheid dient zo'n advocaat (of bemiddelaar) namens zijn cliënt een verzoek in bij de Raad voor Rechtsbijstand. Indien rechtsbijstand wordt toegekend, wordt een certificaat afgegeven op grond waarvan de advocaat in kwestie de zaak mag behandelen. Advocaten en bemiddelaars worden door de Raad voor Rechtsbijstand betaald om hun diensten te verlenen aan cliënten met beperkte middelen. In het algemeen ontvangen zij een vast honorarium dat afhankelijk is van het soort zaak, hoewel uitzonderingen kunnen worden gemaakt voor zaken die meer tijd in beslag nemen.

De vaste vergoeding wordt onvoldoende geacht om de werkelijke kosten van de procedures te dekken door degenen die deze vorm van rechtsbijstand verlenen. Bovendien zijn in de loop van de tijd de regels inzake wie gebruik kan maken van deze vorm van rechtsbijstand aangescherpt, hetgeen betekent dat minder personen voor deze bijstand in aanmerking komen.

4) Is er rechtsbijstand beschikbaar voor verenigingen, rechtspersonen, ngo's met of zonder rechtspersoonlijkheid? Zo ja, hoe kan rechtsbijstand worden aangevraagd? Is er sprake van pro-Deobijstand?

Er zijn geen juridische loketten die zich specifiek bezighouden met milieuzaken en die toegankelijk zijn voor het grote publiek. Het rechtsbijstand systeem in Nederland is in de eerste plaats bedoeld voor natuurlijke personen. Rechtspersonen hebben vaak een verzekering voor juridische diensten. In sommige gevallen organiseren milieuoorganisaties zoals Greenpeace en/of Milieudefensie de protesten tegen een beslissing van een overheidsinstantie en helpen zij belanghebbende partijen bij het instellen van beroep of gaan zij zelf in beroep.

5) Zijn er andere financiële mechanismen om financiële bijstand te verlenen?

Nederland kent een rechtsbijstand systeem voor natuurlijke personen dat hierboven is beschreven. Ook bestaat de mogelijkheid om een rechtsbijstandverzekering af te sluiten, maar deze wordt niet door de overheid verstrekt.

6) Is het beginsel "de verliezer betaalt" van toepassing? Hoe wordt dit toegepast door rechtbanken; zijn er uitzonderingen?

Het beginsel "de verliezer betaalt" is niet van toepassing in bestuursrechtelijke procedures, hoewel de bestuursorganen in de meeste gevallen de proceskosten voor de belanghebbende zal moeten betalen wanneer het bestreden besluit wordt vernietigd. Ook zal het bestuursorgaan in de meeste gevallen een bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de belanghebbende vertegenwoordigen) aan de belanghebbende moeten betalen als het besluit door de rechter wordt vernietigd. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bestuursorgaan te betalen wanneer hij evident misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed.

In burgerlijke zaken geldt het beginsel "de verliezer betaalt". In civiele gerechtelijke procedures liggen de kosten iets hoger. Het griffierecht voor een procedure bij de rechtbank is gedifferentieerd (in de meest voorkomende gevallen in 2020 is het 304 euro voor een natuurlijk persoon en 656 euro voor een rechtspersoon, maar het kan hoger zijn als de belangen van de zaak groter zijn). Wanneer een zaak betrekking heeft op vorderingen van meer dan 25.000 euro of meer dan 100.000 euro, worden de kosten hoger. Onder bepaalde omstandigheden kan iemand als behoeftig of arm worden aangemerkt en geldt een speciaal laag tarief. In alle gevallen kunnen andere kosten de kosten voor professionele rechtsbijstand zijn. Deze kosten verschillen naar gelang van het soort advocaat (en zijn specialisatie) dat de eiser inschakelt. Indien de eiser of verzoeker als behoeftig of arm wordt beschouwd, kan hij om gesubsidieerde rechtsbijstand verzoeken, maar zal hij een eigen bijdrage moeten betalen.

7) Kan de rechtbank voorzien in een vrijstelling van proceskosten, heffingen, griffierechten, begroting van kosten enz.? Zijn er andere nationale kenmerken in verband met dit onderwerp?

De rechter kan geen vrijstelling van griffierechten verlenen. De artikelen 8:74 voor griffierechten en 8:75 Awb voor overige proceskosten bieden de wettelijke grondslag voor het oordeel van de bestuursrechter over de proceskosten. Een op jurisprudentie gebaseerde vrijstelling voor de griffierechten is zeer zeldzaam en vereist dat - met een verwijzing naar het in artikel 6 EVRM neergelegde recht op toegang tot de rechter - een appelland aantoonde dat hij in een zodanige specifieke financiële situatie verkeert dat hij niet in staat is te betalen (bijvoorbeeld een inkomen van minder dan 90% van het sociaal minimum).

1.7.4. Toegang tot informatie in het kader van de toegang tot de rechter — bepalingen met betrekking tot Richtlijn 2003/4/EG

1) Waar zijn de nationale regels inzake toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden te vinden? Zijn er andere vormen van gestructureerde verspreiding?

Alle Nederlandse wetgeving is beschikbaar [hier](#) (in het Nederlands). Informatie over het Nederlandse rechtssysteem is ook beschikbaar op <https://www.government.nl/>. Advies en rechtsbijstand zijn online beschikbaar op <https://rechtwijzer.nl/> en <https://www.juridischloket.nl/>. Dit laatste verwijst naar de 30 Juridische Loketten die in heel Nederland beschikbaar zijn en waar iedereen juridisch advies kan krijgen. Milieu informatie kan worden opgevraagd op basis van de Wet openbaarheid van bestuur (WOB) die specifieke bepalingen bevat met betrekking tot verzoeken om milieu-informatie. Ook hoofdstuk 19 van de [Wet milieubeheer](#) geeft uitvoering aan de specifieke wettelijke regeling voor milieu-informatie. Meer specifieke informatie over de Nederlandse milieuwetgeving en -procedures, met inbegrip van informatie over toegang tot de rechter, is te vinden op de website van het [Kenniscentrum InfoMil](#).

2) Hoe wordt deze informatie tijdens verschillende milieuprocedures verstrekt? Bij wie of waar moet de aanvrager om informatie vragen?

Regels over toegang tot de rechter zijn gecodificeerd in de Algemene wet bestuursrecht (hoofdstuk 6, 7 en 8) en zijn van toepassing op elk bestuursrechtelijk besluit. Sectorale wetgeving zoals de Wet milieubeheer, de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, de Wet ruimtelijke ordening, de Waterwet, de Wet Natuurbescherming etc. kunnen echter aanvullende bepalingen bevatten. Informatie over de belangrijkste aanvullende bepalingen is in de bovenstaande vragen besproken.

3) Wat zijn de sectorale voorschriften (milieueffectbeoordeling), IPPC/IED (richtlijn industriële emissies) met betrekking tot plannen en programma's enz.?

Er zijn geen specifieke sectorale regels.

4) Is het verplicht om in het bestuursrechtelijke besluit en in het vonnis toegang tot gerechtelijke informatie te verschaffen?

Het bestuursorgaan en de bestuursrechter zijn verplicht informatie te verstrekken over de mogelijkheid om een bezwaarprocedure, een beroepschriftprocedure of een hogerberoepschriftprocedure te beginnen en deze informatie in het besluit of de uitspraak te vermelden. Dit is bepaald in artikel 3:45 GALA en artikel 6:23 GALA.

5) Wordt er gezorgd voor vertaling en/of vertolking voor buitenlandse deelnemers? Welke regels zijn hier van toepassing?

Voor rechtszaken waarin een van de partijen het Nederlands niet voldoende beheerst, heeft de overheid een register van gerechtstolken en beëdigde vertalers ingesteld. In bepaalde zaken (strafrechtelijk of vreemdelingenrechtelijk) kan de rechter alleen gebruik maken van tolken en vertalers die in dit register zijn ingeschreven. In civiele zaken is dit niet verplicht. Met behulp van het register kunnen justitiabelen (zoals particulieren en ondernemingen) en personen die juridische diensten verlenen (zoals advocaten) gemakkelijk een tolk of vertaler vinden die voldoet aan de integriteits- en kwaliteitseisen die in de Wet beëdigde tolken en vertalers zijn vastgelegd. Het register van [gerechtstolken en beëdigde vertalers](#) is in feite voor een ieder publiekelijk toegankelijk.

1.8. Bijzondere procedurele voorschriften

1.8.1. Milieueffectbeoordeling (MEB) — bepalingen met betrekking tot Richtlijn 2003/35/EG

Landspecifieke regels voor milieueffectbeoordeling (MEB) met betrekking tot de toegang tot de rechter

1) Regels inzake procesbevoegdheid en toegang tot de rechter met betrekking tot onderzoek (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)

Er zijn geen specifieke regels met betrekking tot toegang tot de rechter in verband met de m.e.r. regelgeving. De algemene bepalingen waarin de Awb voorziet en de specifieke (milieu)wetgeving die van toepassing is, worden nader toegelicht in paragraaf 1.7.4, sub 1 en 2.

2) Regels inzake procesbevoegdheid met betrekking tot afbakening (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)

Een MER-rapport wordt opgesteld in verband met een besluit dat door een bestuursorgaan zal worden genomen en mogelijk zeer nadelige gevolgen heeft voor het milieu. Rechterlijke toetsing is alleen mogelijk bij het besluit (vergunning; planningsbeslissing) en niet tegen beslissingen over de reikwijdte van het specifieke rapport, over de door het bestuursorgaan gestelde voorwaarden of over het tijdschema. De (opstelling van het) MER-rapport wordt beschouwd als een voorbereidingsvereiste voor het besluit dat mogelijk nadelige gevolgen heeft voor het milieu. In alle gevallen is de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van toepassing (afdeling 3.4 Awb) en in die procedure kan iedereen zijn zienswijze naar voren brengen op basis van een ontwerpbesluit en het daaraan ten grondslag liggende MER-rapport. In sommige gevallen is er een formele verplichting tot raadpleging van het publiek voordat het MER-rapport wordt opgesteld, maar daarin is niet bepaald welke personen uit het betrokken publiek hun mening mogen geven en binnen welke

termijn. Nadat het bevoegd gezag een definitief besluit heeft genomen, kan alleen tegen dat besluit beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter en alleen door een belanghebbende (artikel 1:2 Awb), zoals het geval is in de meeste bestuursrechtelijke procedures in Nederland.

3) In welke fase(n) kan het publiek de bestuursrechtelijke besluiten inzake milieuprojecten aanvechten? Is er een termijn voor het aanvechten van besluiten?

Bij de meeste besluiten met een mogelijk nadelig gevolg voor het milieu wordt iedereen die tegen het ontwerpbesluit is en redelijkerwijs in staat en beschikbaar wordt geacht om een zienswijze naar voren te brengen, geacht dit te doen wanneer het bestuursorgaan een ontwerpbesluit bekendmaakt in de uniforme uitgebreide openbare voorbereidingsprocedure (afdeling 3.4 Awb). Voor het kenbaar maken van de zienswijzen geldt een termijn van zes weken. Wanneer een definitief besluit is genomen, dient men binnen zes weken na de officiële bekendmaking van het besluit beroep in te stellen bij de bestuursrechter. Wie tegen het ontwerpbesluit zienswijzen naar voren had kunnen brengen, maar dat niet heeft gedaan, kan volgens artikel 6:13 Awb geen ontvankelijk beroep instellen bij de bestuursrechter. Ook is een beroep tegen een onderdeel van een milieubesluit dat een rechter los van andere onderdelen zou kunnen vernietigen, niet-ontvankelijk wanneer de aanvrager zijn zienswijze over dat specifieke onderdeel van het besluit niet naar voren heeft gebracht in de bestuurlijke procedure die tot het definitieve besluit heeft geleid. Artikel 6:13 Awb is echter in 2021 door het Hof van Justitie van de Europese Unie gedeeltelijk in strijd geacht met het Verdrag van Aarhus in zaak C-826/18 (ECLI:EU:C:2020:514).

4) Kan de definitieve vergunning worden aangevochten? Onder welke voorwaarden, als het gaat om een individuele persoon, een ngo of een buitenlandse ngo?

Het definitieve besluit kan door een belanghebbende voor de bestuursrechter worden aangevochten. Zoals hierboven uiteengezet kan zowel een natuurlijke als een rechtspersoon belanghebbende zijn op grond van artikel 1:2, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Ook een milieuorganisatie kan als belanghebbende worden aangemerkt op grond van de in lid 3 van artikel 1:2 Awb gestelde eisen. De artikelen 8:1 en 7:1 Algemene wet bestuursrecht bepalen dat iedere belanghebbende (artikel 1:2 Awb) tegen een besluit (artikel 1:3 Awb) van een bestuursorgaan (artikel 1:1 Awb) beroep kan instellen bij de bestuursrechter.

5) Reikwijdte van beroep bij een rechterlijke instantie — controle van de materiële/procedurele rechtmatigheid. Kan de rechter ambtshalve optreden?

Deze vraag is beantwoord in paragraaf 1.3, sub 2 - 5, aangezien er geen verschil is in de toegang tot de rechter of de reikwijdte van de rechterlijke toetsing tussen verschillende soorten procedures voor bestuursrechtelijke instanties. De reikwijdte van de rechterlijke toetsing wordt bepaald door de belanghebbende en kan zowel de inhoudelijke als de procedurele wettigheid van besluiten omvatten. De bestuursrechter kan ambtshalve de bevoegdheid van de rechter, de bevoegdheid van het bestuursorgaan en de inachtneming van termijnen bij het instellen van de bezwaar- en beroepsprocedure toetsen.

6) In welke fase zijn besluiten, handelingen of nalatigheden vatbaar voor beroep?

De bestuursrechter in Nederland is bevoegd te oordelen in zaken betreffende besluiten (zie artikel 8:1 en artikel 1:3 Awb) of niet tijdige besluitvorming wanneer een besluit is aangevraagd door een belanghebbende. In alle gevallen waarin een MER-rapport vereist is, moet het besluit waartegen kan worden opgekomen een dergelijk besluit zijn, bijvoorbeeld het verlenen van de aangevraagde vergunning. Voor feitelijk handelen of nalaten in strijd met de normen kunnen belanghebbenden om een handhavingsbesluit vragen of moeten zij de zaak voorleggen aan de burgerlijke rechter.

7) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Het Nederlandse wettelijke systeem voor rechterlijke toetsing vereist dat een belanghebbende deelneemt aan een van de twee mogelijke bestuurlijke procedures voordat hij een rechtsvordering kan instellen. Indien een besluit wordt voorbereid door het volgen van de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 GALA, kan een ieder zijn zienswijze geven op het ontwerpbesluit dat ter inzage zal worden gelegd (artikel 3:15 Algemene wet bestuursrecht).

8) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz., anders dan de eis zoals gesteld in punt 12?

Tenzij er goede redenen zijn om dat niet te doen, is beroep op de rechter door de belanghebbende niet-ontvankelijk indien hij niet heeft deelgenomen aan de bestuurlijke procedure (artikel 6:13 Algemene wet bestuursrecht). Als de uniforme openbare voorbereidingsprocedure niet is gevolgd, vereist de wet dat een belanghebbende bezwaar maakt (artikel 7:1 Algemene wet bestuursrecht) en dat hij zijn bezwaren tegen het door het bestuursorgaan genomen besluit in de bezwaarprocedure motiveert, voordat hij tegen het besluit in beroep kan gaan. Dit betekent dat iedere belanghebbende moet deelnemen aan de voorgeschreven bestuurlijke procedure alvorens beroep bij de bestuursrechter kan worden ingesteld. Op het moment van schrijven is het duidelijk dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus in de Europese Unie. Zoals hierboven in paragraaf 1.3 sub 2 nader is toegelicht.

9) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Op grond van artikel 6 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) streeft de Nederlandse rechter naar een procedure met een billijk evenwicht (fair balance) tussen de partijen, waarbij elke partij een redelijke kans moet krijgen om haar zaak uiteen te zetten onder omstandigheden die haar niet benadelen ten opzichte van haar tegenpartij. De rechters zorgen ervoor dat beide partijen in de procedure op de hoogte zijn van het bewijsmateriaal waarover de rechtbank beschikt en de gelegenheid hebben daarop commentaar te leveren om de uitkomst van de zaak te beïnvloeden. In bestuursrechtelijke procedures wordt de rechter geacht actief te zijn en kan hij, indien nodig, tegenwicht bieden aan de ongelijkheid tussen de belanghebbende en het bestuursorgaan als het bevoegde gezag. Deze fundamentele oriëntatie heeft ook gevolgen voor het recht van de bestuurlijke procedure. Ook tijdens de besluitvorming moet een individu zijn of haar positie gemakkelijk kunnen verdedigen.

10) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?

Hoewel de Nederlandse bestuursrechter verschillende relevante richtlijnen heeft geïmplementeerd om tijdig uitspraak te kunnen doen en ook de wetgever verschillende instructies heeft vastgelegd om de bestuursrechter te helpen dat doel te bereiken, is er geen algemene wettelijk bindende termijn om uitspraak te doen naast de termijn die is gecodificeerd in artikel 8:66 Awb (zes weken na de behandeling van de zaak op zitting). In sommige specifieke milieuzaken bepaalt de wetgeving echter dat binnen zes maanden uitspraak moet worden gedaan; er is geen sanctie indien de rechter zich niet aan de termijn houdt. In de jurisprudentie is wel bepaald dat schadevergoeding kan worden toegekend indien een zaak onredelijk lang onbeslist blijft in het stelsel van bestuursrechtspraak (meer dan vier jaar indien gebruik wordt gemaakt van de bezwaarprocedure, de procedure van rechterlijke toetsing door de rechtbank en in hoger beroep).

11) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er bijzondere regels voor deze sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er zijn geen bijzondere regels van toepassing, afgezien van de algemene bepalingen die hierboven zijn besproken en zijn opgenomen in de Algemene wet bestuursrecht.

1.8.2. Geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging (IPPC)/richtlijn industriële emissies — bepalingen in verband met Richtlijn 2003/35/EG

1) Landspecifieke regels inzake de richtlijn industriële emissies met betrekking tot de toegang tot de rechter

Er zijn in Nederland geen specifieke RIE-regels met betrekking tot toegang tot de bestuursrechter. Wel is bepaald dat de op grond van deze richtlijn vereiste vergunning altijd wordt voorbereid door de uniforme openbare voorbereidingsprocedure (afd. 3.4 Awb) en dat een ieder zijn mening over een ontwerpbesluit kenbaar kan maken. Er is daarom geen verplichte bezwaarprocedure voordat men het definitieve besluit bij de bestuursrechter kan aanvechten.

2) Regels inzake procesbevoegdheid, in welke fasen kan een besluit worden aangevochten (als het om een ngo, een buitenlandse ngo of een burger gaat)? Kan het definitieve besluit worden aangevochten?

Artikel 8:1 van de Algemene wet bestuursrecht bepaalt dat elke belanghebbende (artikel 1:2 Awb) bevoegd is een procedure voor de bevoegde bestuursrechter te starten. Wie als belanghebbende kan worden beschouwd, is nader beschreven in punt 1.4.

3) Regels inzake procesbevoegdheid en toegang tot de rechter met betrekking tot onderzoek (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)

Alleen het definitieve besluit (toekenning of weigering van de vergunning) kan voor de rechter worden aangevochten.

4) Regels inzake procesbevoegdheid met betrekking tot afbakening (voorwaarden, termijnen, betrokken publiek)

Alleen het definitieve besluit (toekenning of weigering van de vergunning) kan voor de rechter worden aangevochten.

5) In welke fase(n) kan het publiek de bestuursrechtelijke besluiten inzake milieuprojecten aanvechten? Is er een termijn voor het aanvechten van besluiten?

De uniforme openbare voorbereidingsprocedure is van toepassing op het verlenen van een vergunning voor een RIE-installatie. Een ieder kan zienswijzen naar voren brengen tegen een ontwerpbesluit. Dit betekent dat het ontwerpbesluit gedurende zes weken ter inzage wordt gelegd en dat men gedurende die tijd zienswijzen (bezwaren/bedenkingen) naar voren kan brengen tegen het ontwerpbesluit van het bestuursorgaan. Nadat een definitief besluit is genomen en officieel bekend is gemaakt, kan een belanghebbende (artikel 1:2 Awb) tegen het besluit in beroep gaan bij de bestuursrechter (artikel 8:1 Awb) door binnen zes weken na de bekendmaking in te stellen bij de bestuursrechter (rechtbank).

6) Kan het publiek de definitieve vergunning aanvechten?

Ja, maar artikel 8:1 Awb bepaalt dat alleen een belanghebbende (artikel 1:2 Awb) in een procedure bij de bestuursrechter kan opkomen en artikel 6:13 Awb bepaalt dat alleen degenen die aan de bestuurlijke procedures hebben deelgenomen beroep kunnen instellen. Wie als belanghebbende kan worden aangemerkt, is hierboven beschreven (paragraaf 1.4). Het HvJ EU heeft geoordeeld dat artikel 6:13 GALA deels in strijd is met het Verdrag van Aarhus.

7) Reikwijdte van beroep bij een rechterlijke instantie — controle van de materiële/procedurele rechtmatigheid. Kan de rechter ambtshalve optreden? Is het mogelijk om besluiten, handelingen of nalatigheden aan te vechten?

De bestuursrechter is bevoegd om zowel de materiële als de formele rechtmatigheid van het besluit van een bestuursorgaan te toetsen. De rechter kan ambtshalve de feiten vaststellen en moet ook beoordelen of het bestuursorgaan bevoegd was om het besluit te nemen, of de verzoeker voor de rechter staat en of de rechter bevoegd is. Er zijn geen andere juridische vragen die de rechter ambtshalve zal beantwoorden. Het aanvechten van besluiten (artikel 1:3 Awb) en niet tijdige besluitvorming is mogelijk bij de bestuursrechter. Ook kan een belanghebbende vragen om een voorlopige voorziening in verband met deze besluiten. De bestuursrechter is echter niet bevoegd van feitelijk handelen en nalaten kennis te nemen; de burgerlijke rechter is bevoegd.

8) In welke fase kunnen deze worden aangevochten?

Beslissingen kunnen voor een rechtbank worden aangevochten binnen zes weken na de officiële kennisgeving van het besluit (zie hierboven).

9) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Nee. In veel bestuursrechtelijke conflicten over besluiten geldt een verplichte bezwaarprocedure (artikel 7:1 Awb) voordat de belanghebbende de zaak aan de rechter mag voorleggen. Als voor het nemen van het besluit echter de uniforme openbare voorbereidingsprocedure is gevolgd, en dat is het geval bij elke vergunning die op grond van de Richtlijn Industriële Emissies vereist is, bestaat deze verplichting niet en kan een belanghebbende binnen zes weken na de officiële bekendmaking van het definitieve besluit een beroepschrift indienen bij de bestuursrechter (zie hierboven).

10) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Ja. Artikel 6:13 Awb bepaalt dat het beroep van een belanghebbende die bij de bestuursrechter beroep wil instellen en zonder gegronde reden niet aan eerdere bestuurlijke procedures heeft deelgenomen, niet-ontvankelijk is. Deze bepaling staat ter discussie in verband met een recente uitspraak (C-826/18, ECLI:EU:C:2020:514) van het Hof van Justitie van de Europese Unie (zie hierboven).

11) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Er is geen verschil tussen de regels die gelden in een bestuursrechtelijke procedure en de regels die gelden voor de procedure tegen besluiten over de toepassing van de richtlijn Industriële Emissies. De Nederlandse bestuursrechter streeft naar procedures met een eerlijk evenwicht tussen de partijen; in bestuursrechtelijke zaken kan dit betekenen dat de rechter zich pro-actief opstelt tegenover 'zwakkere' partijen en daardoor en vanwege de complexe aard van de technische vraagstukken in milieuzaken wellicht eerder geneigd is een deskundige om advies te vragen.

12) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?

Er is geen specifieke wetgeving ter uitvoering van het begrip "tijdig" met betrekking tot de richtlijn industriële emissies en de MEB-richtlijn, aangezien de Algemene wet bestuursrecht algemene bepalingen bevat inzake tijdige besluitvorming en tijdige gerechtelijke procedures.

13) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er bijzondere regels voor deze sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er is geen specifieke wetgeving betreffende voorlopige voorzieningen ten aanzien van besluiten in verband met de richtlijn Industriële Emissies en de m.e.r.-richtlijn, aangezien de Algemene wet bestuursrecht algemene bepalingen bevat over de mogelijkheden van het indienen van een verzoek om een voorlopige voorziening, welke zijn besproken in paragraaf 1.7.2, sub 2.

14) Wordt informatie over de toegang tot de rechter op gestructureerde en toegankelijke wijze aan het publiek verstrekt?

Het bestuursorgaan verstrekt informatie over toegang tot de rechter wanneer het een (milieu)besluit bekend maakt (zie <https://www.overheid.nl/> of <https://overwubuur.overheid.nl/>). De bestuursrechters verstrekken gestructureerde en toegankelijke ([online](#)) informatie over toegang tot de rechter. Ook de [websites van de overheid](#) over rechtsbijstand verstrekken informatie aan burgers. Zie meer in detail paragraaf 1.7.4 sub 2.

1.8.3. Milieuaansprakelijkheid [6]

Landspecifieke rechtsregels inzake de toepassing van Richtlijn 2004/35/EG betreffende milieuaansprakelijkheid, artikelen 12 en 13

1) Aan welke eisen moeten natuurlijke of rechtspersonen (met inbegrip van milieu-ngo's) voldoen om het besluit inzake milieuhervestel van de bevoegde instantie te laten toetsen door een rechtbank of een ander onafhankelijk en onpartijdig orgaan, overeenkomstig artikel 13, lid 1, van de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn?

In Nederland is de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn geïmplementeerd in titel 17.2 van de Wet milieubeheer. De reikwijdte van de tenuitvoerlegging in de Wet milieubeheer is vergelijkbaar met de reikwijdte van de richtlijn: risicoaansprakelijkheid voor milieuschade veroorzaakt door een van de in bijlage III van de richtlijn vermelde activiteiten (voornamelijk geïntegreerde installaties ter voorkoming en bestrijding van verontreiniging), en schuldaansprakelijkheid voor andere activiteiten.

Rechterlijke toetsing door een bestuursrechter is mogelijk wanneer toepassing van titel 17.2 Wet milieubeheer (Wm) leidt tot een besluit van een bestuursorgaan als bedoeld in artikel 1:3, tweede lid, Algemene wet bestuursrecht. Wanneer een dergelijke beslissing wordt genomen, zijn de algemene bepalingen inzake de toegang tot de rechter van toepassing. Dit betekent dat iedere natuurlijke persoon, rechtspersoon, bestuursorgaan en/of NGO die als belanghebbende in de zin van artikel 1:2 Algemene wet bestuursrecht wordt aangemerkt, in een procedure bij de bestuursrechter tegen een dergelijk besluit in beroep kan gaan. Ook de in artikel 17.2, derde lid, Wet milieubeheer genoemde bestuursorganen zullen een verzoek om een beschikking inzake

milieusanering kunnen indienen. Een (enkelvoudig) besluit kan zijn een besluit op verzoek van een derde (belanghebbende) tot het nemen van preventieve of herstelmaatregelen (artikel 17.15, eerste lid, Wm), het besluit tot het nemen van preventieve maatregelen bij dreigende milieuschade (artikel 17.12, vierde lid, Wm), het besluit om iemand te verplichten alle haalbare maatregelen te nemen als de milieuschade zich al heeft voorgedaan (artikel 17.13, lid 5 Wm), het besluit van de bevoegde instantie om de preventieve maatregelen of alle haalbare maatregelen te nemen als de schade zich al heeft voorgedaan, zelf (art. 17.10 en 17.14, lid 2 Wm), het besluit om al dan niet in te stemmen met de herstelmaatregelen die zijn voorgesteld door de veroorzaker van de schade (art. 17.14, lid 3, Wet milieubeheer, het besluit waarbij prioriteit wordt gegeven aan de vraag welke milieuschade het eerst wordt hersteld (artikel 17.14, lid 4, Wet milieubeheer) en het besluit betreffende het verhalen van de door de bevoegde instantie gemaakte kosten op de schadeveroorzaker (artikel 17.16 Wet milieubeheer).

2) Wat is de termijn voor het instellen van beroep?

De bepalingen inzake toegang tot de rechter in de Algemene wet bestuursrecht zijn van toepassing en er zijn geen aanvullende bijzondere bepalingen in de Wet milieubeheer opgenomen. Dit betekent dat de beroepstermijn zes weken bedraagt na de officiële bekendmaking van een besluit.

Voor het aspect kostenverhaal geldt het volgende. De bevoegdheid om te besluiten tot kostenverhaal vervalt na verloop van vijf jaar na de dag waarop de preventieve en herstelmaatregelen volledig zijn voltooid, door - of namens - het bevoegd gezag (art. 17.17 Wet milieubeheer). Als de veroorzaker van de schade pas na de datum van voltooiing van de maatregelen is geïdentificeerd, gaat de termijn van vijf jaar in op de datum van identificatie. De termijn om beroep in te stellen bedraagt dan nog steeds zes weken.

3) Zijn er vereisten voor opmerkingen bij het verzoek om maatregelen overeenkomstig artikel 12, lid 2, van de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn, en zo ja, welke?

Er zijn geen bijzondere eisen gesteld aan het verzoek om maatregelen. In het algemeen geldt dat een verzoek of aanvraag tot het nemen van een besluit moet worden gedaan door een belanghebbende (artikel 1:2 Algemene wet bestuursrecht) en voldoende duidelijk en concreet moet zijn om te kunnen spreken van een verzoek. Een verzoek of aanvraag dient voorts vergezeld te gaan van die feiten en omstandigheden die de verzoeker kan verschaffen (artikel 4:2 Algemene wet bestuursrecht). In de jurisprudentie is bepaald dat het de plicht van de belanghebbende is om het bevoegd gezag eventuele aanknopingspunten voor het onderzoek te verschaffen. Het is vervolgens aan het bevoegd gezag om te onderzoeken of maatregelen nodig zijn.

4) Zijn er specifieke eisen met betrekking tot de "aannemelijkheid" om aan te tonen dat er zich milieuschade heeft voorgedaan, en zo ja, welke?

Er zijn geen bijzondere eisen gesteld aan de 'aannemelijkheid'. Een verzoek of aanvraag dient vergezeld te gaan van die feiten en omstandigheden die de verzoeker kan verschaffen (artikel 4:2 Algemene wet bestuursrecht). In de jurisprudentie is bepaald dat het op de weg van de belanghebbende ligt om eventuele aanknopingspunten voor het onderzoek aan het bevoegd gezag te verstrekken. Het is vervolgens aan het bevoegd gezag om te onderzoeken of maatregelen nodig zijn.

5) Is een bepaalde vorm en/of termijn vereist voor de kennisgeving van het besluit door de bevoegde instantie aan de gerechtigde natuurlijke of rechtspersonen (met inbegrip van de gerechtigde milieu-ngo's)? Zo ja, welke?

Er zijn geen speciale termijnen vastgesteld voor de kennisgeving van het besluit door de bevoegde instantie. Indien bij het bestuursorgaan een verzoek /aanvraag om een beschikking in een bestuursrechtelijke zaak wordt ingediend, is het bestuursorgaan wettelijk verplicht een beschikking te geven binnen hetzij de in de sectorale wetgeving gestelde termijn, hetzij - bij gebreke van een dergelijke termijn - binnen een redelijke termijn, die volgens artikel 4:13 Algemene wet bestuursrecht wordt geacht acht weken te zijn. Hoewel niet bij wet bepaald, kan het bestuursorgaan besluiten dat de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Awb van toepassing is op een besluit op grond van titel 17.2 Wet milieubeheer. In dat geval wordt een beschikking opgesteld die openbaar wordt gemaakt. Het ontwerpbesluit en de daarop gebaseerde documenten liggen gedurende zes weken voor een ieder ter inzage. Gedurende deze periode kan een ieder deelnemen aan het besluitvormingsproces door zijn zienswijze kenbaar te maken aan het bevoegde gezag. Het bevoegde gezag zal op deze zienswijzen moeten reageren alvorens het definitieve besluit te nemen en bekend te maken. Een dergelijk definitief besluit moet binnen zes maanden na de aanvraag worden genomen.

6) Past de lidstaat in geval van onmiddellijke dreiging van schade aan het milieu een uitbreiding toe van het recht om een bevoegde instantie te verzoeken maatregelen te nemen tegen milieuschade?

Ja. Zie hierboven. Een belanghebbende kan verzoeken om een besluit over preventieve maatregelen in geval van onmiddellijke dreiging van milieuschade.

7) Welke bevoegde autoriteiten zijn aangewezen door de lidstaat?

Artikel 17.9 Wet milieubeheer (Wm) bepaalt wie het bevoegd gezag is. Wanneer de schade is veroorzaakt door een (industriële) installatie, is het bestuursorgaan dat bevoegd is tot vergunningverlening en die de bevoegde handhavinginstantie is, het bevoegd gezag. Wanneer de schade echter hoofdzakelijk in watersystemen is of zal worden veroorzaakt, is de instantie die bevoegd is voor dat watersysteem het bevoegd gezag. Wanneer de schade buiten een (industriële) installatie is veroorzaakt, worden verschillende bevoegde instanties aangewezen, afhankelijk van het feit of de schade hoofdzakelijk is toegebracht aan bodem, water, habitats, soorten (zie artikel 17.9, lid 3, van de richtlijn). Indien bij milieuschade of onmiddellijke dreiging daarvan meer dan één bestuursorgaan als bevoegd gezag is aangewezen, dan wel bij wet aan een ander bestuursorgaan bevoegdheden zijn toegekend, dan vindt tijdig overleg plaats tussen die bestuursorganen teneinde een zo goed mogelijke afstemming van de te nemen besluiten of te treffen maatregelen te bevorderen. De bevoegde gezagen stemmen onderling af (artikel 17, lid 5, Wet milieubeheer).

8) Verlangt de lidstaat dat de bestuursrechtelijke toetsingsprocedure doorlopen moet zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Er zijn geen speciale eisen gesteld bij de implementatie van de Richtlijn milieuaansprakelijkheid. Daarom zijn de algemene bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing en daarin is bepaald dat bestuurlijke procedures (hetzij een bezwaarprocedure, hetzij de uniforme openbare voorbereidingsprocedure) moeten worden gevolgd voordat een gerechtelijke procedure kan worden ingeleid (artikel 8:1 en 7:1 GALA). Zie ook artikel 6:13 Awb en hetgeen over die bepaling hierboven is opgemerkt.

1.8.4. Grensoverschrijdende procedurele voorschriften in milieuzaken

1) Zijn er voorschriften met betrekking tot de betrokkenheid van andere landen? In welke fase van de procedure kunnen milieubesluiten worden aangevochten?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken met grensoverschrijdende kenmerken. De algemene bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht zijn van toepassing.

Wel zal in bepaalde gevallen de overheid van een ander land worden geïnformeerd over de mogelijke milieugevolgen van besluiten, plannen of programma's van de Nederlandse overheid (artikel 7.11 Wm inzake milieueffectrapportage) of in het geval een installatie zodanig wordt geëxploiteerd dat milieuschade buiten de grenzen van Nederland ontstaat of kan ontstaan (artikel 17.13 Wm).

2) Het begrip "betrokken publiek"?

Er is geen speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken met grensoverschrijdende gevolgen. De algemene bepalingen over toegang tot de bestuursrechtelijke procedures en gerechtelijke procedures die in de Algemene wet bestuursrecht zijn opgenomen (de appellant moet bijvoorbeeld belanghebbende zijn (artikel 1:2 GALA) en aan de voorbereidingsprocedure hebben deelgenomen (artikel 6:13 GALA)) zijn van toepassing. Zie nader toegelicht in paragraaf 1.4 en 1.8.1 sub 7 en 8.

3) Hebben ngo's van het betrokken land procesbevoegdheid? Wanneer en bij welk gerecht moeten zij beroep instellen? Voor welke procedurele bijstand komen zij in aanmerking (rechtsbijstand, verzoek om dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen, pro-Deo)?

Er is geen speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken waaraan milieuorganisaties uit andere landen willen deelnemen aan de besluitvormingsprocedure en de beroepsprocedure bij de bestuursrechter. De algemene bepalingen inzake toegang tot de bestuursrechtelijke procedures en gerechtelijke procedures die zijn opgenomen in artikel 8:1, artikel 1:2 en artikel 6:13 van de Algemene wet bestuursrecht zijn van toepassing. Zie nader toegelicht in paragraaf 1.4 en 1.8.1 sub 7 en 8. Voor zover bekend is er ook geen speciale regeling getroffen voor personen uit een getroffen land met betrekking tot rechtsbijstand en/of pro deo bijstand.

4) Hebben personen uit het betrokken land procesbevoegdheid? Voor welke procedurele bijstand komen zij in aanmerking (rechtsbijstand, verzoek om dwangmiddelen tot rechtsherstel/tussentijdse maatregelen, pro-Deo)?

Er is geen speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken waarin personen uit een getroffen land willen deelnemen aan de besluitvorming en/of de gerechtelijke procedures. De algemene bepalingen over toegang tot die procedures die zijn opgenomen in artikel 8:1, artikel 1:2 en artikel 6:13 van de Algemene wet bestuursrecht zijn van toepassing. Zie voor een nadere toelichting paragraaf 1.4 en 1.8.1 sub 7 en 8. Voor zover bekend is er ook geen speciale regeling voor personen uit een getroffen land met betrekking tot rechtsbijstand en/of pro deo bijstand. Zie hierboven.

5) In welke fase wordt de informatie aan het betrokken publiek (inclusief de bovengenoemde partijen) verstrekt?

Er is geen speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken waarbij burgers van een getroffen land informatie willen hebben. De algemene bepalingen over informatieverstrekking (meldingsplichten van besluiten en plannen) die zijn opgenomen in de Algemene wet bestuursrecht en ook de Wet openbaarheid van bestuur (WOB), zijn van toepassing. Ook besluiten die het bevoegd gezag neemt met het oog op de uitvoering van de richtlijn milieuaansprakelijkheid worden ter kennis van het publiek gebracht overeenkomstig de algemene bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht. Het bevoegd gezag kan de veroorzaker van de schade verplichten (aanvullende) informatie te verstrekken. Indien de oorzaak van de schade een ongewone gebeurtenis binnen een installatie is, biedt titel 17.1 Wet milieubeheer extra waarborgen ter bescherming van het milieu en de volksgezondheid.

6) Wat zijn de termijnen voor betrokkenheid van het publiek, met inbegrip van de toegang tot de rechter?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken met grensoverschrijdende kenmerken. De algemene bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht zijn van toepassing. Wanneer de uniforme voorbereidingsprocedure van toepassing is, heeft het publiek in de meeste gevallen zes weken de tijd om zijn zienswijze te geven op een ontwerpbesluit. Het instellen van beroep tegen het definitieve besluit is voor een belanghebbende mogelijk gedurende de termijn van zes weken na bekendmaking van het definitieve besluit.

7) Hoe wordt informatie over de toegang tot de rechter aan de partijen verstrekt?

Er is niet voorzien in speciale regelingen voor bestuursrechtelijke zaken met grensoverschrijdende kenmerken of voor buitenlandse aanvragers en niet-buitenlandse aanvragers. Zie hierboven. Dit betekent dat de beslissing van het bestuursorgaan of de uitspraak informatie over de toegang tot de rechter zal moeten bevatten.

8) Wordt er gezorgd voor vertaling en/of vertolking voor buitenlandse deelnemers? Welke regels zijn hier van toepassing?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor bestuursrechtelijke zaken met grensoverschrijdende kenmerken of voor buitenlandse verzoekers en niet-buitenlandse verzoekers. Voor rechtszaken waarin een van de partijen het Nederlands niet voldoende beheerst, heeft de regering een register van gerechtstolken en beëdigde vertalers ingesteld. In bepaalde zaken (strafzaken of immigratierecht) kan de rechtbank alleen gebruik maken van tolken en vertalers die in dit register zijn ingeschreven. In civiele zaken is dit niet verplicht. Met behulp van het register kunnen justitiabelen (zoals particulieren en ondernemingen) en personen die juridische diensten verlenen (zoals advocaten) gemakkelijk een tolk of vertaler vinden die voldoet aan de integriteits- en kwaliteitseisen die in de Wet beëdigde tolken en vertalers zijn vastgelegd. Het [register van gerechtstolken en beëdigde vertalers](#) is in feite voor elk publiek toegankelijk. In de meeste milieuzaken zal de appellant echter de kosten van de vertaling of vertolking dragen. Zie nader uitgelegd in paragraaf 1.4 sub 5.

9) Zijn er andere relevante regels?

Nee.

---

[1] Alle Nederlandse wetgeving is beschikbaar [hier](#).

[2] Veel relevante Nederlandse rechtspraak is beschikbaar [hier](#).

[3] HvJEU 14 januari 2021, ECLI:EU:C:2021:7. Zie daarover ABRvS 14 april 2021, ECLI:NL:RVS:2021:786 en ABRvS 4 mei 2021, ECLI:NL:RVS:2021:953.

[4] [Staatscourant van het Koninkrijk der Nederlanden](#).

[5] Zoek 'Gedragscode deskundigen' op de [website](#).

[6] Zie ook zaak C-529/15.

Laatste update: 27/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

1.1. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot specifieke activiteiten die onder het toepassingsgebied van de EU-milieuwetgeving vallen, maar buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling) en de richtlijn industriële emissies[1]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid en de inhoud ervan (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen. De artikelen 1:2 Awb over 'belanghebbenden' die toegang tot de bestuursrechtspraak hebben op grond van artikel 8:1 Awb en artikel 6:13 Awb zijn relevant. In het algemeen kan het niveau van toegang tot nationale bestuursrechtelijke als zeer doeltreffend worden beschouwd aangezien de procedures toegankelijk en niet duur zijn; bovendien wordt de bestuursrechter geacht een actieve rechter te

zijn om de zaak te onderzoeken. Recentelijk is de discussie over de toepassing van artikel 6:13 Awb echter op gang gebracht door het HvJ EU (zaak C-826/18), omdat het oordeelde dat deze bepaling gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus, aangezien die bepaling vereist dat belanghebbenden deelnemen aan de voorbereidingsprocedure voor een besluit om toegang tot de rechter te hebben. Zie nader toegelicht in punt 1.4 en 1.8.1, sub 7 en 8.

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen. De reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing bestrijkt de procedurele en materiële rechtmatigheid van besluiten van het bevoegd gezag, zolang de beroepsgronden door de appellante zijn aangevoerd.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Het stelsel van rechterlijke toetsing schrijft voor dat alle bestuursrechtelijke beroepsprocedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep kan worden ingesteld (artikel 6:13 GALA). Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen. Zie nader toegelicht paragraaf 1.3 en 1.4.

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Ja, artikel 6:13 Awb voorziet in de algemene regel dat het noodzakelijk is deel te nemen aan de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van een besluit door zienswijzen in te dienen of deel te nemen aan hoorzittingen. Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen. Zie meer in detail paragraaf 1.8.1 sub 7 en 8.

5) Zijn er gronden/argumenten die zijn uitgesloten van de fase van beroep bij een rechterlijke instantie?

In beginsel is dat niet het geval. Wanneer een besluit echter uit meerdere onderdelen bestaat die afzonderlijk kunnen worden vernietigd door de bestuursrechter, dan moet een ieder die tegen een dergelijk deel van een besluit gronden aanvoert, dat onderdeel ook al in een (bestuurlijke voorbereidings-) procedure hebben aangevochten om ontvankelijk te zijn (artikel 6:13 Awb). Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen.

6) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Er is een algemene regeling voor bestuursrechtelijke geschillen. De Nederlandse rechter streeft naar procedures met een eerlijk evenwicht (fair balance) tussen de partijen; in bestuursrechtelijke zaken kan dit betekenen dat de rechter zich pro-actiever opstelt tegenover 'zwakkere' partijen en daardoor en vanwege de complexe aard van de technische kwesties in milieuzaken wellicht eerder geneigd is een deskundige om advies te vragen.

7) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?

Er is geen specifieke wetgeving ter uitvoering van het begrip "tijdig" met betrekking tot gebieden die onder het EU-recht vallen, aangezien de Algemene wet bestuursrecht voldoende bepalingen bevat over tijdige besluitvorming en tijdige gerechtelijke procedures.

8) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er bestaat geen specifieke wetgeving over het treffen van een voorlopige voorziening met betrekking tot de hier relevante kwesties. De Algemene wet bestuursrecht bevat bepalingen over de mogelijkheden van een voorlopige voorziening, die in paragraaf 1.7.2 nader zijn besproken.

9) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Er is geen specifieke wetgeving betreffende de kosten van toegang tot de rechter en de gevolgen van het verliezen van de procedure, afgezien van de algemene bepaling waarin de Algemene wet bestuursrecht voorziet. Zie hierboven. Het beginsel 'de verliezer betaalt' is niet van toepassing in bestuursrechtelijke geschillen, hoewel het bevoegd gezag in de meeste gevallen de griffierechten en de proceskosten voor de belanghebbende zal moeten vergoeden wanneer het besluit door de rechter wordt vernietigd. Het bevoegd gezag zal in de meeste gevallen een forfaitair bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de aanvrager vertegenwoordigen) moeten betalen. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bevoegd gezag te betalen wanneer hij duidelijk misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed. Er is geen expliciete bepaling waarin is opgenomen dat proceskosten niet excessief hoog mogen zijn.

1.2. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot de bestuursrechtelijke procedures die moeten worden gevolgd om te voldoen aan de nationale uitvoeringswetgeving voor Richtlijn 2001/42/EG inzake strategische milieueffectbeoordeling (SMEB)[2]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor toegang tot de rechter wanneer een strategische milieueffectrapportage is vereist, afgezien van de hierboven besproken algemene bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht. Dit betekent dat rechterlijke toetsing alleen mogelijk is tegen het definitieve besluit wanneer dit kan worden aangemerkt als een besluit in de zin van artikel 1:3 Awb en niet wordt aangemerkt als een algemeen verbindend voorschrift of een beleidsregel (of een plan zonder rechtstreeks bindende werking voor het publiek). In een groot aantal gevallen is er dan ook geen toetsing door een bestuursrechter mogelijk. Is die er wel, dan kan alleen een belanghebbende (art. 1:2 Awb) ontvankelijk procederen, zoals in elke bestuursrechtelijke procedure het geval is. Zie hierboven.

In de meeste gevallen wordt de uniforme openbare voorbereidingsprocedure gevolgd ter voorbereiding van het besluit waarvoor een strategische milieueffectbeoordeling is vereist en in de meeste van deze bestuurlijke procedures heeft een ieder het recht zijn mening te geven over een ontwerpbesluit. In procedures voor de bestuursrechter wordt echter alleen aan belanghebbenden toegang verleend (art. 1:2 Awb). Het niveau van toegang is vrij hoog, aangezien de kosten en de financiële risico's van het instellen van beroep laag zijn en de formele vereisten voor toegang redelijk zijn. Hoe het ook zij, relevant is nog dat het systeem van artikel 6:13 Awb, dat alle belanghebbenden verplicht hun zienswijze tegen een ontwerpbesluit in de voorbereidingsprocedure kenbaar te maken, gedeeltelijk in strijd is geoordeeld met het Verdrag van Aarhus.

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Er is niet voorzien in een speciale regeling anders dan de regeling in de Algemene wet bestuursrecht voor toegang tot de bestuursrechter wanneer een strategische milieueffectbeoordeling is vereist. De reikwijdte van de rechterlijke toetsing heeft betrekking op zowel de procedurele als de materiële rechtmatigheid, zolang de belanghebbende daarover beroepsgronden heeft aangevoerd. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Ja; het systeem van rechterlijke toetsing schrijft voor dat alle bestuurlijke procedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep op de rechter kan worden ingesteld (artikel 6:13 Awb). Er is geen speciale regeling anders dan de regeling in de Algemene wet bestuursrecht voor toegang tot de rechter wanneer opnieuw een strategische milieueffectbeoordeling is vereist. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Ja, artikel 6:13 Awb voorziet in de algemene regel dat het noodzakelijk is deel te nemen aan de openbare voorbereidingsprocedure. Er is niet voorzien in een specifieke regeling voor toegang tot de rechter anders dan de algemene regeling in de Algemene wet bestuursrecht wanneer een strategische milieueffectbeoordeling is vereist. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in administratieve rechtszaken.

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er bestaat geen specifieke wetgeving over voorlopige voorziening anders dan die in de Algemene wet bestuursrecht. De Algemene wet bestuursrecht bevat bepalingen over de mogelijkheden tot het treffen van voorlopige voorzieningen, die hierboven zijn besproken. Er is geen specifieke regeling voor toegang tot de rechter wanneer een strategische milieueffectrapportage vereist is. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Er is geen specifieke wetgeving betreffende de kosten van toegang tot de rechter en de gevolgen van het verliezen van de procedure, afgezien van de algemene bepaling waarin de Algemene wet bestuursrecht voorziet. Zie hierboven. Het beginsel "de verliezer betaalt" is niet van toepassing in bestuursrechtelijke rechtszaken, hoewel het bevoegd gezag in de meeste gevallen de griffierechten en proceskosten voor de belanghebbende zal moeten vergoeden wanneer het besluit door de bestuursrechter wordt vernietigd. Ook zal het bevoegd gezag in de meeste gevallen een forfaitair bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de aanvrager vertegenwoordigen) aan de belanghebbende moeten betalen. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bevoegd gezag te vergoeden wanneer hij duidelijk misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed. Er is geen expliciete bepaling waarin is opgenomen dat proceskosten niet excessief hoog mogen zijn.

1.3. Besluiten, handelingen of nalatigheden met betrekking tot de bestuursrechtelijke procedures die moeten worden gevolgd om te voldoen aan de vereisten inzake inspraak van het publiek van artikel 7 van het Verdrag van Aarhus met betrekking tot plannen en programma's die niet zijn onderworpen aan de procedures van Richtlijn 2001/42/EG inzake strategische milieueffectbeoordeling (SMEB)[3]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedures voor de vaststelling van het besluit, de handeling of de nalatigheid (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor toegang tot de rechter, ongeacht of een strategische milieueffectrapportage is vereist of niet. Dit betekent dat rechterlijke toetsing door de bestuursrechter alleen mogelijk is tegen het definitieve besluit wanneer dit kan worden beschouwd als een besluit in de zin van artikel 1:3 Awb en niet wordt beschouwd als een algemeen verbindend voorschrift of een beleidsregel (of een plan zonder rechtstreeks bindende werking voor het publiek). In een groot aantal gevallen is er dus geen sprake van bestuursrechtelijke toetsing. Wanneer dat wel het geval is, dan kan alleen een belanghebbende (artikel 1:2 Awb) in beroep komen, zoals in elke procedure bij de bestuursrechter het geval is. Zie hierboven.

In de meeste gevallen wordt de uniforme openbare voorbereidingsprocedure gevolgd ter voorbereiding van het besluit waarvoor een strategische milieueffectbeoordeling vereist is en in de meeste van die bestuurlijke procedures heeft iedereen het recht zijn zienswijze in te dienen. In beroepsprocedures bij de bestuursrechter wordt echter alleen aan belanghebbenden toegang verleend (artikel 1:2 Awb). Het niveau van toegang is vrij hoog, aangezien de kosten en de financiële risico's van het instellen van beroep laag zijn en de formele vereisten redelijk zijn. Hoe het ook zij, het systeem van artikel 6:13 Awb, dat alle belanghebbende partijen verplicht hun zienswijze tegen een ontwerpbesluit in de voorbereidingsprocedure kenbaar te maken, is gedeeltelijk in strijd met het Verdrag van Aarhus.

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor toegang tot de rechter wanneer een strategische milieueffectbeoordeling is vereist of wanneer dat niet het geval is. Ja, het toepassingsgebied van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) heeft betrekking op de procedurele en materiële rechtmatigheid, zolang de belanghebbende daarover beroepsgronden heeft aangevoerd. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Ja; het systeem van rechterlijke toetsing schrijft voor dat alle bestuurlijke procedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep op de rechter kan worden ingesteld (artikel 6:13 Awb). Er is geen speciale regeling anders dan de regeling in de Algemene wet bestuursrecht voor toegang tot de rechter wanneer opnieuw een strategische milieueffectbeoordeling is vereist. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Ja; het systeem van rechterlijke toetsing schrijft voor dat alle bestuurlijke procedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep op de rechter kan worden ingesteld (artikel 6:13 Awb). Er is geen speciale regeling anders dan de regeling in de Algemene wet bestuursrecht voor toegang tot de rechter wanneer opnieuw een strategische milieueffectbeoordeling is vereist. Zie hierboven voor informatie over de algemene regels inzake toegang tot de rechter in bestuursrechtelijke zaken.

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er bestaat geen specifieke wetgeving over het treffen van een voorlopige voorziening met betrekking tot de hier relevante kwesties. De Algemene wet bestuursrecht bevat bepalingen over de mogelijkheden van een voorlopige voorziening, die in paragraaf 1.7.2 nader zijn besproken.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Er is geen specifieke wetgeving betreffende de kosten van toegang tot de rechter en de gevolgen van het verliezen van de procedure, afgezien van de algemene bepaling waarin de Algemene wet bestuursrecht voorziet. Zie hierboven. Het beginsel "de verliezer betaalt" is niet van toepassing in bestuursrechtelijke procedures, hoewel het bevoegd gezag in de meeste gevallen de griffierechten en de proceskosten voor de belanghebbende zal moeten betalen wanneer het besluit door de bestuursrechter wordt vernietigd. Ook zal het bevoegd gezag in de meeste gevallen een forfaitair bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de aanvrager vertegenwoordigen) aan de belanghebbende moeten betalen. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bevoegd gezag te betalen wanneer hij duidelijk misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed. Er is geen expliciete bepaling waarin is opgenomen dat proceskosten niet excessief hoog mogen zijn.

1.4. Besluiten, handelingen of nalatigheden, ook met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving moeten worden voorbereid^[4]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de inhoud van een plan (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn. Dit betekent dat bestuursrechtelijke toetsing alleen mogelijk is tegen het definitieve besluit wanneer dit kan worden beschouwd als een besluit in de zin van artikel 1:3 Awb en niet wordt beschouwd als een algemeen bindend voorschrift of een beleidsregel (of als een plan zonder rechtstreeks bindend effect voor het publiek). In een groot aantal gevallen is er dan ook geen sprake rechterlijke toetsing, bijvoorbeeld bij luchtkwaliteitsplannen. Wanneer dat wel het geval is, bijvoorbeeld tegen een beheerplan voor een Natura 2000-gebied wanneer dat inhoudt dat voor bepaalde activiteiten geen vergunning nodig is op grond van de implementatie van de Habitatrichtlijn, kan alleen een belanghebbende (artikel 1:2 Awb) beroep instellen, zoals in elke procedure voor de bestuursrechter het geval is. Zie hierboven.

In de meeste gevallen wordt de uniforme openbare voorbereidingsprocedure gevolgd om het besluit voor te bereiden en in de meeste van deze procedures heeft een ieder het recht om zijn zienswijze in te brengen. In beroepsprocedures wordt echter alleen aan belanghebbenden toegang tot de rechter verleend (artikel 1:2 Awb). Het niveau van toegang is vrij hoog, aangezien de kosten en de financiële risico's van het instellen van beroep laag zijn en de formele vereisten redelijk zijn. Hoe het ook zij, het systeem waarin artikel 6:13 Awb voorziet, op grond waarvan alle belanghebbenden in de preparatoire procedure hun standpunt tegen een ontwerpbesluit kenbaar moeten maken alvorens beroep in te mogen stellen, is gedeeltelijk in strijd met het Verdrag van Aarhus.

2) Maakt de vorm waarin het plan of programma wordt vastgesteld een verschil wat de procesbevoegdheid aangaat (zie ook punt 2.5 hierna)?

Relevant voor de bevoegdheid van de Nederlandse bestuursrechter is in de eerste plaats de vraag of het plan of het programma kan worden aangemerkt als een besluit in de zin van artikel 1:3 Awb dat niet bestaat uit algemeen verbindende voorschriften of beleidsregels. Plannen en of programma's die op grond van het EU-milieuwetgeving verplicht zijn, worden vaak beschouwd als beleidsdocumenten waarmee de overheid een bepaald doel kan bereiken of die een (indirect) toetsingskader bieden voor de beoordeling van vergunningaanvragen of voor de vaststelling van een bestemmingsplan dat burgers (direct) raakt en tegen welke besluiten bij de rechter kan worden opgekomen. In veel gevallen worden de plannen en programma's echter niet beschouwd als een besluit waartegen belanghebbenden op kunnen komen bij de bestuursrechter. Dit is niet alleen het geval omdat de plannen en programma's zullen worden gevolgd door concretiserende besluiten die kunnen worden aangevochten, maar ook omdat de belanghebbende in het kader van de rechterlijke toetsing van deze concrete besluiten zich kunnen beroepen op de mogelijkheid van exceptieve toetsing, waarbij wordt beoordeeld of het concrete besluit door het bevoegd gezag mocht worden gebaseerd op het plan of programma dat de grondslag voor het besluit vormde. Alleen indien het plan of programma zelf concrete, rechtstreeks bindende rechtsgevolgen voor de burgers heeft, bijvoorbeeld het beheersplan van een Natura 2000-gebied dat bepaalde activiteiten zonder vergunning toestaat, staat de rechterlijke toetsing open voor een belanghebbende (artikel 1:2 Awb).

3) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn. In een procedure van rechterlijke toetsing van een concreet besluit kan de belanghebbende zich beroepen op de mogelijkheid van exceptieve toetsing, waarbij het betreffende plan of programma wordt beoordeeld in de procedure tegen het concrete besluit. In het algemeen wordt aangenomen dat bij deze beoordeling meer terughoudend is, maar dat deze beoordeling nog altijd betrekking zal hebben op zowel de procedurele als de materiële rechtmatigheid, hoewel procedurele gebreken minder relevant worden geacht voor de vraag of de bevoegde instantie het plan of programma kon toepassen om het bestreden concrete besluit te nemen.

4) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Het systeem van rechtsbescherming schrijft voor dat alle bestuurlijke procedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep kan worden ingesteld bij de bestuursrechter (artikel 6:13 Awb). Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2020:514). Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn. Zie hierboven.

5) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging om de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Artikel 6:13 Awb voorziet in de algemene regel dat het noodzakelijk is deel te nemen aan de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Awb als die is voorgeschreven. Dat kan door zienswijzen in te dienen tegen een ontwerpbesluit. Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2020:514). Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn.

6) Zijn er gronden/argumenten die zijn uitgesloten (niet aanvaardbaar) in de fase van beroep bij een rechterlijke instantie?

In beginsel is dat niet het geval. Wanneer een besluit echter uit meerdere onderdelen bestaat die afzonderlijk kunnen worden vernietigd door de bestuursrechter, moet een ieder die tegen een dergelijk onderdeel van een besluit gronden aanvoert bij de rechter, dat onderdeel ook in de bestuurlijke procedure hebben aangevochten om ontvankelijk te zijn. Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande

bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2020:514). Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn. De algemene bepalingen van de GALA zijn van toepassing.

7) Eerlijk, billijk — hoe wordt dit toegepast in het nationale rechtsgebied?

Er is een algemene regeling voor rechtsbescherming in bestuursrechtelijke geschillen en die is opgenomen in de Algemene wet bestuursrecht. De Nederlandse rechter streeft naar procedures met een eerlijke balans (fair balance) tussen de partijen; in bestuursrechtelijke zaken kan dit betekenen dat de rechter zich pro-actiever opstelt tegenover 'zwakkere' partijen en daardoor en vanwege de complexe aard van de technische kwesties in milieuzaken wellicht eerder geneigd is een deskundige om advies te vragen.

8) Hoe is het begrip "snel" in de nationale wetgeving omgezet?

Er is geen specifieke wetgeving gericht op het begrip "tijdig" met betrekking tot plannen en programma's die door de Europese wetgeving worden vereist, aangezien de Algemene wet bestuursrecht voldoende bepalingen bevat inzake tijdige besluitvorming en tijdige gerechtelijke procedures. Er is geen speciale algemene regeling voorzien voor de toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die door de EU-milieuwetgeving worden voorgeschreven.

9) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er is geen specifieke wetgeving betreffende het treffen van voorlopige voorzieningen. De Algemene wet bestuursrecht bevat bepalingen over de mogelijkheden tot het treffen van voorlopige maatregelen, die in paragraaf 1.7.2 zijn besproken. Er is geen speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn.

10) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Er bestaat geen specifieke wetgeving betreffende de kosten van toegang tot de rechter en de gevolgen van het verliezen van de procedure, afgezien van de algemene bepaling waarin de Algemene wet bestuursrecht voorziet. Zie hierboven. Het beginsel 'de verliezer betaalt' is niet van toepassing in bestuursrechtelijke geschillen, hoewel het bevoegd gezag in de meeste gevallen het griffierecht en de proceskosten voor de belanghebbende zal moeten vergoeden wanneer het besluit door de bestuursrechter wordt vernietigd. Het bestuursorgaan zal in de meeste gevallen een forfaitair bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de aanvrager vertegenwoordigen) aan de belanghebbende moeten betalen. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bevoegd gezag te betalen wanneer hij duidelijk misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed. Er is geen expliciete bepaling waarin is opgenomen dat proceskosten niet excessief hoog mogen zijn.

1.5. Uitvoeringsverordeningen en/of algemeen toepasselijke wettelijk bindende normatieve instrumenten die worden gebruikt om de EU milieuwetgeving en aanverwante regelgevende handelingen van de EU uit te voeren^[5]

1) Wat zijn de toepasselijke nationale wettelijke regels inzake procesbevoegdheid voor zowel individuele personen als ngo's die a) een bestuursrechtelijke toetsing willen aanvragen en b) een beroep bij een nationale rechter willen instellen met betrekking tot de procedure voor de vaststelling of de inhoud van het besluit, de handeling of de nalatigheid van de nationale regelgevende handeling (met name de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan en eventuele termijnen voor het instellen van een rechtsmiddel)? Hoe doeltreffend is het niveau van toegang tot nationale rechtbanken in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en de daarmee verband houdende nationale rechtspraak?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot uitvoeringsverordeningen en/of algemeen toepasselijke juridisch bindende normatieve instrumenten die worden gebruikt ter uitvoering van EU-milieuwetgeving en daarmee verband houdende EU-regelgeving. Dit betekent dat rechterlijke toetsing alleen mogelijk zijn tegen het definitieve, concrete besluit wanneer dit kan worden beschouwd als een besluit in de zin van artikel 1:3 Awb en niet wordt beschouwd als een algemeen bindend voorschrift of een beleidsregel (of een plan zonder rechtstreeks bindende werking voor het publiek). In een groot aantal gevallen is er dan ook geen sprake van bestuursrechtelijke toetsing of rechterlijke toetsing. Wanneer dat wel het geval is, kan alleen een belanghebbende (artikel 1:2 Awb) beroep instellen, zoals in elke procedure bij de bestuursrechter het geval is. Zie hierboven.

In gevallen waarin algemeen verbindende voorschriften worden gebruikt, is de bestuursrechter niet bevoegd en is de uniforme openbare voorbereidingsprocedure niet van toepassing, omdat er in Nederland aparte bepalingen zijn over de voorbereiding van algemeen verbindende voorschriften. Er is geen rechtstreekse toegang tot de bestuursrechter voor rechterlijke toetsing en daarom is de doeltreffendheid afhankelijk van de rechterlijke toetsing van concrete besluiten die zijn gebaseerd op de bindende normatieve instrumenten (algemeen bindende voorschriften).

2) Wat is de reikwijdte van de bestuursrechtelijke toetsing (indien van toepassing) en het beroep bij een rechterlijke instantie (indien van toepassing)? Heeft zij betrekking op zowel de formele als de materiële rechtmatigheid?

Er is niet voorzien in een bijzondere regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot uitvoerende regelingen en/of algemeen toepasselijke juridisch bindende normatieve instrumenten die worden gebruikt ter uitvoering van EU-milieuwetgeving en daarmee verband houdende EU-regelgeving. In een beroepsprocedure bij de bestuursrechter tegen een concreet besluit dat is gebaseerd op de algemeen bindende regels ter uitvoering van het Europees recht kan de belanghebbende echter pleiten dat een algemeen verbindend voorschrift in strijd is met het recht (exceptieve toetsing). Algemeen wordt aangenomen dat bij deze beoordeling terughoudend is, maar nog altijd zowel de procedurele als de materiële rechtmatigheid zal betreffen, zij het dat procedurele gebreken minder relevant worden geacht voor de vraag of het bevoegd gezag het plan van programma kon toepassen om het bestreden besluit te nemen.

3) Moeten eerst de bestuursrechtelijke toetsingsprocedures doorlopen zijn alvorens er beroep bij een rechterlijke instantie kan worden ingesteld?

Het systeem van rechtsbescherming schrijft voor dat alle bestuurlijke procedures moeten zijn gebruikt en uitgeput voordat beroep kan worden ingesteld bij de bestuursrechter (artikel 6:13 Awb). Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2020:514). Er is niet voorzien in een speciale algemene regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot plannen en programma's die krachtens de EU-milieuwetgeving vereist zijn. Zie hierboven. Deze regels zijn echter irrelevant omdat er geen rechtsbescherming bij de bestuursrechter open staat tegen algemeen verbindende voorschriften ter uitvoering en implementatie van EU regelgeving.

4) Is het voor procesbevoegdheid voor de nationale rechter noodzakelijk om deel te nemen aan de fase van openbare raadpleging van de bestuursrechtelijke procedure — opmerkingen formuleren, deelnemen aan hoorzittingen enz.?

Artikel 6:13 Awb voorziet in de algemene regel dat het noodzakelijk is deel te nemen aan de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 Awb als die is voorgeschreven. Dat kan door zienswijzen in te dienen tegen een ontwerpbesluit. Ten aanzien van het vereiste van deelname aan de aan de rechterlijke beoordeling voorafgaande bestuurlijke procedure geldt dat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het arrest in zaak C-826/18 heeft geoordeeld dat deze eis gedeeltelijk in strijd is met het Verdrag van Aarhus (ECLI:EU:C:2020:514). Deze regels zijn echter irrelevant omdat er geen rechtsbescherming bij de bestuursrechter open staat tegen algemeen verbindende voorschriften ter uitvoering en implementatie van EU regelgeving.

5) Zijn er dwangmiddelen tot rechtsherstel beschikbaar? Zo ja, wat zijn de procedurele vereisten om hiervoor in aanmerking te komen? Gelden er speciale regels voor elke sector, afgezien van de algemene nationale bepalingen?

Er bestaat geen specifieke wetgeving over het treffen van een voorlopige voorziening met betrekking tot de hier relevante kwesties. De Algemene wet bestuursrecht bevat bepalingen over de mogelijkheden van een voorlopige voorziening, die in paragraaf 1.7.2 nader zijn besproken. Deze regels zijn echter irrelevant omdat er geen rechtsbescherming bij de bestuursrechter open staat tegen algemeen verbindende voorschriften ter uitvoering en implementatie van EU regelgeving.

6) Wat zijn de regels ten aanzien van de kosten van toegang tot de rechter om op deze gebieden een beroep in te stellen? Wat zijn de mogelijke gevolgen als een zaak voor de rechter wordt verloren? Wat zijn de waarborgen die buitensporige kosten moeten voorkomen en wordt in de wetgeving uitdrukkelijk bepaald dat kosten niet buitensporig mogen zijn?

Er bestaat geen specifieke wetgeving betreffende de kosten van toegang tot de rechter en de gevolgen van het verliezen van de procedure, afgezien van de algemene bepaling waarin de Algemene wet bestuursrecht voorziet. Zie hierboven. Het beginsel 'de verliezer betaalt' is niet van toepassing in bestuursrechtelijke geschillen, hoewel het bevoegd gezag in de meeste gevallen het griffierecht en de proceskosten voor de belanghebbende zal moeten vergoeden wanneer het besluit door de bestuursrechter wordt vernietigd. Het bestuursorgaan zal in de meeste gevallen een forfaitair bedrag aan proceskosten (zoals de kosten in verband met advocaten die de aanvrager vertegenwoordigen) aan de belanghebbende moeten betalen. De belanghebbende zal alleen worden gedwongen de kosten van het bevoegd gezag te betalen wanneer hij duidelijk misbruik heeft gemaakt van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing. Dit is praktisch nooit het geval. Voor derden zullen de kosten in de meeste gevallen niet worden vergoed. Er is geen expliciete bepaling waarin is opgenomen dat proceskosten niet excessief hoog mogen zijn.

7) Is het mogelijk om bij een nationale rechter beroep in te stellen tegen een gerelateerde regelgevende handeling van de EU met het oog op een verwijzing naar de geldigheid in de zin van artikel 267 VWEU, en zo ja, hoe[6]?

Er is niet voorzien in een speciale regeling voor toegang tot de rechter met betrekking tot uitvoeringsverordeningen en/of algemeen toepasselijke juridisch bindende normatieve instrumenten die worden gebruikt om EU-milieuwetgeving en aanverwante EU-regelgeving ten uitvoer te leggen. Ook is de prejudiciële verwijzingsprocedure niet gecodificeerd in het Nederlandse procesrecht. In een procedure van rechterlijke toetsing van een concreet besluit kan de belanghebbende zich beroepen op de mogelijkheid dat de rechter vaststelt dat het algemeen verbindend voorschrift onrechtmatig is. De bestuursrechter beoordeelt of dat beroep gegrond is en kan daarover ook een prejudiciële verwijzingsprocedure starten bij het Hof van Justitie van de Europese Unie.

---

[1] Deze categorie zaken weerspiegelt recente jurisprudentie van het HvJ-EU, bijvoorbeeld in zaak C-664/15 (EU:C:2017:987), Protect, en de Slowaakse zaak C-240/09 (EU:C:2011:125) in verband met de bruine beer, zoals beschreven in [\[2\] Mededeling C/2017/2616](#) van de Commissie betreffende toegang tot de rechter in milieuaangelegenheden, PB C 275 van 18.8.2017, blz. 1.

[2] De SMEB-richtlijn heeft betrekking op plannen en programma's. Deze vallen ook onder artikel 7 en artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus.

[3] Zie de bevindingen in het kader van [\[3\] ACCC/C/2010/54 voor een voorbeeld van een plan dat niet onder de SMEB valt, maar onderworpen is aan de inspraakvereisten van artikel 7 van het Verdrag van Aarhus.](#)

[4] Deze vallen onder het toepassingsgebied van zowel artikel 7 als artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus. Zie ook de desbetreffende rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie, zoals zaak C-237/97, Janecek, en zaken als Boxus en Solvay, C-128/09-C-131/09 en C-182/10, als bedoeld in mededeling C/2017/2616 van de Commissie betreffende toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden.

[5] Dergelijke handelingen vallen onder het toepassingsgebied van artikel 8 en artikel 9, lid 3, van het Verdrag van Aarhus. Een voorbeeld van een dergelijke handeling betreft het besluit van de nationale overheid in zaak C-281/16, Vereniging Hoekschevaards Landschap, ECLI:EU:C:2017:774.

[6] Zie voor een voorbeeld van een dergelijke prejudiciële verwijzing zaak C-281/16, Vereniging Hoekschevaards Landschap, ECLI:EU:C:2017:774.

Laatste update: 27/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

De sancties voor het bestuursorgaan voor het niet reageren binnen de voorgeschreven termijn zijn hierboven beschreven. Wanneer niet binnen de in de wet gestelde termijn is beslist, of wanneer binnen acht weken na de aanvraag geen termijn is gegeven, dient de aanvrager een ingebrekestelling te sturen en het bestuursorgaan nog twee weken de tijd te geven om te beslissen. Wanneer na die twee weken nog steeds geen beslissing is genomen, heeft dat twee gevolgen. Ten eerste zal het bestuursorgaan voor elke dag na die termijn een dwangsom aan de aanvrager moeten betalen voor elke dag dat er geen beslissing is genomen (met een maximum van 1442 euro). Ten tweede kan de aanvrager de rechter om rechterlijke toetsing vragen om het bestuursorgaan te dwingen alsnog met een besluit te komen. Die rechterlijke procedure zal gaan over de vraag of het bestuursorgaan inderdaad niet binnen de gestelde termijn een besluit heeft genomen en de procedure zal maximaal acht weken in beslag nemen. Als de conclusie van de rechter inderdaad is dat er binnen de termijn geen besluit is genomen, zal de rechter het bestuursorgaan bevelen het besluit binnen een termijn van twee weken te nemen en zal hij een dwangsom toekennen voor elke dag dat er na die twee weken nog steeds geen besluit is genomen.

Wanneer een bestuursorgaan een uitspraak van de bestuursrechter niet nakomt, zal het hoogstwaarschijnlijk zo zijn dat er geen besluit wordt genomen. Rechterlijke toetsing staat open voor een belanghebbende wanneer de termijn voor het nemen van een besluit is verstreken (zie hierboven in paragraaf 1.8.2). Wanneer een natuurlijk persoon of een rechtspersoon geen gevolg geeft aan de uitspraak van de bestuursrechter, zal hoogstwaarschijnlijk sprake zijn van handelen in strijd met het bestuursrecht, in strijd met een vergunning of in strijd met de voorwaarden van een vergunning. Daarom kan een belanghebbende om handhavingsmaatregelen vragen bij het bevoegde bestuursorgaan, dat - in het algemeen - bevoegd is om handhavend op te treden (hetzij door een last onder bestuursdwang om fysiek op te treden op te leggen, hetzij in plaats daarvan door de overtreder een last onder dwangsom op te leggen).

Laatste update: 27/07/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Oostenrijk

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[\[1\] 1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 12/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Polen

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [pl](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [pl](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [pl](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Portugal

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 10/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [pt](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 10/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [pt](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 10/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [pt](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 10/08/2022

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Roemenië

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [ro](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [ro](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Slovenië

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [sl](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [sl](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [sl](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Slowakije

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [sk](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [sk](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Finland

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

[1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau](#)

[2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn \(milieueffectbeoordeling\), IPPC \(geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging\) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn](#)

[3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden](#)

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [fi](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [fi](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [fi](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 13/10/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Mogelijkheden om naar de rechter te stappen ter bescherming van het milieu - Zweden

Hieronder vindt u links met meer informatie over toegang tot de rechter in milieuzaken:

 1. Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

 2. Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn (milieueffectbeoordeling), IPPC (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

 3. Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 22/09/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [sv](#)

Toegang tot de rechter op lidstaatniveau

Laatste update: 22/09/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [sv](#)

Toegang tot de rechter die buiten het toepassingsgebied van de MEB-richtlijn, IPPC en de richtlijn industriële emissies valt, toegang tot informatie en de milieuaansprakelijkheidsrichtlijn

Laatste update: 22/09/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.

Let op: de oorspronkelijke versie van deze pagina ([en](#)) is onlangs gewijzigd.

Aan de vertaling in het Nederlands wordt momenteel gewerkt.

De volgende vertalingen zijn al beschikbaar: [de](#) [fr](#) [sv](#)

Andere relevante regels inzake beroep, rechtsmiddelen en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden

Laatste update: 22/09/2021

De verschillende taalversies van deze pagina worden bijgehouden door de betrokken lidstaten. De informatie wordt vertaald door de diensten van de Europese Commissie. Eventuele aanpassingen zijn daarom mogelijk nog niet verwerkt in de vertalingen. De Europese Commissie aanvaardt geen verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid met betrekking tot informatie of gegevens in dit document. Zie de juridische mededeling voor auteursrechtelijke bepalingen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor deze pagina.